

TATRY

4 | 2023 | cena 2,70 €, pre predplatiteľov 2,40 €

Do letnej sezóny bez zmeny

Tatry na nový návštevný poriadok stále čakajú, prezradíme vám však, aké zmeny „tanapáci“ chystajú

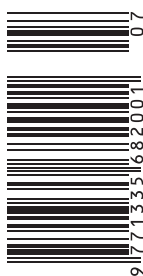
Oslavuje sedemdesiatku

Čím všetkým si za sedem desaťročí prešla Výskumná stanica TANAP-u a aké má pred sebou výzvy?

Mali by sme v prvom rade chrániť vodu

S predsedom Rady TANAP-u Mariánom Janigom sme sa rozprávali aj o národných parkoch vo svete

ISSN 1335-6828

Skákavka pruhovaná (*Salticus scenicus*)

Malé mrštné predátory s osobitým zjavom. Takto by sa dali charakterizovať tieto zaujímavé pavúky z čeľade skákavkovité (Salticidae).

  Vladimír Michalec

Všetky druhy tejto čeľade sa vyznačujú výraznými štyrmi veľkými a štyrmi menšími očami, ako i tým, že si netkajú siete na lovenie koristi. Chytajú ju pomerne veľkými skokmi do svojich obratných nôh a usmrcujú veľkými hryzadlami. Spomínaný druh osídľuje vyslnené biotopy skál, suťovísk v podhorí, môžeme ho vidieť aj na múroch a plotoch ľudských obydľí. Len sa treba pozornejšie zadívať, pretože jeho veľkosť je iba päť až sedem milimetrov. Navyše, skákavky majú mi-

mikrické zebrovité sfarbenie, takže tieto drobné pavúčky väčšinou zbadáme až pri pohybe. Aktívne sú hneď z jari, keď sa objaví prvý malý hmyz, hlavne muchy. V nepriaznivom chladnom počasí sú ukryté v štrbinách v malom riedkom zámotku z pavučiny. Dospelé páry pred rozmnožovaním predvádzajú zaujímavé zasnubné tance. Samička znáša vajíčka do riedkeho kokónu. Mladé pavúčky dospievajú na druhý rok. Ide o pomerne hojný druh. ◀

Obsah

Viete, že	2
Do letnej sezóny bez zmeny	3
Marián Janiga: Parky by mali v prvom rade chrániť vodu	5
Rysica už „bojuje“ sama za seba	10
Čo dokáže Harlekýn	13
Oslavuje sedemdesiatku	14
Navždy sa rozlúčil s milovaným Kriváňom	19
Vodopády Tatier XVI.	20
Orlica Anička zavŕšila svoju odyseu	22
Pár rastlín odhalilo dobrodružný život Tibora Kregczyho	24
Paleoendemity v Tatrách	26
Za čiernym Slnkom až na Saharu	28
Expedícia aj na stránkach knihy	31
Pohľadnica z Krkonôš	32
Potulky po národných parkoch Ruska V.	34
Krížovka	40
Fotohádanka	41

TATRY. Dvojmesačník o krásach tatranskej prírody, jej ochrane, starostlivosti o lesné ekosystémy, turistike, športe a cestovnom ruchu v TANAP-e. Vychádza od roku 1962. Ročník LXII.

Vydavateľ: Správa Tatranského národného parku so sídlom v Tatranskej Lomnici

Adresa redakcie:

Tatranská Lomnica 14066, 059 60 Vysoké Tatry
tel.: +421 524 78 03 74

e-mail: redakcia@tanap.sk

Redakcia: Mgr. Martina Petránová,
Mgr. Jana Tomalová, DiS. art.
tel.: +421 903 987 594, +421 945 448 602

Grafická úprava a tlač:

Tlačiareň Kežmarok GG, s.r.o., Priekopa 21,
060 01 Kežmarok

Ročné predplatné v SR vo výške 14,40 € uhradíte na:
IBAN: SK528180000007000675288

Predplatné v ČR:

MediaCall, s. r. o., Vídeňská 546/55,
639 00 Brno, tel.: +420 532 16 51 65,
e-mail: import@mediacall.cz
www.mediacall.cz

Redakčná rada: JUDr. Mgr. Peter Dzurilla, Dr.h.c., LL.M. (predseda), Ing. Pavol Majko, Ing. Peter Spitzkopf ml., Ing. Maroš Peiger, Ing. Katarína Žilkovanová, PhD., Mgr. Erika Feriancová, Ing. Juraj Majerčák, Ing. Michal Jurčo, Ing. Marián Šturcel

Nevyžiadané príspevky redakcia nevracia. Redakcia si vyhradzuje právo úpravy a skracovania materiálov, ako aj výberu titulkov a medzititulkov. Zasláním príspevku autor súhlasí so spracovaním svojich osobných údajov, ktoré týmto poskytol redakcii. Názory autorov jednotlivých článkov sa nemusia zhodovať s oficiálnym stanoviskom vydavateľa. Prevzatie textových a grafických materiálov z časopisu je dovolené len so súhlasom redakcie a pri rešpektovaní autorských práv. Redakčná uzávierka je dva týždne pred vydaním časopisu.

Dátum vydania: 22. 6. 2023

Evidenčné číslo: EV4596/12,
ISSN 1335-6828, IČO 54435293

 Titulná strana
V rozkveté
Snímka: Marcel Tobis

Zadná strana
Hra svetla a tieňa
Snímka: František Bohunčák

Viete, že...

redakcia

Český ramsarský výbor sa v rámci týždňovej exkurzie dostal začiatkom júna aj do Tatranského národného parku (TANAP-u). Prvou zastávkou bola divoká horská rieka Belá, ktorá mení charakter v závislosti od aktuálneho množstva vody a vzhľad okolia pozdĺž svojich brehov. Členov poradného orgánu Ramsarského dohovoru o mokradiach ďalej pracovníci Správy TANAP-u priviedli k Slepému plesu a rašeliniskám na Štrbskom Plese, do lesných biotopov Národnej prírodnej rezervácie Pramenisko i na slatinné rašeliniská Belianske lúky a Vysoká bazička. Stretnutie má pomôcť pri zachovaní cenných podmáčaných plôch.

Pod sedem a polmesačnej prestávke sa od 15. júna návštevníci TANAP-u vrátili do vysokohorského prostredia. Milovníci hôr totiž mohli po skončení sezónnej uzávery naplno nastúpiť na všetky značené turistické trasy, vrátane prechodov cez vysokohorské sedlá a chodníkov, ktoré vedú na prístupné štíty. Každoročná „výluka“ turistov má zabezpečiť ochranu vzácnych druhov flóry a predovšetkým fauny. Pre väčšinu lokalít platí uzávera od 1. novembra do 14. júna. Výnimkou je „červená značka“ od ústia Juráňovej doliny do sedla Umrlá, ktorá sa turistom otvára 1. mája.

Stojiská na odpad v rámci projektu *Prevenčia výskytu medveďa hnedého v blízkosti ľudí a ľudských obydľí* sa stávajú realitou. Prvé už vyrástlo v Tatranskej Lomnici a postupne k nemu pribúdajú i ďalšie, do konca roka by ich v Tatrách a podhorí malo byť spolu 116. Oproti staničkám, ktoré už v tatranských osadách stáli, pôsobí nová generácia subtilnejšie. Gro materiálu tvorí drevo, z kovu je len konštrukcia a do prostredia viac zapadne vďaka zelenej streche.

Bola už noc, 12. júna, keď na tiesňovú linku nahlásil Poliak svojho nezvestného brata. Vedel, že mal ísť do Batizovskej doliny a plánoval vystúpiť na hrebeň. Horskí záchranári v spolupráci s letkou ministerstva vnútra vyrazili do vytypovaných úsekov a už zo vzduchu sa im podarilo lokalizovať človeka v Gerlachovských spádoch smerom do Bielovodskej doliny. Pád z výšky niekoľko sto metrov sa však mužovi stal osudným. Telo nebohého horskí záchranári v Ždiari odovzdali polícii.

Tatranskí zoológovia sa už piatykrát po sebe stretli s nevhodným prípadom. V ústí jednej z tatranských dolín

stráca miestna hlucháňa v období toku plachosť. Ak si samička hlucháňa hôrneho nenájde v čase párenie partnera, z inak plachého jedinca sa stáva zviera bez akéhokoľvek ostychu. Hlucháňa, o ktorej je reč, aktívne vyhľadáva ľudí a necháva sa hladkať. I keď sa ju pracovníci Správy TANAP-u pokúšali premiestniť do odľahlejších lokalít, zatiaľ vždy sa opakovane vrátila. Po období toku sa však sama stiahne a žije prirodzeným spôsobom.

Obdobie párenia zrejme zamiešalo okarty aj pri osude medvedice, ktorú objavil jeden zo strážcov začiatkom júna pod Muráňom v Javorovej doline. Krúžiaci krkavec a obhliadka terénu potvrdili, že v nadmorskej výške zhruba 1 400 metrov ležalo uhynuté zviera. Asi dvesto metrov nad ním našiel vedúci Strážnej služby Správy TANAP-u srst, čo by mohlo nasvedčovať stretu dvoch jedincov. Keďže po tie dni vrcholila medvedia ruja, dá sa predpokladať, že zhruba päťročná medvedica prišla o život v snahe uniknúť pred samcom, ktorý nasledoval svoje pudy. Lebka samice sa stane súčasťou depozitára Múzea TANAP-u v Tatranskej Lomnici.

Kritické jarné týždne prežívali už tradične obojživelníky. Tie počas svojej púte za vodnými plochami, kde kladú vajíčka, často križujú frekventované cesty a v snahe dať život svojmu potomstvu často prichádzajú o svoj vlastný. Tento rok sa pracovníkom Správy TANAP-u podarilo preniesť cez cesty viac ako 1 882 obojživelníkov. Pre porovnanie, v roku 2009 to bolo 4 700 jedincov. Svet žiab či mlokov sa každoročne mení, príčinu poklesu ich počtov môžeme hľadať v zmene ekosystému, ktorý potrebujú pre svoj život a rozmnožovanie.

Dvanásteho mája sa Petrovi Hámorovi a jeho spolulezcom z Talianska a Slovinska podaril prvovýstup v západnej stene vrcholu Kabru South. Do výšky 7 318 metrov nad morom vyšlo horolezecké kvarteto novou cestou, ľahkým féroovým štýlom bez použitia kyslíka či pomoci šerpov, bez fixov i táborov. V náročných podmienkach sa posledný deň počasie umúdrilo, vietor zmiernil a za úspešným finále celej expedície vykročili o štvrtej ráno okrem Popradčana aj Romano Benet, Meroi Nives a Jan Bojan. O pol piatej popoludní miestneho času sa postavil na vrchol Hámor, niekoľko minút po ňom vyliezla i taliansko-slovinská trojica.

Slovenská správa jaskýň (SSJ) odporúča rodičom, aby si na prehliadku jaskyne nezabudli pribalit nosiče pre deti. Rodinky sú totiž čoraz častejšími návštevníkmi podzemného sveta, no s malými speleofanúškami niekedy fyzicky nestihnajú prejsť trasu v stanovenom čase. Navyše, drobci sa môžu cítiť stiesnene a plakať. SSJ preto prosí rodičov, aby dobre zvážili, či ich ratolesti skutočne zvládnu takýto výlet. Výzva speleológov sa netýka Brestovskej jaskyne na Orave. Pre obtiažnosť trasy sa do nej totiž dostanú len návštevníci od šiestich rokov.

Jeleniu zver bežne zazriete priamo v intravilánoch tatranských osád. Správa TANAP-u dlhodobo eviduje problém s prikrmovaním voľne žijúcich zvierat a apeluje na domácich i turistov, aby pamätali na to, že ponúkaním potravy im nepomáhajú. Postupne je zver menej schopná samostatného života, pasie sa na okrasnej zeleni a spôsobuje dopravné kolízie. Správa TANAP-u problémové jedince odchyťava a preváža do zvernice v Tatranskej Javorine. Ostatne išlo o dva jelene. Jedného uspali v Tatranskej Lomnici a ďalšieho, ktorý vykazoval agresívne správanie, v Dolnom Smokovci.

Expozícia tatranskej prírody v Tatranskej Lomnici privítala aj tento rok návštevníkov počas Víkendú otvorených parkov a záhrad. Oblúbenú akciu sprevádzali komentované prehliadky, bonusom boli aj ukážky presádzania rastlín či ekohory pre najmenších, kde si našli priestor i zvuky prírody. Už XV. ročník sviatku parkov sa totiž niesol v znamení ústrednej témy *Melódie záhrad*, ktorá evokuje zvuk ich prostredia, teda spev vtákov, reč zvierat, šumenie vôd, vetra alebo rastlín. V Tatranskej Lomnici rozoznali botanickú záhradu i tóny mladých hudobníkov z miestnej základnej umeleckej školy.

V Múzeu TANAP-u v Tatranskej Lomnici okrem stálej expozície nájdete ešte do konca letných prázdnin i výstavu *Tatry očami poľských umelcov*. Autori Aneta Motak a Dariusz Piecuch podľahli čaru pózujúcich štítov a dolín slovensko-poľského pohoria. Do múzea prichádzajú s krajinárskymi fotografiami – menovaná dáma dokonca aj s obrazmi – tatranských motívov. V priestoroch infocentra si pozriete zábery z Doliny piatich poľských plies i Belianskych Tatier či olejomalbu Chaty pri Zelenom plese.

Do letnej sezóny bez zmeny

Hoci to už vyzeralo, že nový návštevný poriadok začne v Tatranskom národnom parku platiť so štartom tohtoročnej letnej turistickej sezóny, nestalo sa tak. Karty totiž zamiešali horolezci, ktorým sa nepozdával jeho návrh.

 Martina Petránová archív redakcie

Po štyroch rokoch rokovania so všetkými dotknutými subjektmi aj športovou verejnosťou posunula ešte koncom marca Správa TANAP-u so sídlom v Tatranskej Lomnici výsledný návrh návštevného poriadku Okresnému úradu Prešov. Vzápätí však horolezci prišli s jeho kritikou. Vyčítali mu legislatívne a formálne nedostatky. „Správa TANAP-u nielenže nezakomponovala naše pôvodné i následné návrhy do textového či mapového znenia návštevného poriadku, ale navyše podstatným spôsobom zmenila princípy možnosti pohybu na území TANAP-u pre horolezcov, skialpinistov i turistov bez akejkoľvek konzultácie s dotknutými

národnými športovými zväzmi a organizáciami,“ stálo vo vyhlásení Slovenského horolezeckého spolku JAMES, pod ktoré sa podpísal jeho predseda Anton Páček.

Dokument žiadali prepracovať

Predložený návrh návštevného poriadku bol podľa neho v značnom rozpore nielen s princípmi činnosti spolku, ale i cieľmi iniciatívy *Aj my sme Tatry!*, ktorá sa ešte v roku 2019 spoločne s horolezcami pustila do jeho kritiky a spisovania hromadnej pripomienky. „Jamesáci“ sa preto rozhodli obrátiť na okresný úrad s požiadavkou, nech dá správcovi územia návrh opätovne prepracovať za ich aktív-

nej účasti tak, aby jeho konečná podoba korešpondovala s princípmi moderného návštevného poriadku, ktorý by „odzrkadľoval realitu, tradície, logiku riešenia pohybu verejnosti i členov národných športových zväzov a organizácií na území národného parku pri zachovaní všetkých zásad ochrany prírody“.

TANAP si za návrhom stojí

Správa TANAP-u si za návrhom stojí, horolezcom vraj vyšla maximálne v ústrety. „Voči pripomienkam spolku sme pristupovali nadštandardne, nakoľko sme spoločne absolvovali viacero osobných prerokovaní, ktorých výsledkom boli kompromisné riešenia oproti pôvodnému návrhu návštevného poriadku,“ konštatuje Peter Spitzkopf ml., námestník riaditeľa Správy TANAP-u. Horolezcom podľa neho vyšla napríklad v ústrety tým, že predĺžila čas na zimné horolezecké túry či zmiernila jesennú uzáveru. Taktiež sa rozšírilo územie ich záujmu aj o prvý stupeň obtiažnosti podľa klasifikácie UIAGM. „Výsledný návrh zohľadňuje

stanoviská odborníkov, ako aj odborné názory a pripomienky Horskej záchranej služby,“ pripomína Spitzkopf ml. s tým, že všetky pripomienky – a nielen tie od horolezcov – pri príprave nového návštevného poriadku dôkladne zvažovali a prehodnocovali, pričom sa snažili akceptovať tie, ktoré neboli v rozpore so záujmami ochrany prírody.

Toto leto ešte po starom

V čase našej uzávierky nebola finálna podoba dokumentu ešte uzavretá, ma-

ratón rokovaní s krajskými úradníkmi a „jamesákmi“ pokračoval totiž ďalším kolom. „Keďže zo stretnutí vyplynuli nové požiadavky na úpravu textovej i grafickej časti návrhu návštevného poriadku, pristúpili sme k jeho čiastočnej aktualizácii a momentálne doň zapracovávame akceptovateľné pripomienky,“ konkretizuje Spitzkopf ml.

Doplnený návrh sa potom vráti späť na Okresný úrad Prešov, ktorý ho so žiadosťou o súhlasné stanovisko zašle ďalej na ministerstvo životného prostredia.

Po jeho doručení bude na ťahu opäť kraj, ktorý by mal vydať vyhlášku o Návštevnom poriadku TANAP-u a jeho ochranného pásma. „Našou snahou je, aby sa nový návštevný poriadok podarilo schváliť čo najskôr, avšak už teraz je jasné, že návštevníci sa ním túto letnú sezónu nebudú riadiť. Necháme ju dobehnúť ešte podľa starých pravidiel, keďže mnohí ľudia už majú zarezervované pobyty na leto a najmä psičkári sa na nás obracajú s otázkou, či majú na poslednú chvíľu meniť svoje plány v súvislosti s novými pravidlami pre pohyb psov v TANAP-e,“ dodáva Spitzkopf ml.

Čo čaká návštevníkov?

- Nový návštevný poriadok zlegalizuje pohyb turistov v okolí vysokohorských chát či vrcholov štítov alebo na iných miestach mimo značeného chodníka, kde sa za účelom krátkodobého oddychu zvykne zhromažďovať množstvo ľudí. Vzhľadom na skutočnosť, že ide o historicky intenzívne navštevované lokality, došlo v nich už k degradácii prírodných biotopov.
- Na vysokohorskú chatu sa budú môcť turisti legálne vybrať už aj po zotmení, avšak len vtedy, ak sa tam pôjdu ubytovať.
- Cyklistov poteší predĺženie niektorých existujúcich cykloturistických trás či nové vyhradené miesta pre cykloturistiku.
- Termín vysokohorská turistika by mal v návštevnom poriadku zastrešiť pojem horolezectvo. Na rozdiel od minulosti musia horolezci rátať s obmedzeniami. Vo vyhradených areáloch sa budú môcť pohybovať len v období od 1. júna do 31. októbra a od 15. decembra do 15. apríla. Od 1. novembra do 14. decembra bude horolezectvo dovolené vykonávať iba v zmenšenom areáli, teda najmä v okolí vysokohorských chát, ktoré sú celoročne otvorené aj pre turistov. Na jar, v období, ktoré je pre tatranskú prírodu najcitlivejšie, budú platiť celoplošné obmedzenia. Zatiaľ čo doteraz sa horolezci mohli v národnom parku v zime pohybovať len od východu do západu slnka, po novom budú musieť nástup na túru a návrat z nej stihnúť medzi 5.00 a 19.00 hodinou.
- Areál určený pre vykonávanie skialpinizmu by sa mal po novom zjednotiť s areálom pre vykonávanie horolezectva, keďže ide o aktivitu, ktorá kombinuje lezenie s lyžiarskym výstupom a zjazdom.
- K súčasným areálom zimnej turistiky, prioritne určeným pre ľudí vykonávajúcich turistiku na lyžiach, známu ako skitouring, pribudne nový v Mengusovskej doline. V čase našej uzávierky Správa TANAP-u interne vyhodnocovala ešte aj Kartárikov a Filmársky žlab v oblasti Lomnického štítu, ktoré boli súčasťou „jamesáckych“ pripomienok.
- Nadšenci bežeckého lyžovania môžu rátať s výrazným navýšením počtu miest, kde bude legálne vykonávať túto zimnú aktivitu.
- Rozšíria sa tiež lokality pre vodnú turistiku.
- Vôbec po prvýkrát sa oficiálne nastavia pravidlá pre geocaching v národnom parku.
- Najväčšie obmedzenia by mali pocítiť psičkári. Návrh návštevného poriadku ráta s obmedzením pohybu návštevníkov v sprievode domácich miláčikov v lokalitách s výskytom významných druhov živočíchov. Ide o preventívne opatrenie, ktoré má zamedziť prenos parazitov z domácich zvierat na voľne žijúcu faunu, znečisťovaniu prírodného prostredia exkrementmi a plašeniu chránených živočíchov voľne pustenými psami či lovu drobných zemných cicavcov alebo vtákov domácimi mačkami.

Dlhý a náročný proces

Pripomeňme, že príprava návrhu nového návštevného poriadku odštartovala ešte v roku 2017. Stalo sa tak po tom, čo Okresný úrad Prešov a ústredie Štátnej ochrany prírody SR upozornili vtedajšiu Správu TANAP-u na skutočnosť, že prijatím zákona č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v roku 2002 stratila platnosť vyhláška, ktorou sa vyhlásilo Návštevný poriadok TANAP-u. Ešte v tom roku teda iniciovala vydanie Zoznamu vyhradených miest, ktorý v skratke kopíroval základné pravidlá pôvodného návštevného poriadku a Rozhodnutie o sezónnej uzávere, ktoré prevzalo zaužívaný režim sezónnej uzávery vybraných turistických chodníkov na území TANAP-u. Oba dokumenty platia dodnes, zmeniť sa to má až prijatím nového návštevného poriadku. Medzitým k nim pribudol ešte ďalší zoznam vyhradených miest, ktorý upravuje pravidlá pre vodákov.

Prináša aj výraznejšie zmeny

Nový návštevný poriadok by mal okrem skrátenia obdobia sezónnej uzávery, ktorá potrvá od 1. novembra do 30. mája, priniesť aj ďalšie podstatné zmeny. Azda najviac rezonuje výrazné obmedzenie vstupu psov, ktoré nie je cudzie návštevníkom poľskej strany Tatier. Ani zďaleka však nebude také radikálne ako v Tatrzanskom Parku Narodowom (TPN), ambíciou Správy TANAP-u totiž nebolo zjednotiť pravidlá na oboch stranách Tatier. „Pri tvorbe návštevného poriadku sme vychádzali z dlhoročných skúseností a poznatkov odborníkov v rámci územia, ktoré máme vo svojej správe. Navrhované pravidlá pre návštevníkov odrážajú aktuálne znalosti a reagujú na súčasné výzvy v ochrane prírody v podmienkach TANAP-u,“ uzatvára Spitzkopf ml. ◀

Marián Janiga: Parky by mali v prvom rade chrániť vodu

„V amplitúdach plávania rôznych politických dôb dúfam, že aj nám sa podarí trochu prekormidlovať túto loď, TANAP, aby bol stále životaschopný,“ vyjadril sa Marián Janiga. Bolo to pred polrokom, len pár chvíľ na to, ako ho osadenstvo Rady TANAP-u zvolilo za svojho predsedu. I keď v životopise tohto zoológa, vedca a profesora nájdete mnoho funkcií a titulov, zdá sa, že status predsedu Rady TANAP-u nezapadne prachom. Naopak, vníma ho ako česť i neľahkú výzvu. O tom, aký kurz by mala nastaviť slovenská ochrana prírody, sme sa s našim respondentom rozprávali v Tatranskej Javorine – priamo vo Výskumnom ústave vysokohorskej biológie, ktorý založil pod gesciou Žilinskej univerzity v Žiline.

Jana Tomalová

autorka, Marcel Tobis a archív Mariána Janigu

Navzájom sa počúvať a hľadať riešenia je snáď najlepší recept na symbiózu rôznych skupín pôsobiacich v TANAP-e. Predsa len, čo sa týka kompetencií, súčasná Rada TANAP-u ťahá oproti niekdajšiemu Poradnému zboru za kratší koniec. V čom vidíte efekt dnešnej rady parku?

V minulosti mal Poradný zbor pre veci TANAP-u pomerne veľký vplyv a dosť vážne mohol riadiť Správu TANAP-u smerovať k istým krokom. Situácia sa oproti minulosti diametrálne zmenila, i keď na tradíciu sa nesporne dá naviazať. Dnes nastavené legislatívne prostredie umožňuje členom rady fungovať skôr ako stretnutie ľudí zainteresovaných do práce v TANAP-e a jeho okolí. Ar-

tikulujú svoje problémy a je dobré, že ich vedenie parku v takejto forme môže počúvať. Rada nemôže limitovať štatutára, pokiaľ pracuje v súlade so zákonom.

Čo pre vás znamená predsedníctvo v rade a čo si do tejto funkcie „predpokladáte“?

Vzhľadom na históriu TANAP-u a úsilie, ktoré tu vynaložili vedci ako Domin, Futák a mnohí ďalší, je to pre mňa česť a pokora zároveň. Je to, a zrejme to aj bude, pozícia ťažká, ak pôjde o dlhodobejšiu funkciu. Ale budem sa snažiť byť mediátorom medzi záujmovými skupinami. Ujal som sa vedenia rady možno aj preto, že sa na našom výskumnom ústave už pomerne dlho zaujímate o nákla-

dy a výnosy národných parkov vo svete a hlavne v Európe. Z čísel dobre vidieť, kde to funguje a kde nie. Pripravujeme obsiahly materiál o rozpočtoch národných parkov zo zhruba stovky štátov sveta.

Niektoré informácie o financovaní parkov ste prezentovali aj na stretnutí Rady TANAP-u. Akým ekonomickým smerom by sa podľa vás mohol vybrať TANAP a aké sú štandardy v Európe?

Na rade som prezentoval najčastejší jav v európskom prostredí. Pomer je okolo 4:1 alebo 5:1 vo vzťahu štátna dotácia verzus vlastné zdroje. No je to rôzne. Všetko závisí to od toho, do akého socio-ekonomického prostredia inštalujete spoločenskú objednávku, že štát chce mať národné par-

Rada TANAP-u predstavuje zredukovanú verziu sveta Tatier, v ktorej sa stretávajú ochranári, lesníci, kúpeľníci, vedci, úradníci, športovci či mimovládne organizácie. Misiou tejto tatranskej mini mozaiky, ktorá občas môže „iskriť“, je hľadať čo najlepšie podmienky pre všetky strany, nikdy však nie na úkor biodiverzity. Rada bude predkladať i návrhy na riešenia problémov a hľadať ďalšie možnosti v oblasti ochrany prírody. Nemá však zabúdať na rozvoj turizmu, vidieka a lokálnej ekonomiky. Zo zákona vyplýva, že jej hlas je len poradný, Správu TANAP-u oficiálne legislatíva nezaväzuje aplikovať odporúčania rady.

ky na ochranu istých fragmentov divočiny. Pravidlá hry zvyčajne nastavuje samotný štát. Inak je to v Bulharsku či Rumunsku, kde národné parky nemajú takmer žiadny rozpočet a sú len nakreslené na mape. Nízke rozpočty v Macedónsku závisia na príjmoch z dreva či dokonca z poľovačiek. Potom ideme niekde do krajín V4. Aj na Šumave alebo v Krkonošskom národnom parku (KRNAP-e) si parky významne pomáhajú príjmami z dreva, podľa výkonov z výročných správ sú to skôr podniky lesného hospodárstva dotované štátom. Pokiaľ zájdete do európskych parkov, ktoré sa vyvíjajú kontinuálne a nezažívali také výrazné zlomy spoločenských turbulencií, uvidíte, že tradícia sa zakladá na štátnom financovaní, ale tiež na rôznych schémach. Štát viac alebo menej stimuluje parky, aby si vyrábali peniaze aj vlastnou hlavou. Najmä v Európe to však neznamená, že riadiace organizácie parkov musia byť prioritne štátne. Môže ísť aj o neštátne organizácie, dokonca spoločenstvá spolkov, obcí, krajov i štátu, ktoré spravujú a vykonávajú záujem štátu.

Bez injekcie od štátu to však v národných parkoch zväčša nejde...

V Európe nie, i keď aj tu nájdeme príklady efektívneho samostatného financovania – ako napríklad chorvátske Plitvice. Na iných svetadieloch však môžu parky vitálne prispievať k miestnej ekonomike, okrem toho, že si prevádzku dotujú sami. Legitímna požiadavka na spolufinanco-

vanie od štátu sa zakladá na skutočnosti, že parky poskytujú tzv. nepriame služby. V ekonomickom vyjadrení teda produkujú komoditu, z ktorej má vo veľkom úžitok aj ľudská populácia, či už vo forme zákazníkov alebo predávajúcich. Pri vodách sa uvádzajú ako komodity redukcie záplav, pôdnej erózie či disturbancie nárazových zrážok, ktorá súvisí s dostupnosťou pitnej vody. Pri biodiverzite a ochrane krajiny sú komoditami ekoturizmus, stabilita a „zdravosť“ krajiny, kvalita vody, pozitívny vplyv na kvalitu ovzdušia, v súčasnosti sa vo veľkom diskutuje o komodite cyklus uhlíka. No a z toho žije veľmi, veľmi veľa firiem. V našich stredo európskych podmienkach patrí medzi povinnosti štátu spolufinancovanie národných parkov. Ale správa parku nemôže byť dotovaná len zo štátu samotného. Ak áno, je evidentne málo aktívna. Musí vedieť so štátnou dotáciou skĺbiť svoj vlastný biznis a ide o to, z čoho. Vo svete i Európe existuje množstvo spôsobov a metód, ako si parky generujú tržby v chránenom území. Sú to poplatky za využitie prírodných zdrojov, selektívne dane, pokuty, transfery, kde predmetom dane môže byť napríklad prechodné ubytovanie. Ďalej zdieľanie nákladov správy s inými organizáciami, investičné či podnikateľské fondy, súkromno-verejné partnerstvá, sprievodcovanie, užívateľské poplatky ako napríklad logo a vstupné alebo joint-ventures pri peňažnom i nepeňažnom plnení. Peniaze do kasy parku prináša aj spolupráca

so súkromnými korporáciami, ktoré si zakladajú na zelenom imidži, operátori, softvérové spoločnosti, dary, dobrovoľná práca, platené podieľanie sa zákazníkov na výskume, certifikáty, darcovstvo a donorstvo – takto vznikli napríklad nádherné filmy o vlkoch v Yellowstone.

Možností je naozaj požehnané...

A to nie je zďaleka koniec. Rozpočtu pomôže aj IT biznis s čoraz častejším využitím umelej inteligencie – v podobe webov, kariet a kódov pri aplikáciách na náučných chodníkoch. Potom granty, zdroje generované trhom ako ubytovanie, transport a spotrebný tovar v info strediskách. Mnohé parky využívajú oprávnenia na vydávanie a ukončenia koncesíí či poplatky za reklamu a licencie. Najlepší učiteľ je však život. Aj v rámci jedného štátu parky môžu operovať rôzne, inak to robí Białowieża, inak poľský Tatrzański Park Narodowy (TPN). Na nápad však musíte byť pripravený. Bez právnej subjektivity, a teda štatutárneho zástupcu, to nejde. Vedenie Ministerstva životného prostredia (MŽP) SR sa pred pár rokmi koncentrovalo na prevod štátnych lesných pozemkov pod jednu organizáciu. Najprv vznikali ekonomické súvahy o prevode majetku pod Štátnu ochranu prírody SR. Len neskôr sa MŽP SR stotožnilo s nevyhnutnosťou právnych subjektív a presunom právomocí do regiónov. Teší ma, že k fenoménu právnej subjektivity výdatne prispelo aj naše univerzitné pracovisko. Inak by správa v Tatrách bola stratila štatutára.

Práve prevody pozemkov odporcov reformy asi najviac boleli...

Problematicku prevodu pozemkov cítim ako druhoradú, možno veľmi rezonuje na Slovensku, ale mnohé národné parky v Európe takmer vôbec neoperujú na štátnych pozemkoch. Vedia sa dohodnúť s miestnymi ľuďmi a sú prosperitou pre región. Osobne som veľmi zvedavý, ako bude v podmienkach Slovenska fungovať predovšetkým národný park Malá Fatra, kde je veľmi málo štátnych pozemkov a ako sa dohodne manažment s miestnym obyvateľstvom. Veľmi prajem tomuto krásnemu parku. Má sťaženú situáciu, lebo aj on bol predmetom skôr politických konfrontácií ako racionálnych riešení. Ja si však pamätám, že ma pred pár rokmi zavolali na MŽP SR na tzv. Veľkonočnú komisiu s lesníkmi. Ministri sa vyzozprávali a ako to začalo, tak to aj skončilo – prvým a zároveň posledným stretnutím, hoci sami navrhli cyklus ďalších. Pamätám si ale, že vtedy sa predstavitelia neštátnych vlastníkov lesov správali k vedeniu MŽP

SR veľmi ústretovo. To je fakt, to som videl na vlastné oči.

Aj Správa TANAP-u má za sebou viaceré pokojné rokovania. Niekedy to však iskri, aj keď envirorezort deklaroval, že vlastníctvo ostane nedotknuté.

Ak si ctíme demokraciu, potom by malo byť vlastníctvo pozemkov posvätné. Na druhej strane obec, okres, štát a dnes už aj Brusel vydávajú regulatívy. Obmedzením vlastníctva sú záväzné nariadenia starostov, pamiatkové rezervácie, lesný hospodársky plán, typ poľnohospodárskeho pozemku v katastri, prírodné rezervácie, NATURA a neviem ešte čo všetko možné i nemožné. Typy regulatívov v zásade môžeme rozlíšiť na dva, tie kde má spoločnosť rozhodujúce slovo a tie, kde by sa mal vyžadovať súhlas vlastníka. Napríklad chránené vodohospodárske oblasti by mali byť chránené vyššou mocou bez diskusie. Ináč môžeme pri nedostatku vody volať na politikov „Robte s tým niečo!“, ako sa to v nedávnych rokoch dialo v českých zemiach. Ale aj v prípade silných regulatívov sú namieste ujmy. Nie je možné vysídliť ľudí, zobrať im kultúru, zničiť etno len tak, napríklad v prospech priehrad pre mestské aglomerácie. V takomto prípade sú namieste doživotné náhrady až renty. Prečo by mala mať doživotnú rentu napríklad politická funkcia prezident a prečo nie

ľudia, ktorým sme zobrali takmer všetko? Pri snahe obmedzenia vlastníctva nižšími normami je potrebné hrať s vlastníckmi priamiu hru. Skôr prichádzajú do úvahy odkúpenia pozemkov, v prípade súhlasu. Dnes ako vlastníci môžete mať sem-tam pocit, že sa môžete na svoj pozemok len pozerat' a, samozrejme, platiť. Mám názor, že vlastníkom, pokiaľ je to možné, by sme mali menej nariaďovať a omnoho viac ich presvedčať. Na druhej strane, nie je len vidiek, máme aj mestské obyvateľstvo, ktoré má iný, sterilnejší pohľad na hory – prečo tie hory „ja“ potrebujem a nikto iný. Tu je úloha parku – štátnej firmy, ktorá by mala byť právnym zástupcom a obhajcom „kamzíka“.

Keď sme sa už dotkli vzťahov s neštátnymi vlastníckmi, všade je miestami tak ťažko ako u nás?

Nie. Ak prinesiete do regiónu cez park prosperitu, napríklad v Národnom parku Abruzzo, tak nie je tak ťažko, ako sa na prvý pohľad u nás zdá. Ak však v regióne skoncentrujete život ľudí jednosmerne, dajme tomu len na produkciu dreva, a to ešte čoraz viac automatizovanú, tak vidiek, ako povedzme v našich Poloninách, vysídliť. Mladé dievčatá skončené na gymnáziách alebo iných stredných školách už nechcú byť „smrečkárky“.

Čo napríklad taká NATURA 2000? Ako sa na ňu pozerá bežný človek?

Spomeňme pre obmedzenosť priestoru len chránené vtáčie územia. Sú aj v iných štátoch Európy. Úmysel bol a je veľmi dobrý. Dobré pozorovateľné, obľúbené vtáky sú vedecky extrémne rozsiahlo spracovaná skupina zvierat. Cez avifaunu vieme odhadovať, v akom stave je planéta. Ak sa napríklad zásadne staráte o ochranu prírody niekde na severe Európy a potom vám to ničia „fanúšikovia“ hromadných odstrelův drobného vtáctva na migračných trasách v Taliansku, na Malte alebo v Jordánsku, tak je dobré nastaviť celoeurópsky systém ochrany. Podľa mňa je to určite lepšie, ako nariaďovať produkciu rovnako okrúhlych paradajok. Každá minca má dve strany a poukážem na druhú, ktorá mi čoraz viac nie je sympatická. V rokoch 1990 až 1999 som pracoval ako výskumný pracovník – zoológ na Výskumnej stanici TANAP-u. Zmapoval som vzácny vysokohorský druh – vrchárku červenokavú na štítoch celých Tatier, niečo viem aj o inom vtáctve. Čuduj sa svete, osnovateľom našej sústavy chránených vtáčích území sa veľké časti národných prírodných rezervácií na štátnych pozemkoch Tatier akosi nezmestili do mapy. Dokonca napríklad ani lokality tak dnes intenzívne spomínaného hlucháňa. Inde však niekoľko televíznych štá-

Kto je Marián Janiga?

Jeho kroky postupne viedli na akademickú pôdu Katedry systematickej a ekologickej zoológie, Katedry zoológie Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského (UK) v Bratislave a Zoologického ústavu UK, neskôr na Výskumnú stanicu TANAP-u a napokon na Žilinskú univerzitu. Docentúru získal v odbore zoológie na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe. V roku 2015 bol vymenovaný za profesora na návrh Vedeckej rady Univerzity Palackého v Olomouci.

Výskumné úlohy prof. RNDr. Mariána Janigu, CSc. sa zameriavajú na ontogenézu niektorých vtáčích druhův, znečistenie vysokých pohorí kovmi či populačnú ekológiu stavovcov.

V roku 1992 založil vedecké periodikum *Oecologia Montana*, v roku 2000 Výskumný ústav vysokohorskej biológie Žilinskej univerzity v Tatranskej Javorine a v spolupráci s kolegami aj bakalársky študijný program Stráž prírody a magisterský Alpínska a vysokohorská ekológia. Vzdelávanie zastrešuje ústav a jeho materská Žilinská univerzita v Žiline.

Pôsobí vo viacerých vedeckých organizáciách, bol členom Kráľovskej geografickej spoločnosti (Royal Geographical Society) či zakladajúcim členom Hlavného výboru Slovenskej ekologickej spoločnosti. Organizoval viaceré nadnárodné konferencie o živote vysokých pohorí, mimo Slovenska realizoval projekty hlavne v iných euroázijských horách, predovšetkým v Kirgizstane, Kazachstane či Nórsku. Je členom rád národných parkův v Poloninách a Nízkych Tatrách. Zoznam jeho pôvodných publikovaných vedeckých a odborných prác s ohlasi obsahuje stovky položiek.

Marián Janiga (vpravo) s profesorom Sandrom Lovarim, vynikajúcim znalcom alpínskej fauny, ktorý bol v radách významných talianskych národných parkův.

Oáza divočiny produkujúca čistú vodu v Národnom parku Sary Čelek v horách Kirgizstanu, kde sa profesor Janiga zaoberal výskumom kvality vody.

bov, policajti i ochranári čakajú na farára a veriacich na inom vtáčom území, či nevykročia z turistického chodníka, aby nevyplašili možno sa tam vyskytujúce dropy, neďaleko Bratislavy. Ľudia chceli mať len malú jednorazovú spomienku na obeť minulosti. A neďaleko premávali traktory. Mám pocit, že NATURA sa čoraz viac stáva arénou politického boja a chúdatá zvieratá sa len nemo prizeraajú, čo to „sapiens“ na ich úkor znovu vystrája.

Súčasná správa TANAP-u prevzala kompetencie po jej rovnomennej predchodkyni i po Štátnych lesoch TANAP-u. Pomohla by jej právomoc, ktorá by dostala „tanapákov“ od stanovísk k reálnym rozhodnutiam?

Presun orgánu štátnej správy pod národný park by pomohol. Ale ak si niekto myslí, že je to svätý grál alebo čarovný prútik, ktorým sa veľa vyrieši, nuž nech sa ide pozrieť do KRNAP-u. Tam majú aj orgán štátnej správy. Nech sa pozorným okom prejde parkom a pozrie, v akom stave je príroda. Na druhej strane, v turisticky atraktívnych národných parkoch byť len „stanoviskárskou“ organizáciou je naozaj dosť málo. Spomínam si, ako mi strážcovia v Národnom parku Gran Paradiso vraveli, že návrhy stavieb posielajú dokonca na odobrenie architektom na univerzity. Súčasný riaditeľ Bruno Bassano je veterinár, voľakedy sme s ním narkotizovali a značili kozorožce a alpské kamzíky. Okrem toho, jedna vec sú kompetencie, druhá myšlienkové pochody ľudí. Poliaci si na opačnej strane Tatier architektúru zachovali. Do nášho „podtatranska“ prišiel veľký boom rôznych peňazí rôz-

nych ľudí, ktorí často nie sú ani z tohto regiónu.

Čo je podľa vás kľúčové pri smerovaní chránených území na Slovensku?

Chrániť vodné zdroje a dosiahnuť, aby spoločnosť akceptovala, že v istej časti chránených území potrebujeme zachovať proces samovývoja. Pri overovaní si ekonomiky amerických národných parkov som sa mladej výkonnej riaditeľky Yellowstone Jennifer Carpenter spýtal podobnú otázku – čomu pripisuje význam ochrany. Doslova z nej vyletela veta: „Voda je moja“. Svet má problém s vodou, aj my ho máme a budeme ho mať. Systém štátnej ochrany prírody parkov i chránených krajinných oblastí je v praxi – to znamená v teréne – evidentne jediný, ktorý má v podobe svojich strážcov povinnosť dohliadať na ochranu prírody nad vodozbernými územiami. Štruktúra ochrany vody na Slovensku zjavne nedisponuje kapacitami v teréne, zatiaľ čo stráž prírody si problémy v teréne všima, hoci sekundárne, cez legislatívu ochrany prírody. Ochranu prírody treba vnímať ako komplexnú pre vodné zdroje celej západokarpatskej krajiny. Systémy treba revitalizovať a integrovať, aby boli schopné efektívnejšie chrániť divú prírodu, a teda aj zdroje vody pre občiansky i podnikateľský sektor. Vychádzam z podstaty, že mechanizmus chránených území v Slovenskej republike je najvýznamnejší nadvlastnícky systém, ktorým si štát chráni prírodné zdroje. Výskumom kvality vody sme sa napríklad zaoberali v kirgizskom Ťanšane. Prešli sme celý štát, v riekach, potokoch, pod ľadovcami sme merali fyzikálne a chemické vlastnosti vody, sekvenovali

sme najvýznamnejšie skupiny baktérií, determinovali úrovne chemických prvkov vo vodnom hmyze či machoch, zisťovali toxické elementy v kostiach domácich a divých zvierat. Väčšinu hôr Ťanšanu spásajú ovce a dobytok, je tam čoraz suchšie, jesenné zdroje vody pre domáce zvieratá – ľadovce – miznú. Medzi domácimi kočovníkmi začínajú vážne konflikty o vodu. A viete, kde je tam najviac vody a hlavne zdravej a čistej? Vyteká z posledných ostrovov divočiny, ktorými sú národné parky, kde vidíte, ako voľakedy dávno mohol Ťanšan vyzeráť.

Predpokladám, že ako zakladateľ a garant študijného programu Stráž prírody považujete strážcov za dôležité bytosti v živote chránených území.

Toto štúdium som nezakladal len v súvislosti s TANAP-om, ale v kontexte širšieho Slovenska. Mal som skúsenosti z minulosti, narodil som sa v horách, celý život som v horách a videl som, že strážcovia zastávajú rôzne funkcie v rôznych štátoch, mal som to „vyobzerané“. Dnes vieme, ako fungujú strážcovia nielen v USA, Číne alebo Rusku, ale aj v Indonézii, Austrálii, na Novom Zélande, no a predovšetkým vo väčšine európskych národných parkov. Aj na Slovensku bola istá tradícia strážcov a aj pokračuje. Funkcia strážcu je v parku kľúčová a veľmi vážna. Pri zakladaní štúdia sme skúmali situáciu v štátoch, kde naozaj strážcovia potrebujú minimálne prvý, bakalársky, alebo aj druhý, magisterský stupeň vysokoškolského vzdelávania. Napísali sme študijný program, potom nás ešte prefiltraval štát, ale myslím si, že sa to podarilo a od roku 2006 vychovávame celkom životaschopné decká.

Čo všetko by mal podľa vás strážca v službe vykryť?

V prvom rade by mal byť na centrálne silný funkčný dispečing. Pozor, v niektorých parkoch dneška už dennú prácu strážcov evidujú cez mobily, fotografie, drony, preto je ich povolanie naozaj ťažké. Z náplne práce mnohých iných parkov uvediem len niektoré aktivity, ktoré si strážcovia všimajú vo vysokohorských oblastiach – napríklad nedodržiavanie návštevného poriadku, eróziu chodníkov, neschválené značkovanie turistických trás či hygienu v okolí turistických chat. Dôsledne sledujú, či rozsah povolenej investície súhlasí so stanoviskom správy parku, kontrolujú, aký bude zásah do chránených ekosystémov, ako sa dodržiava limitovaná hlučnosť počas výstavby, ako sa do praxe premieta náhradná výsadba či návrh protieróznych opatrení. Dohliadajú, ako upravuje investor napríklad

okolie lyžiarskych zjazdoviek výsadbou drevín, ako rieši prípadný havarijný únik ropných látok alebo odpady. Strážca riskuje súdne procesy aj negatívnu ауru v rodnej dedine a je nedohodnotený. Navyiac, má nespočetné množstvo úloh pri ochrane fauny, flóry, je prvým informátorom či už zoológa, botanika alebo anorganika o negatívnych javoch. Často sprevádza v prírode. Predpokladáme u neho elementárne poznatky legislatívy, biológie i fyzickú zdatnosť, preto je pre strážcov u nás v súčasnosti odporúčané minimálne vysokoškolské vzdelanie I. stupňa v štátom uznanom odbore Ekologické a environmentálne vedy so zameraním na stráž prírody. Aj naši študenti majú štátnice nielen za stolom.

Čo všetko ich teda čaká mimo prednáškovkej učebne?

Deň predtým ich vysadíme autami v teréne, dostanú trasu a vracajú sa s informáciami, ktoré zbierajú do databázy. Na základe získaných dát kontrolujeme, či potrebné aspekty poznajú alebo nepoznajú. Okrem teoretického vzdelania dostávajú študenti základy lyžovania, jazdeckta, strelby, sebaobranu. V afrických národných parkoch naozaj operujú strážcovia so strelnými zbraňami, náš ústav asi pred desiatimi rokmi navštívila veľká skupina riaditeľov ruských národných parkov. Tiež prezradili, že strážcovia v „zapovedníkoch“ (národných parkoch, pozn. red.) to majú ťažké až „ostré“. Nemyslím si, že to u nás má byť tak, Európa má inú tradíciu. Keď máte v parku dobrú strážcovskú službu, prichádzajú k vám veľmi slušné informácie, ako národný park pulzuje. Strážcovia sú veľmi dôležití, toto je u nás doteraz vyslovene nepochopené. Veľkosťou obdobné poriadkové jednotky sú financované niekoľkonásobne lepšie ako správy chránených území na Slovensku. Ak by sme úroveň ohodnotenia strážcov chceli dať na úroveň mestskej polície, rozpočty na mzdy a tovary a služby pre strážcov by mali byť navýšené asi trikrát. Strážcovia aspoň raz ročne absolvujú školenia z elementárnej fyzickej zdatnosti, znalostí prírody a legislatívy, oboznamujú sa tiež s technologickými inováciami využitelnými pri ochrane prírody. IT technológia napreduje veľmi rýchlo, navyiac svet je čoraz turbulentnejší.

Rada TANAP-u má spájať rôzne subjekty, no jej misiou je dohliadať, aby na prvej priečke stála vždy ochrana biodiverzity. V čom vidíte najväčšie de-
vizy tej tatranskej?

Henry boli vždy producentom biodi-

verzity, ponúkajú totiž v zákutiach dolín a štítov rôznorodé prostredie. V ktoromkoľvek zemepisnom pásme, kde sú vysoké hory, je vyššia biodiverzita ako v okolitých kotlinách či dolinách. Preto napríklad vidíme najväčšiu rôznorodosť druhov Zeme v rovníkových Andách alebo indonézkych horách. Ale aj u nás v Karpatoch máme zaujímavú biodiverzitu. Ide o cenné hory, preto sú tu právom národné parky. Biodiverzita je jedným z kľúčových parametrov vitálneho prežitia planéty. Simplifikované mestské ekosystémy s malým počtom druhov ako sú holuby či napríklad vo Viedni všadeprítomné potkany, by neprežili, keby mimo nich na Zemi neexistovali ešte vitálne prírodné celky. Biodiverzita sa však nehodnotí len na úrovni ekosystémov alebo druhov, ale aj na úrovni populácií či génov. V dobe globalizácie musíme chrániť rôznorodosť populácií. Neplatí to len o rastlinných alebo živočíšnych druhoch, ale aj o človeku samotnom.

O človeku samotnom?

Ale áno. Karpaty dali svojim geomorfologickým členením priestor pre diverzitu v oblečení – krojoch, umení, folklóre, správaní, tradíciách. Majú bohaté členenie regiónov od Myjavy po Abov, od Goralov po Malohont. Ochrana pôvodnej fauny a flóry a ochrana tradičného spôsobu života našej rodnej zeme by mali byť kľúčovou pracovnou náplňou organizácií štátnej ochrany prírody. V Európe sme hrdí na svoju dedovizeň, učíme sa, ako sa žilo na hradoch, podľa erbov obcí vieme, kde všade napríklad boli v minulosti kamzíky či iné druhy zvierat. Poniektorí ešte

poznáme, kde naši starí otcovia bojovali. Bez miestnych ľudí nemôžete v Európe robiť národný park. Môžete rozprávať o vlkovi v hlavnom meste, koľko chcete. Keď sa miestni naštvú, toho vlka aj tak vybijú. V Kirgizsku je poľovačkami veľmi ohrozená krásna mačka irbis. Nemci tam aj skupili pozemky na jej ochranu. Nepomohlo. Začalo sa im však dariť až vtedy, keď tam najali z miestnych ľudí strážcov.

Čo by mal pre miestnych obyvateľov, ale aj návštevníkov, znamenať pojem národný park?

Pre široké masy ochranu prírodného bohatstva ako zdroja nevyhnutného pre zdravý vývoj obyvateľstva. Ak by sme etapy zdravia človeka mali rozdeliť na fázy, prvou je zvyčajne fáza mladosti, keď je imunitný systém v dobrej kondícii a pomáha mladšiemu alebo zdravšiemu človeku prekonávať ochorenia bez nejakej dodatočnej pomoci. Pre túto a priori fázu je veľmi dôležitá prevencia, na ktorú tak veľmi apeluje lekárske prostredie. Podmienkou zdravého vývoja obyvateľstva je predovšetkým zdravé životné prostredie a zvlášť jeho jadro, zdravé prírodné prostredie. Druhá, a posteriori fáza prichádza, keď je imunitný systém natoľko oslabený, že stále viac a viac závisí od farmaceutického priemyslu. Ak sa nemýlim, náklady štátu pre Ministerstvo zdravotníctva SR sa v roku 2020 vyšplhali na asi 1,3 miliardy eur, pre MZP SR okolo pol milióna. Z tejto sumy samotná ochrana prírody dostala príspevok okolo dvoch až šiestich percent. Neskutočne málo. Áno, aj pre zdravie ľudí neskutočne málo. ◀

Prvé promócie študentov v Tatranskej Javorine. Priamo v areáli Výskumného ústavu vysokohorskej biológie, kde strávili vysokoškolský život, si prevzali aj svoje diplomy.

Rysica už „bojuje“ sama za seba

Koncom mája vypustili „tanapáci“ do voľnej prírody rysiu samicu, ktorej dali tatranskí zoológovia meno Vendy. Jej osud začali sledovať ešte koncom októbra minulého roka. Zhruba päťmesačné, vyhladované a zrejme osirelé rysiča sa vtedy podarilo odchytiť na dvore rodinného domu v Liptovskej Kokave po tom, čo si chcelo zaobstarať potravu v kurníku. Po krátkej karanténe v Tichej doline pokračoval jeho príbeh v zázrivskej záchrannej stanici. O sedem mesiacov sa už Vendy mimoriadne intenzívne snažila predať i podhrabať na slobodu. A to bolo signálom, že prichádza deň „D“.

👤 Jana Tomalová 📷 autorka, Erika Feriancová a Jarosław Rabiasz

Po tom, ako mláďa rysa ostrovida (*Lynx lynx*) odchytili, kondíciu zvieratá preveril veterinár. Ten vážnejšie ochorenie vylúčil, Vendy však bola dehydrovaná a vychudnutá. Na pár dní preto putovala do nerušeného zázemia Tichej doliny, kde na ňu neustále dozerali pracovníci Správy TANAP-u. Myšlienka zriadiť záchranú a karanténnu stanicu vznikla pred vyše štyrmi rokmi, keď hľadali ochránari vhodný priestor na prechodný pobyt trojice kamzíčích mláďat. Vtedajšia Správa TANAP-u však nemala vyhovujúce zariadenie a v provizórnych podmienkach prežilo len jedno kamzíča. Aby sa táto situácia už neopakovala, zrekonštruovali ochránari schátraný objekt v Tichej doline. Stanica v lokalite Tábor je po presťahovaní Vendy opäť plne k dispozícii nielen kamzíkom, ale aj iným zraneným alebo hendikepovaným zvieratám. Cieľom zariadenia je pomôcť živočíchom, ktoré sa z rôznych

dôvodov dostali do stavu, keď potrebujú k svojmu prežitiu ľudskú pomoc. „Ide predovšetkým o prípady ľahšie zranených, podvyživených a osirelých mláďat citlivých na vzruchy okolia a prítomnosť človeka v ich blízkosti,“ vysvetľuje zooloგიčka Erika Feriancová. Práve Vendy sa stala prvou „pacientkou“ stanice v Tichej doline, tam sa ju aj podarilo stabilizovať. O pár dní však už potrebovala väčší životný priestor, preto sa jej ujali v Záchrannej stanici pre zranené živočích Zázrivá, kde jej medzitým pripravili voliéry. Zo všetkých bočných strán bola krytá, aby rysicu nič nerušilo. Vrch mala zasieťovaný, naplno tak okúsila sneh, dážď i slnečné počasie.

Sledovali ju len cez kameru

Kedže Vendy dokázala samostatne prijímať potravu, nebol potrebný žiadny fyzický kontakt. „Menu“ jej prinášali

do voliéry, kde mala vytvorené kvalitné úkrytové možnosti. Keď počula niekoho vchádzať, mohla sa úplne skryť a byť pre človeka prakticky neviditeľná. „Úprimne môžem povedať, že keby som nemal kameru vo voliére, tak by som ju za tých sedem mesiacov, čo bola u nás, ani nevidel. Keď som vošiel dnu, okamžite zaliezla. Za celé obdobie, odkedy sme ju vypustili do voliéry, s ňou nebol nikdy žiadny kontakt, kontrolovali sme ju len pomocou nainštalovanej kamery. Na záberoch sme videli, ako vie uloviť zvieratá, ako sa kŕmi, alebo zahrabáva trus. Mali sme možnosť pozorovať všetky etologické prejavy a nijako do života Vendy nevstupovať,“ hovorí o plachej rysici Metod Macek, správca Záchrannej stanice pre zranené živočích Zázrivá.

Rysi jedálniček tvorila v drvivej väčšine potravu, akú si tieto šelmy hľadajú aj v prírode. Vďaka poľovníkom a ďalším zná-

mým mali pracovníci stanice prísun mäsa z voľne žijúcich živočíchov, ktoré zahynuli prevažne pod kolesami áut.

S rysom skúsenosti mali

V Zázrivej rehabilitovali už druhého jedinca rysa ostrovida, premiéru mali pred tromi rokmi tiež so samicou. Na Leu z Malej Fatry zvolili v rovnakú taktiku ako na Vendy: minimálny, respektíve žiadny kontakt a maximálna vzdialenosť. „Lea nebola taká plachá, nerobilo jej problém stáť v rohu voliéry na tom najvyššom mieste, tváril sa teritoriálne a labou sa zahnať na diaľku, aby som opustil priestor. Z môjho pohľadu bola Vendy o dosť samostatnejšia a od začiatku aj oveľa špekulatívnejšia. Viac sa snažila nájsť možnosť na únik. Lea to robila len minimálne a Vendy každú noc hľadala najslabšie miesto vo voliére, skúšala sa podhrabávať, hrýzť dvere, roztiahnuť pletivo,“ spomína na neúnavnú tatranskú rysicu Macek.

Vystrašené mláďa odchytili priamo v dedine.

Vrátila sa domov

Deň „D“ nastal v nedeľu 21. mája 2023. Pracovníci Správy TANAP-u v spolupráci s veterinárom vypustili Vendy v oravskej časti Západných Tatier. Ešte pred prevozom ju však v Zázrivej odvážili. Ukázalo sa, že zo štyri a polkilogramového mláďaťa vyrástla bezmála pätnásťkilová takmer ročná rysica súca života v divokej prírode. „V takomto zdravotnom a fyzickom stave by mala Vendy bez väčších problémov zvládnuť život v divočine. Práve vďaka existencii karanténnej stanice v Tichej doline, ale aj záchranej stanice v Zázrivej, sme sa mohli o rysicu postarať. Vypustením do voľnej prírody dostala možnosť žiť život, pre ktorý bola zrodená,“ hovorí o zavŕšení sedemmesačnej snahy celého tímu odborníkov Feriancová. Keďže Vendy nedostala na krk telemetrický obojok, jedinou metódou monitorovania tejto veľkej mačkovitej šelmy budú fotopasce. Do času našej uzávierky sa rysicu nepodarilo zaznamenať.

Vendy pár dní naberala na sile v Tichej doline.

Pracujú na databáze

Sledovanie populácie rysa je pre jeho plachosť veľmi náročné. Nie nadarmo sa mu hovorí i duch lesa. Priame pozorovania šelmy sú aj pre terénnych pracovníkov Správy TANAP-u skôr vzácnosťou. „V minulosti sme mohli získavať poznatky o rysoch len na základe pravidelného stopovania v zimnom období, keď nám stopy v snehu prezradili, koľko má pri sebe vodiaca rysica mláďat, alebo nás rys priviedol k svojej čerstvej koristi. Hlavné stopovanie samcov bolo niekedy časovo aj fyzicky náročné. Za noc dokážu prejsť značné vzdialenosti a k svojim úlovkom sa vracajú

Polško-slovenská databáza rysov

- Domov
- Nový príbeh
- Príspevky
- Mapa rysovej
- Mapa pozorovania
- Pracovníci/pasce
- Správa
- Prílohy
- Podmienky
- Služby
- Tržby
- Náboženské
- OPAKUJ

Náboženské	2023-05-21 (19:00)
Podmienky	2023-05-21 (19:00)
Príspevky	2023-05-21 (19:00)
Mapa pozorovania	2023-05-21 (19:00)
Mapa rysovej	2023-05-21 (19:00)
Nový príbeh	2023-05-21 (19:00)
Domov	2023-05-21 (19:00)

Polško-slovenská databáza rysov zhromažďuje informácie zo života šelmy.

dost nepravidelne. Veselšie to už bolo pri samiciach s mládatami. Vodiaca rysica si s ohľadom na mladé počas zimy ešte nemôže dovoliť dlhšie presuny a je nútená pravidelne loviť,“ vysvetľuje strážca Správy TANAP-u Ján Holma.

Koľko rysov v skutočnosti žije v Tatranskom národnom parku a ďalších územiach v kompetencii Správy TANAP-u, možno momentálne veľmi ťažko odhadnúť. Nádej na reálnejšie podklady však sľubuje Poľsko-slovenská databáza rysov, ktorá eviduje súvislosti s touto mačkovitou šelmou na územiach TANAP-u, jeho náprotivku zo severnej strany Tatranského Parku Narodowego (TPN) a ďalších dvoch národných parkov (NP) u našich severných susedov – NP Gorce a NP Babia hora. Databáza vznikla v roku 2020 z iniciatívy zamestnancov TPN – Jarosława Rabiasza a už nebohého Pawła Kauzala. Za tri roky banku dát takmer tridsiatka ľudí postupne „nakrmlila“ informáciami o 74 evidovaných jedincoch. Neznamená to, že v slovensko-poľskom štvorlístku národných parkov žije toľko rysov, časť z nich už uhynula a niektoré mladé jedince migrovali mimo monitorovaného územia. V TANAP-e sú to práve strážcovia, ktorí sa venujú monitoringu rysov v teréne pomocou fotopascí a celej následnej mravenčej práci pri identifikácii a vpisovaní údajov do databázy.

Sledovať začali i Vendy

V databáze sa už stihla ocitnúť aj reha-

bilitovaná rysica, zaregistroval ju strážca Holma pod kódom TPS202301. Počas vypúšťania Vendy vznikli zábery dokumentujúce jej špecifickú škvrnitosť. Tento znak je pre rysy rovnako jedinečný ako odtlačok prsta pre človeka.

„Niektoré rysy sa dajú rozpoznať ľahšie, ak majú charakteristické zoskupenie a veľkosť škvŕn. U tých s tzv. rozetovým škvŕnením to býva zložitejšie,“ spomína na margo identifikačnej črty Holma. Určovanie jedincov podľa škvŕn je kľúčovým atribútom databázy, no neraz ide o tvrdý oriešok. Všetko totiž závisí od kvality fotografie, či rysa zachytili fotopasce v noci alebo cez deň, v zimnej alebo letnej srsti.

„Stáva sa, že srst má na určitom mieste matný vzhľad a vytvára efekt škvŕny. Toto všetko treba analyzovať a porovnať so vzormi,“ vysvetľuje ďalej spolutvorca databázy mačkovitej šelmy Jarosław Rabiasz z odboru výskumu a monitoringu TPN. Ak Vendy zaregistruje niektorá z asi tridsiatich fotopascí v teréne, video z akcie poputuje práve tomuto výskumníkovi z TPN-u. „Film prevediem na fotografie a spolu s popisom miesta odošlem do databázy rysov. V nej ho zanalyzuje špeciálna aplikácia, ktorá umožňuje porovnávať nové pozorovania s už zaregistrovanými rysmi. Ak sa v databáze nájde vzor podobný škvŕnám Vendy, bude jedinec zaregistrovaný ako táto rysica. Informácie uvidia všetci účastníci projektu. To dá príležitosť

pozorovať jej migráciu, prípadne presuny v teréne. Ak budeme mať šťastie, môže sa niekde objaviť aj s mládatami,“ ozrejmjuje celý proces Rabiasz. Oblasť, ktorú pokrýva rysia informačná databáza, však stále nie je dostatočne veľká. Ochránári si nemôžu byť istí, či Vendy neprekročí monitorovacie lokality a nestratia ju tak z dohľadu.

Začína odhaľovať život rysov

Databáza už priniesla komplexnejšie informácie o niektorých jedincoch. Napríklad samica Tylka (TPS201903) prešla do Doliny Chochołowskej z prírodnej rezervácie Mačie diery z okolia Zuberca. V okolí Kominiarskiego Wierchu v roku 2020 vrhla dve až tri mládatá. Jedno z nich (TPP202004) bola samica, ktorá v roku 2022 obsadila oblasť východne od Lysej Poľany a 17. septembra 2022 ju fotopasce zaregistrovali s jedným mladým rysíčaťom (TPP202202).

Ďalším zaujímavý príbeh spriadol osud okolo samca Kondrata (TPP201501). V marci 2022 premigroval za sedem dní z oblasti Osobitej do Palenice Białczańskiej. „Tu sa Kondrat stretol s rysicou Roztokou (TPP201702), ktorá sprevádzala svoje dve deväťmesačné mládatá. Prítomnosť rysíčať Kondratovi nevadila, ako sa ukázalo, samičku prehovoril a dokonca sa k jednému z mládat „pritúlil“. Podobný prípad bol zistený aj 17. marca 2020, keď sa Roztoka spolu s jej potomkom a iným dospelým samcom – Uboczom (TPP201701) stretli pri koristi. Samcovi mláďa ani jeho matka neprekážali a všetci spoločne konzumovali koristi,“ opisuje úlomky zo života šeliem Rabiasz.

Holma dopĺňa, že niektoré rysy databáza eviduje pomerne krátke obdobie. To môže poukazovať na veľké teritória, migráciu na značné vzdialenosti alebo mortalitu rysov. „Potešujúce sú údaje o jedincoch, ktoré sa na území Tatier vyskytujú dlhé roky, fotopasce ich pravidelne nasnímajú na tých istých miestach a prežijú tu väčšinu svojho života. Monitoring pomocou fotopascí nám ukázal aj zopár zaujímavostí zo správania sa rysov. Napríklad práve samicu s vodiaciemi mládatami, ktorá vo svojej blízkosti tolerovala dospelého samca, alebo pravidelné značkovanie pri ľudských stavbách, ako sú chatky, senníky alebo prístrešky, či skutočnosť, že rysy sa bežne priživujú aj na koristi vlkov, alebo konzumujú zvyšky uhynutých zvierat,“ sumarizuje Holma.

Rysa ostrovida ako jednu z veľkých šeliem chráni v Slovenskej republike zákon. Na celom jej území odhadujú odborníci okolo dvesto jedincov, spoločenská hodnota živočícha tohto druhu dosahuje desaťtisíc eur. Šelmy ohrozuje najmä pytlactvo a strety s dopravnými prostriedkami. ◀

Chcú ich vrátiť do prírody

I keď populáciu rysa môžeme momentálne len odhadovať v desiatkach či stovkách jedincov, v európskom kontexte je dobrou správou už len to, že šelma na Slovensku vôbec žije. V mnohých krajinách rysa prakticky neevidujú, niektoré sa zasa snažia o jeho introdukcii. Napríklad v Slovinsku či Chorvátsku by mali deťď ďalšie generácie tohto vzácneho živočícha aj slovenské gény. Ide o očakávaný efekt projektu LIFE Lynx, ktorý má za cieľ zachrániť a posilniť populáciu rysa v Dinárskom pohorí a v juhovýchodných Alpách. Odborníci tam totiž populáciu rysa považujú za malú, izolovanú a extrémne zasiahnutú príbuzenským krížením. Rysica Lenka, ktorú previezli zo Slovenska do Slovinska pred dvomi rokmi na jar, sa už vo svojom novom domove stihla stať mamou. Adresu trvalého pobytu skrze projekt zmenilo zatiaľ sedem slovenských rysov, z toho päť samcov a dve samice z Volovských vrchov či z pohoria Vtáčnik. Ani jeden z rysov nepochádzal z Tatranského národného parku. Zvieratá smerovali do oblastí Pokljuky a Javorniki v Slovinsku či do chorvátskeho Velebitu. Aktuálna odchytová sezóna znamená finále sedemročného trvania projektu.

O návrat vyhynutého rysa do voľnej prírody hôr a vysočín sa snažia aj ochranári v Spojenom kráľovstve. Podľa informácií Natural History Museum sa však ministerka životného prostredia a záležitostí vidieka Thérèse Coffeyová vo februári tohto roka na výročnej konferencii únie farmárov vyjadrila proti. Tvrdí, že introdukcii rysa či vlka v Británii nepotrebujú a potrebovať nebudú. Zatiaľ čo väčšina poľnohospodárov si vydýchla, ochranári ostali sklamaní. Reintrodukcia vlkov skončila pravdepodobne v nedohľadne. Podľa niektorých je však návrat rysa dosiahnuteľný, i keď nevyšli pôvodné plány vypustiť túto mačkovitú šelmu do Kielderského lesa v Northumberlande na hraniciach Anglicka a Škótska.

Detské hry na lúke bývali v minulosti spojené s nájdením obľúbenej lienky sedembodkovej a riekankou „Pánbožkova kravička, kde je tvoja mamička?“ Dnes sa deti menej hrávajú na lúkach a nájsť tú pravú lienku je takisto ťažšie. Môže to súvisieť i s existenciou príbuzného invázneho druhu označovaného ako Harlekýn.

👤 Ján Ferenčík 📷 autor a internet

Čo dokáže Harlekýn

Tento názov v sebe ukrýva viacfarebnú lienku ázijskú (tiež východnú) *Harmonia axyridis*. Ide o druh, ktorý poľnohospodári využívajú po celom svete na biologickú kontrolu škodcov. Prvýkrát ho predstavili v Severnej Amerike v roku 1916. Hovoríme o zjavne úmyselnom zavlečení, čo je podmienkou pre označenie invázneho druhu. Lienku z východu odborníci považujú dokonca za jeden z najinvazívnejších druhov hmyzu na svete. Biologické invázie, čiže šírenie nepôvodných organizmov do nových oblastí, spôsobujú obrovské škody na biodiverzite aj ekonomike.

V Tatrách už pätnásť rokov

V Európe od roku 1995 predávali *Harmonia axyridis* rôzne spoločnosti zaoberajúce sa biologickou kontrolou vo Francúzsku, Belgicku a v Holandsku, druh zámerne vypustili v najmenej deviatich ďalších krajinách. Lienka sa veľmi rýchlo šírila najmä od roku 2002 a v súčasnosti sa považuje za etablovanú v trinástich európskych krajinách. Ázijské „návštevničky“ sa

premnožili, lebo u nás nemajú prirodzeného nepriateľa – a to práve vďaka jedovatým látkam, ktoré sa po uhryznutí Harlekýnom môžu dostať aj do nášho tela. V slinách totiž lienky prenášajú plesňové ochorenie. V strehu by preto mali byť najmä alergici. Vo viacerých krajinách sa lienka stala invázny druhom a má negatívne ekologické a sociálno-ekonomické dopady. Už v roku 2008 ju popísali v Tichej doline vo Vysokých Tatrách (Zach) a opakovane v Tatranskej Lomnici v roku 2015 (Ferenčík). Existuje podozrenie, že *Harmonia axyridis* môže byť pre kanibalizmus a elimináciu vzácnej koristi zodpovedná za zníženie počtu pôvodného užitočného hmyzu vrátane iných druhov lienok. Tento predpoklad však musí byť ešte vedecky dokázaný.

U ľudí hľadá soľ

Základná kresba lienky ázijskej je červená až červenooranžová, s počtom škvrn od nula až po devätnásť. Tie môžu byť zväčšené alebo eliminované individuálne.

Tento druh má dobrý zrak, vráti sa na miesto, z ktorého ho odstránili, a je známe, že ak lienku vyprovokujete, tak vás pohryzie. Chrobáky sa takýmto spôsobom pravdepodobne snažia získať soľ. Mnohí cítia pichanie, keď im drobný živočích prechádza po koži. Uhryznutie zvyčajne nespôsobí viac škody než podráždenie, hoci u malej časti populácie

môže nastať alergická reakcia. Aligátorovitá larva je jednoliata, tmavošedá s radmi oranžových znakov a dvojvetvovými trňmi. Len veľmi málo ľudí, ktorí sa s ňou stretnú prvýkrát, by v nej spoznali nádejnú „lienku“.

Tento invázny druh sa živí požíaním vošiek, lariev lienok sedembodkových, zlatoočiek a ďalšieho užitočného hmyzu v našich končinách. Jeho prítomnosť v lesnatej oblasti Tatranského národného parku vysvetľuje ponuka potravy – vošky na smrekoch a smrekovcoch či neďaleké agrosystémy v jeho ochrannom pásme.

Pri zametaní opatrne

Harlekýn s obľubou vyhľadáva ľudské obydlia na zimovanie. Najlepšou metódou, ako *Harmonia axyridis* z domácností vylúčiť, je utesnenie otvorov, do ktorých môže vstúpiť. Zametanie a vysávanie sa považujú za účinné metódy na odstránenie týchto lienok z domovov, aj keď by ste mali byť opatrní. Hmyz totiž bude pri vzrušení reflexne krváčať, čím sa mu uvoľní hemolymfa z kĺbov nôh. Ide o prchavé zlúčeniny, ktoré tieto lienky používajú na obranu proti vtákom a iným stavovcom. Majiteľom psov odporúčame kontrolovať papuľu ich štvornohých kamarátov, keďže si na hornom podnebí môžu nosiť tieto potvorky. Ázijské lienky psov hryzú, čím im môžu vyvolať dokonca až alergickú reakciu.

A ešte jedna perlička na záver: Ak sa dostane dospelé imágo do hrozna na výrobu vína, poškodí celú produkciu, ktorá je označovaná ako tá s „lienkovou pachutou“. V Tatrách to ale nehrozí! ☺

Dospelý jedinec lienky ázijskej

Oslavuje sedemdesiatku

V rodnom liste má rok 1953. Rovnako ako pôvodná Správa Tatranského národného parku. Jej poslanie sa za sedem desaťročí vôbec nezmenilo i napriek tomu, že okruhy tém sa menili podľa aktuálnych otázok či problémov, s ktorými sa v tých časoch borila spoločnosť či samotný národný park. Výskumná stanica prežila i turbulentné časy a dnes má pred sebou nové výzvy. Hoci pracovníkov v jej priestoroch v posledných rokoch výrazne ubudlo, hlavný cieľ ostáva rovnaký. Poznávanie prírody a prírodných procesov v najstaršom národnom parku na Slovensku.

📍 Martina Petránová 📄 archív redakcie a VSaM

História Výskumnej stanice TANAP-u sa začala písať nariadením Zboru povereníkov č. 5/1952 Zb. SNR o Tatranskom národnom parku z 28. októbra 1952, ktoré dalo základ nielen pre vznik samotnej Správy TANAP-u, ale i počiatkom inštitucionalizovaného výskumu. Okrem toho, že avizovalo zriadenie výskumnej stanice, zadefinovalo aj náplň vedeckého výskumu. Podľa §7 sa mal zaoberať „predovšetkým s otázkou zachovania a rozmnoženia zanikajúceho rastlinstva a živočíšstva a možnosťami obohatenia pôvodného rastlinstva a živočíšstva novými druhmi“. Vedecká a výskumná práca sa mala sústreďiť na vypracovanie opatrení na postupné zlepšenie prírodných pomerov v devastovaných častiach TANAP-u a ochranného územia. Podrobné úlohy, pracovnú náplň a obsadenie výskumnej stanice bolo v réžii

Povereníctva školstva, vied a umení po dohode s Povereníctvom lesov a drevárskeho priemyslu i Slovenským plánovacím úradom. Spomínaný paragraf takisto avizoval zriadenie múzea TANAP-u a botanickej záhrady.

Od paragrafov k realite

Na tú dobu až nečakane progresívne zkomponovanie výskumu do organizačnej schémy inštitúcie ochrany prírody vyplývalo z faktu, že Správa TANAP-u mala nielen chrániť, ale aj obnovovať prírodu Tatier. Hoci, ako vo svojom príspevku *História a súčasnosť výskumnej stanice TANAP-u*, ktorý odznel počas konferencie organizovanej pri príležitosti jej 50. výročia, pripomenul vtedajší šéf výskumníkov Milan Koreň, podobný druh aktivít nebol na tomto území žiadnou novinkou. Taty mali vedci

v hľadáčkovi už pár storočí a – ako uvádza Koreň – činnosti, ktoré sa neskôr stali pracovnou náplňou zamestnancov výskumnej stanice začali rozvíjať na tomto území pracovníci vtedajších štátnych lesov ešte pred zriadením TANAP-u. Napríklad v roku 1948 sa v Tatrách uskutočnilo pravdepodobne prvé sčítanie svištích kolónií. V tom istom roku založili zbierky srsti jelenej zveri, vypracovali návrhy lesných rezervácií a urobili tiež pokusy s vegetatívnym množením limby. O rok neskôr sa pokúsili o umelý odchov svišťa, v Tatranskej Lomnici, Smokovcoch a na Štrbskom Plese sa usilovali o výstavbu alpíní, v ktorých mali byť pestované hlavné druhy tatranskej flóry. Začiatkom päťdesiatych rokov minulého storočia sa pozornosť sústredila na výskum tatranských pôd, experimentovalo sa so semenom jarabiny či vegetatívnym

V týchto priestoroch sídli Výskumná stanica a Múzeum TANAP-u v Tatranskej Lomnici od roku 1969. Budova, ktorú dokončili rok predtým, slúži teda výskumníkom nepretržite už viac ako polstoročie. Oproti minulosti sa podstatnejšie zmenil len vozový park.

množením limby, smreka, borovice i smrekovca.

Vznikom národného parku a prijatím spomínaného nariadenia výskum nabral jasnejšie a predovšetkým systematickejšie kontúry. Jeho vedením bol poverený Július Somora. Spolu s ním si výskumné úlohy rozdelili ďalší dvaja pracovníci. Zatiaľ čo Somora sa v Tatranskej Lomnici venoval zemepisnému rozšíreniu lesných drevín a hornej hranici lesa vo Vysokých Tatrách, v hľadáčiku Jána Juračku na Podbanskom bol kôrovec (v súčasnosti sa používa termín podkôrnik, pozn. red.) v Západných Tatrách. Ochrana listnáčov proti škodám zverou – ľahké oplôtky, tak znela výskumná úloha Huga Opitza v dnešnej Tatranskej Javorine. Zriadenie týchto troch výskumných pracovísk bolo jednou z úloh, ktorú dostala vtedajšia Správa TANAP-u od „svojho“ Povereníctva Lesov a drevospracujúceho priemyslu. Na základe spisu č. I/112-27/5-1953 zo 7. marca 1953 jej „prischli“ aj ďalšie povinnosti. Výskumná a vedecká činnosť výskumnej stanice mala byť v najbližšom období zameraná na získavanie podkladov pre vypracovanie opatrení na postupné zlepšovanie prírodných pomerov v devastovaných častiach TANAP-u a jeho ochranného pásma. Pri výskumnej stanici mali byť zriadené v dohode s poverením školstva múzeum parku i prírodné múzeum a pokusné škôlky na vypestovanie potrebného sadbového materiálu do záhrady. Spis tiež Správe TANAP-u dal za úlohu zapojiť do jednotlivých pozorovacích prác v rámci výskumnej činnosti všetkých pracovníkov ochranných obvodov, ktorí mali zároveň prejsť odbornou prípravou vo viacdenných kurzoch.

Pod jednou strechou

V prvých rokoch sa pozornosť výskumníkov sústredila predovšetkým na inventarizáciu stavu prírodného prostredia, pod ktorý sa negatívne podpísalo niekoľko storočné vyžívanie prírodných zdrojov Tattier, pastva vo vysokohorskom prostredí, ťažba dreva v lesoch či opakujúce sa prírodné katastrofy. Ich hlavnou úlohou bolo identifikovať skutočné prírodoochranné hodnoty. Teda definovať, čo je v TANAP-e naozaj hodné ochrany, povedať, ako by sa to malo chrániť a usilovať sa navrátiť prírodné prostredie do pôvodného stavu.

Náplň a zameranie práce výskumnej stanice reflektovali aktuálne problémy na poli ochrany prírody, smerovanie výskumu ovplyvňoval aj Poradný zbor pre veci TANAP-u, presnejšie jeho Komisia pre organizovanie výskumu v TANAP-e, ktorej úlohou bolo organizovať a koordinovať celé prírodovedecké bádanie

Prvým vedúcim výskumnej stanice bol Ing. Július Somora (na snímke pri meraní borovice limby pod Skalnatým plesom). Rodák z Vápeníka v okrese Svidník pochádzal z turčianskej horárskej rodiny, lesníkom bol jeho otec aj dedo. Lesné inžinierstvo začal študovať na Vysokej škole lesníckej v Brne, v štúdiách pokračoval v Záhrebe a v Bratislave. Výskumnej stanici šéfoval v rokoch 1953 až 1963. V tom čase sa výskum zameriaval na štúdium etológie kamzíka a svišťa, jelenej zveri a lesných kultúr, v centre pozornosti bol takisto podkôrny hmyz, lavíny či tatranské vody. Sám sa sústredil na lesy, ktoré boli vtedy výrazne poznačené činnosťou človeka. Ich rekonštrukciu a starostlivosť o ne preto prirodzene považoval za prvoradú a trvalú úlohu nielen svojej, ale i budúcich generácií zamestnancov Tatranského národného parku. Osobitnú pozornosť venoval limbe, výsledky svojich pozorovaní zhrnul vo viacerých odborných článkoch i publikáciách. Dokonca osobne preskúmal hornú hranicu lesa a kosodreviny v celej jej vyše stokilometrovej dĺžke. Bol jedným z iniciátorov vydávania *Zborníka prác o Tatranskom národnom parku* a prvým vedúcim jeho redakčnej rady. Podieľal sa aj na príprave *Koncepcie ochrany prírody a tvorby prírodného prostredia Tatranského národného parku*, ktorá bola v tej dobe určujúcim dokumentom pre činnosť Správy Tatranského národného parku.

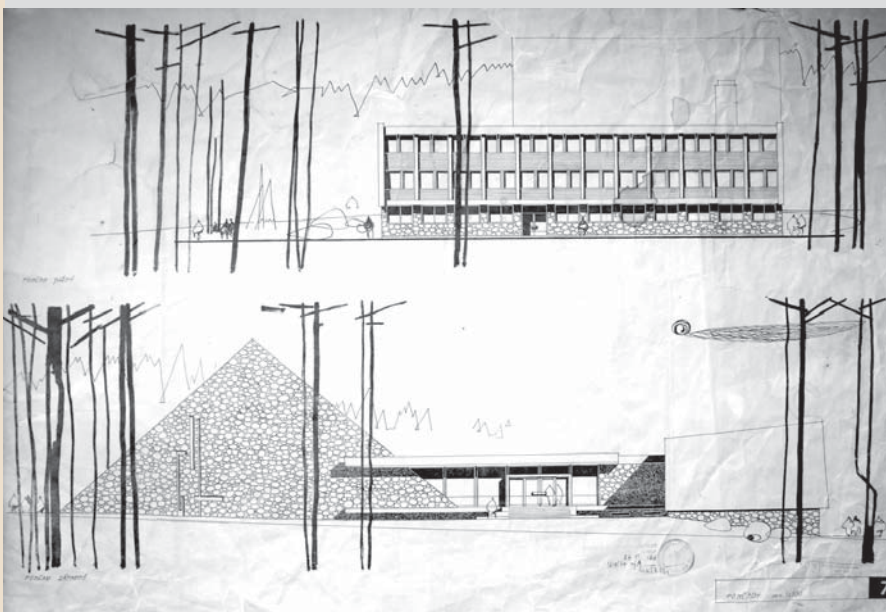
Na čele výskumnej stanice ho postupne vystriedali: Dr. Ing. Ladislav Kňazovický, CSc. (1963 – 1969), Ing. Miroslav Strnka (1969 – 1988), Ing. Karol Seman (1988 – 1990), Ing. Milan Koreň, CSc. (1990 – 2005), Doc. Ing. Peter Fleischer, Ph.D. (2005 – 2017), Ing. Zuzana Homolová, Ph.D. (2017 – 2022), Ing. Gabriela Chovancová, Ph.D. (poverená vedením v roku 2022) a Ing. Maroš Peiger (od roku 2023).

Budovu, v ktorej mali pod jednou strechou nájsť svoje miesto múzejníci i výskumníci, začali stavať pred takmer šesťdesiatimi rokmi. Slávnostné položenie jej základného kameňa sa uskutočnilo 28. augusta 1965, hotová mala byť k dvadsiatemu výročiu vzniku Tatranského národného parku.

Víťazný projekt s názvom „Tatranský ústav a múzeum“ bol dielom architekta Pavla Merjavého z Krajského projektového ústavu v Košiciach. Veľkor so riešený objekt ponúkol dostatok priestoru pre stálu expozíciu múzea, prednáškovú sieň, depozitáre, herbár, archív, knižnicu, preparatórium, ateliér architekta, laboratórium a pracovne odborného i technického personálu.

V čase výstavby bola budova hodnotená ako jedna z najlepších povojnových stavieb na Slovensku, neskôr dokonca získala Cenu Dušana Jurkoviča. Architekt vsadil na dominantný prvok v podobe štítovej trojuholníkovej steny, ktorá má pripomínať jeden z tatranských štítov v jej pozadí. Obložená je okruhliakmi. Fasádu zdobí plastika od akademického sochára Juraja Bartusza. Strecha, ktorá sa dotýka zeme a vyzerá, ako by z nej vyrastala, je tradičným prvkom „tatranskej“ architektúry, ktorý sa opakuje aj na iných stavbách v tejto lokalite. Hlavný vchod vedie do múzea, bočná „prístavba“ (vo vrchnej časti dolnej snímky) patrí výskumníkom.

na tomto vzácnom území a zhodnotiť jeho výsledky.

Už v roku 1954 navrhla Správa TANAP-u sústrediť výskumníkov pod jednu strechu. Administratívna budova výskumnej stanice mala stáť na Slnačnej lúke v Tatranskej Lomnici. Z jej výstavby však napokon nebolo nič, chýbali peniaze. Aj napriek tomu výskumníci pokračovali vo svojej činnosti, ku ktorej pribudli napríklad výskumné práce súvisiace s utesňovaním dna Skalnatého či Nového Štrbského plesa.

Len pre jasnejšiu predstavu, ako v *Štúdiách o Tatranskom národnom parku 7 (40)* uvádza Koreň, zameranie výskumných úloh od roku 1956 súviselo s témami ako horná hranica lesov a rozšírenie drevín v TANAP-e, výskum trvalých výskumných plôch, ekológia limby a jej pestovanie, ekológia kamzíka a svišťa, ochrana kultúr proti vysokej zveri a možnosť založenia semenných plantáží niektorých drevín. Okrem komplexného prírodovedeckého výskumu TANAP-u, ktorý prinášal nové poznatky z oblasti geológie, helmintológie, geobotaniky, geomorfológie, zoológie, hydroológie i parazitológie, sa pracovníci výskumnej stanice zamerali aj na históriu a etnografiu.

Výsledky priebežne uverejňovali v *Zborníku prác o Tatranskom národnom parku*, ktorý sa neskôr premenoval na *Štúdie o Tatranskom národnom parku*. Podieľali sa tiež na príprave *Koncepcie ochrany prírody a tvorby prírodného prostredia Tatranského národného parku*, ktorá bola schválená uznesením Predsedníctva SNR z 23. januára 1964 a zahŕňala základné smernice pre činnosť vtedajšej Správy TANAP-u.

Prelomovým rokom pre ďalšie smerovanie výskumu bol rok 1968, kedy sa výskumná stanica zlúčila s Múzeom TANAP-u a obe dovtedy samostatné pracoviská sa následne presťahovali do novej, spoločnej budovy. Sídliť v nej dodnes.

Príroda ukázala varovný prst

Nové výzvy so sebou priniesli osemdesiate roky minulého storočia, kedy Tatry čelili dovtedy nevídanému náporu návštevníkov. Nárast rekreatantov a turistov išiel ruka v ruku s nárastom automobilovej dopravy, zabráť dostávali nielen cesty a tatranské osady, ale aj značkové chodníky vo vysokohorskom prostredí. Prírode dal „na frak“ i stavebný boom, ktorý priniesli legendárne Majstrovstvá sveta v klasických lyžiarskych disciplínach, prejavovať sa začali i dôsledky priemyselného rozkvetu, ktorý v tom čase zažívalo Československo i celá stredná Európa. Tatry ako prirodzená bariéra zachytávali imisie, ktoré vo forme tzv. kyslých zrážok poškodzovali

horské ekosystémy. Spočiatku nenápadne cez zmeny v pôdach, po čase aj s viditeľnými prejavmi chradnutia a hynutia. Výskumníci napríklad v tom čase zistili, že zrážkami sa do tatranských lesov dostávalo dvadsať až tridsať kilogramov síry. Na Orave to bolo dokonca päťdesiat, čo vysoko prekračovalo prirodzené možnosti lesných ekosystémov tlmieť pôsobenie imisií.

Zdvihnutý prst prírody zaregistrovalo aj vtedajšie ministerstvo lesného a vodného hospodárstva, ktoré sa začalo živšie zaujímať o činnosť výskumnej stanice. Rezort od nej očakával zintenzívnenie aktivít v koordinácii s ďalšími vedeckými pracovníkmi. Orientovať sa mala na riešenie úloh a problémov, ktoré priniesla doba. Aj samotné ministerstvo totiž skonštatovalo, že negatívne dôsledky znečisteného prostredia sú evidentné aj na území TANAP-u, a teda prvotný cieľ – zachovať prírodné útvary v pôvodnej podobe a poskytnúť rastlinným a živočíšnym spoločenstvám ochranu a možnosť nerušeného vývoja – môže byť vážne narušený a ohrozený. Práve výskumná stanica mala v tomto smere plniť kľúčovú úlohu, avšak zapojiť sa do spolupráce mali podľa rezortu všetci zainteresovaní vrátane ministerstiev. Jeho vedenie dokonca volalo po prehodnotení priorit, ktorých „poradie, žiaľ, nie vždy rešpektovalo to zásadné, čo najúčinnjšou ochranou sledujeme – zachovanie jedinečnosti predmetného územia a všetkého, čo túto jedinečnosť vytvára.“

Ako píše Koreň, zhoršovanie stavu prírodného prostredia TANAP-u vo svojich príspevkoch veľmi dôsledne rozobrali účastníci konferencie k 40. výročiu jeho založenia v roku 1990. Hovorilo sa v nich, že z hodnotiacich správ o stave prírodného prostredia najstaršieho národného parku na Slovensku v uplynulých troch desaťročiach sa dá vypočorovať rýchly nárast faktov poukazujúcich na zhoršujúci sa stav takmer všetkých jeho zložiek. Ak napríklad v správe z roku 1969 prevažujú pozitívne konštatovania a vyzdvihovanie úspechov ochrany prírody, správa z roku 1988 už prináša veľmi alarmujúce údaje o dôsledkoch urbanizácie územia, znečistení ovzdušia a vôd, devastácii vegetačného krytu a úbytku niektorých druhov rastlín a živočíchov.

Alarmujúce závery konferencie sa prejavili aj do *Programu starostlivosti o Tatranský národný park do roku 2000*, ktorý schválila vláda SR uznesením č. 658 dňa 19. novembra 1991. V oblasti vedy a výskumu sa v ňom zdôrazňuje spolupráca nielen s domácimi, ale aj zahraničnými inštitúciami, zefektívnenie činnosti nielen vďaka novej metodike, ale aj technickému zázemiu a využívaniu medzinárodných

skúseností. V programe, ktorého koncepcia by sa mala opierať o prioritné potreby ochrany TANAP-u, teda starostlivosť o ekosystémy a genofond, sa tiež skloňuje napríklad zvyšovanie kvalifikácie vedec-kých a výskumných pracovníkov, intenzívnejšia vzájomná výmena informácií, prehodnotenie obsahovej náplne *Zborníka prác o Tatranskom národnom parku* či vydávanie medzinárodného ekologického časopisu s cieľom posilniť výmenu vedeckých informácií a zvýšiť kvalitu výstupov ekologických výskumov v TANAP-e ako jedného z hlavných predpokladov pre praktickú ochranu prírody. Čo sa týka krátkodobých opatrení, tie najaktuálnejšie zhrnul program do troch okruhov – výskum ekosystémov a ich zložiek; výskum osobitne chránených území a druhov organizmov; výskum lesných a vodných

predovšetkým na zisťovanie dôsledkov znečistenia ovzdušia a vôd či zistenie priamej devastácie prírodného prostredia rekreačnými, turistickými a športovými aktivitami, sa práve v tých časoch začal klásť dôraz aj na informačné systémy. Externá spolupráca rôznych subjektov priniesla ovocie. Zrodil sa výskumný a monitorovací koncept s názvom MONTAN. Program mal poskytovať odpovede na naliehavé otázky o stave prírodného prostredia a súčasne mal byť aj nástrojom pre ekosystémový manažment. Avšak skôr ako sa synergický model výskumu, ochrany a starostlivosti o prírodu mohol overiť v praxi, zamiešalo karty politické rozhodnutie rozdeliť správu územia na dve organizácie. Prijatím zákona č. 287/1994 Z. z. o ochrane prírody a krajiny prestalo platiť nariadenie Zboru povereníkov, na

Vetrová kalamita z 19. novembra 2004 a následný požiar, ktorý vypukol nad Tatranskými Zrubmi koncom júla 2005, sa výskumníkom postarali o nové úlohy. Do centra pozornosti sa dostali prírodné disturbance a ich vplyv na lesné ekosystémy aj ich okolie.

ekosystémov. Každý z nich zahŕňal široké portfólio výskumných úloh a tém týkajúcich sa rôznych segmentov prírodného prostredia.

Škrt cez rozpočet

Predmetom záujmu výskumníkov sa začiatkom deväťdesiatych rokov minulého storočia stala predovšetkým klimatická zmena. Stúpajúca teplota a deficit zrážok sa podpísal pod chradnutie smrekových lesov, ku ktorému prispela i rastúca koncentrácia prízemného ozónu. Výskumníci v tom období intenzívne monitorovali jeho výskyt od podhoria až po tatranské vrcholy. Bol to v podstate prvý cezhraničný slovensko-poľský výskum realizovaný v bilaterálnej Biosférickej rezervácii Tatry. Okrem monitoringu, ktorý sa zameriaval

základe ktorého vznikla vtedajšia Správa TANAP-u i výskumná stanica. Nebol to však jej koniec. Spoločne s múzeom sa stala súčasťou Štátnych lesov TANAP-u a začala písať novú kapitolu svojej histórie.

V praxi to znamenalo koniec koordinovaného výskumu na území TANAP-u. Výskumníci nadviazali aspoň na pôvodné tradície tohto pracoviska a zamerali sa na tri najdôležitejšie okruhy vtedajších problémov národného parku. Ich pozornosť sa sústredila na vypracovanie racionálnych postupov starostlivosti o lesné ekosystémy, hľadanie spôsobov ochrany lesa pri kalamitnom premnožení podkôrneho hmyzu a záchranu kriticky ohrozených druhov tatranskej flóry a fauny. Oveľa intenzívnejšie sa začali využívať aj výsledky z dovedajších výskumov, zamestnanci

sa pustili do obnovy výskumných plôch, oproti predchádzajúcim rokom však mali v náplni práce len zlomok činností, ktoré výskumná stanica dovtedy zastrešovala.

Disturbancie v centre pozornosti

Nové impulzy „priviala“ až víchrica, ktorá sa Vysokými Tatrami prehnala 19. novembra 2004. Táto udalosť spolu s následným požiarom preniesla pozornosť výskumníkov úplne iným smerom. Sústredili sa na systematické pozorovanie zmien, ktoré priniesli prírodné disturbancie v lesnom ekosystéme a jeho okolí v kontexte klimatickej zmeny. Diferencovaný spôsob spracovania kalamity umožnil sledovať aj

dôsledky rozdielneho manažmentu zasiahnutého územia. „Ohlas tejto udalosti v zahraničí i medzi domácimi výskumnými pracoviskami podnietil rýchle sformovanie medzinárodnej tímovej spolupráce na ekologickom interdisciplinárnom výskume. Fakt, že výskumná stanica mala v tomto procese koordinačnú úlohu, znamenal novú etapu jej činnosti,“ konštatoval jej vtedajší vedúci Peter Fleischer. Pre výskumníkov to bola výzva. „Nielen lesnícka prax, ale ani veda sa doteraz s takým rozsahom vetrovej kalamity nezaoberala. Prírodné, že pre voľbu optimálneho manažmentu postihnutého územia po kalamite chýbali exaktné poznatky,“

dal Fleischer. Medzinárodný tím monitoroval sto hektárov modelových plôch vybraných na základe maximálnej podobnosti stanovištných podmienok reprezentujúcich porasty poškodené, nepoškodené, manažované aj ponechané na tzv. samovývoj. „Intenzívny výskum viazaný na spoločné výskumné objekty priniesol množstvo indikátorov stavu lesného ekosystému a jeho zmien, celý rad nových poznatkov pre disturbancnú ekológiu, starostlivosť o lesy, ale i pre jednotlivé vedné disciplíny,“ zhodnotil v skratke prínosy pokalamitného výskumu Fleischer.

Popri ňom sa pracovníci výskumnej stanice venovali ďalším výskumným úlohám a projektom, na ktorých spolupracovali s rôznymi vedeckými inštitúciami ako napríklad Parazitologický ústav SAV v Košiciach, Technická univerzita vo Zvolene, Prešovská univerzita v Prešove, Výskumný ústav vysokohorskej biológie v Tatranskej Javorine, Tatranski Park Narodowy či Univerzita veterinárskeho lekárstva a farmácie v Košiciach. Výsledky ich výskumov boli publikované v popredných domácich, ale najmä zahraničných vedeckých periodikách, čo sa odrazilo aj v získaní štatútu vedeckej inštitúcie v roku 2013.

Súčasnosť a budúcnosť

Hoci od víchrice uplynuli už takmer dve desaťročia, pozornosť výskumníkov sa aj v súčasnosti sústreďuje na to, ako lesné ekosystémy reagujú na disturbancie, avšak v kombinácii s globálnymi zmenami, ktoré „komplikujú“ tradičné dôsledky kalamít. „Dlhodobé sledovania, historické údaje a vybudovaná výskumná infraštruktúra sú predpokladom pre zapojenie sa pracovníkov výskumu do súčasných národných i medzinárodných vedeckých projektov,“ pripomína Fleischer. Medzi najvýznamnejšie výskumné aktivity dnes podľa jeho slov patrí sledovanie príjmu a výdaja uhlíka, hydrické a rastové pomery v tatranských lesoch či vplyv meniacej sa klímy na veľkosť populácie a bionómiu podkôrneho hmyzu.

Okrem týchto výskumných úloh orientujú pracovníci Výskumnej stanice a Múzea TANAP-u pozornosť aj na výskum a inventarizáciu kolónií svišťa vrchovského tatranského (*Marmota marmota latirostris*) vo vybraných lokalitách i výskyt parazitov u endemických druhov živočíchov, konkrétne už spomínaného svišťa a tiež kamzíka vrchovského tatranského (*Rupicapra rupicapra tatrica*). V centre ich záujmu je taktiež hlucháň hôrny (*Tetrao urogallus*) a jeho zdravotný stav vrátane DNA analýz a parazitov či mykologické mapovanie zriedkavých druhov húb a využívanie ich bioindi-

V rámci pokalamitného výskumu sa v centre pozornosti ocitol aj chránený pľšík lieskový (*Muscardinus avellanarius*), jeden z druhov európskeho významu.

Výskumníci svoje poznatky prezentujú aj v rámci rôznych podujatí pre verejnosť, jedným z nich je napríklad Noc výskumníkov.

kačných vlastností vo vzťahu k biotopom, v ktorých sa vyskytujú.

„V nadväznosti na samotný začiatok výskumu v roku 1953 a z neho vyplývajúce úlohy sa aj v súčasnosti venujeme a v blízkej budúcnosti budeme venovať projektu s veľmi podobným cieľom, ktorého náplňou je zlepšovanie stavu biotopov a druhov európskeho významu v kompetenčnom území Správy TANAP-u,“ konkretizuje Maroš Peiger, ktorý je od januára novým vedúcim Výskumnej stanice a Múzea TANAP-u v Tatranskej Lomnici. V rámci tohto projektu by podľa neho malo dôjsť aj k zaobstaraniu profesionálnych špecializovaných vedeckých zariadení, ktoré ešte zvýšia kvalitu a efektívnosť bádania. „Zároveň sa aktívne snažíme o rozšírenie portfólia svojej pôsobnosti a vybavenie výskumnej stanice i ďalšími prístrojmi,“ dopĺňa Peiger. Práve preto sa so svojimi odbornými projektmi výskumníci uchádzajú o finančnú podporu z projektových schém INTERREG a Envirolfond. „V prípade, že uspejeme, budú naše laboratória vybavené o moderné eDNA technológie a založí sa aj nová genetická banka. Práve zlepšenie podmienok na spracovanie a najmä uskladnenie získaných biologických vzoriek je veľmi dôležité pre ďalšie laboratórne analýzy, ktoré sa často realizujú u našich partnerov na výskumných ústavoch či univerzitách. Dúfame, že tieto projekty zaujmú natoľko, aby sa smelé ambície podarilo naplniť a neostali tak dlhodobo založené v niektoej zo zásuviek na výskumnej stanici,“ dodáva Peiger.

Výskumníci svoju pozornosť zameriavajú i na Expozíciu tatranskej prírody, známu skôr pod označením botanická záhrada, ktorá zároveň plní aj funkciu „záchranej stanice“ pre ohrozené a veľmi zriedkavé druhy tatranskej flóry. Jej areál je tiež miestom pre základný inventarizačný mykologický výskum, ktorého cieľom je zistiť druhovú diverzitu húb v prostredí, v ktorom človek dlhodobo simuluje prírodné podmienky.

Prítomnosťou i budúcnosťou výskumnej stanice je podľa jej súčasného vedúceho aj otvorenosť a zrozumiteľnosť pre verejnosť. Výskumníci preto svoje poznatky prezentujú nielen v rámci podujatí, ako sú Noc múzeí a galérií, Noc výskumníkov či Víkend otvorených parkov a záhrad, ale aj prostredníctvom environmentálnej výchovy či komentovaných vstupov do expozícií múzea či botanickej záhrady, ktoré sú novinkou v repertoári poskytovaných služieb. „Objektívne informovanie, nové vedomosti a ich aplikovanie do praxe v prospech ochrany prírody a trvalo udržateľného využívania TANAP-u budú v ére klimatickej zmeny a pri čoraz vyšších nárokoch našej spoločnosti na zdroje a záber nezastavaného územia veľmi dôležité,“ uzatvára Peiger. ◀

Navždy sa rozlúčil s milovaným Kriváňom

📍 Martina Petránová 📷 Jozef Sedlák

Smutná správa prišla spod Kriváňa. Rady zaslúžilých „tanapákov“ navždy opustil **Milan Koreň** (*21. júla 1944 – †30. apríla 2023), niekdajší vedúci Výskumnej stanice a Múzea TANAP-u.

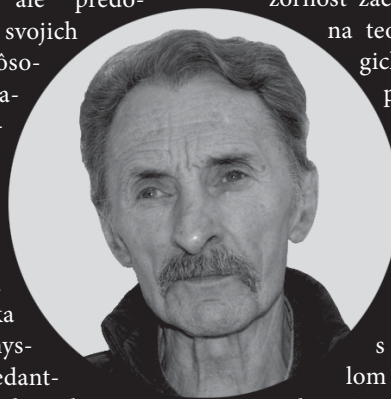
Tatram a prírode rozumel ako málokto. Jeho záber bol skutočne široký, udivoval nielen svojou všestrannosťou, ale predovšetkým hĺbkou svojich vedomostí a spôsobom, akým nadobudnuté poznatky dokázal interpretovať. Blízki, kolegovia aj známi na neho spomínajú ako na človeka s ohromným zmyslom pre detail. Pedantnosť ho sprevádzala nielen v osobnom živote, rovnako precízne formuloval aj svoje vedecké závery, neúnavne hľadal a vysvetľoval súvislosti, ktoré iným často unikali. Ovplyvnený vrúcny citom k prírode a hľbavosťou, ktorá mu bola vlastná hádam už od detských liet, sa dal na štúdium lesníctva. Po absolvovaní Lesníckej fakulty Vysoké školy lesníckej a drevárskej vo Zvolene pracoval ako technik poľesia Malužiná na Lesnom závode v Liptovskom Hrádku, no viac ho lákali vedecké chodníčky. V rokoch 1969 až 1990 pôsobil v Slovenskej akadémii vied ako pracovník Ústavu ekológie lesa SAV, Ústavu experimentálnej biológie a ekológie SAV či Ústavu krajinné ekológie SAV. Počas celej tejto doby bol zároveň vedúcim výskumnej stanice SAV vo Východnej, odkiaľ pochádzal. Jeho pozornosť priťahla aj speleológia, v sedemdesiatych rokoch minulého storočia dokonca predsedal tamojším jaskyniarom.

Neskôr spojil svoj život s Tatranským národným parkom. V roku 1990 sa stal vedúcim výskumnej stanice v Tatranskej Lomnici a námestníkom riaditeľa Správy TANAP-u pre výskum a výchovu. Výskumníkom šéfoval až do roku 2005, avšak aj po odchode do dôchodku sa naďalej venoval vedeckej činnosti. Pozornosť zaciľoval predovšetkým na teoreticko-metodologické otázky ochrany prírody a aplikovaný krajinné-ekologický výskum. Napriek zložitosti tém však nebol žiadnym suchopárnym teoretikom, ale vedcom s dokonalým zmyslom pre prax. Dokázal

bravúrne prepájať potreby krajiny a človeka, ktorý je po stáročia jej neodmysliteľnou súčasťou. Jeho vášňou bola nielen príroda, ale aj regionálna história. Miloval kraj, z ktorého pochádzal, blízky mu bol predovšetkým Kriváň. Svet okolo seba vnímal v širších súvislostiach presahujúcich ekonomické záujmy spoločnosti či jednotlivca. Vkladal doň iný, citovejší rozmer, na ktorom by mal človek stavať svoj vzťah nielen k ostatným ľuďom, ale i ku krajine.

So svojimi zisteniami, postrehmi, názormi, vedeckými tézami a víziami sa podelil na stránkach kníh i mnohých vedeckých či populárno-náučných časopisov. Bol autorom aj zostavovateľom odborných publikácií, štúdií, koncepčných materiálov, expertíz a posudkov, realizovaných projektov, prednášok i prezentácií. Za svoju prácu dostal mnoho ocenení, diplomov a rezortných vyznamenaní.

Česť jeho pamiatke! ◀

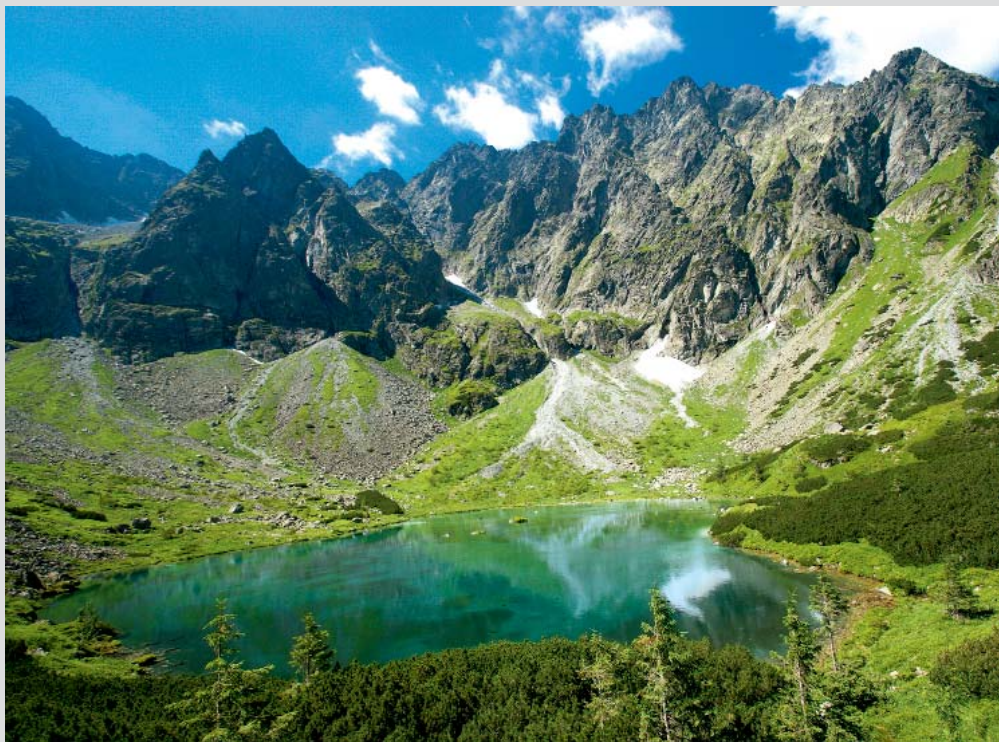

Vodopády xvi. Tatier

Šumiace vodopády, horské bystriny a v slnečných lúčoch trblietajúce sa hladiny plies sú ozdobou Kačacej a Litvorovej doliny pod severnými stenami ostrých štítov hlavného hrebeňa týčiaceho sa v závere Bielovodskej doliny.

  Milan Lučanský

V tejto časti seriálu o vodopádoch Tatier navštívime záverečné partie Bielovodskej doliny, ktoré sú očarujúce svojimi úchvatnými divokými horskými scenériami a neopakovateľnou atmosférou. Najznámejším vodopádom tohto odľahlého zákutia je aj v literatúre často spomínaný Hviezdoslavov vodopád nachádzajúci sa na mohutnom dolinnom prahu strmo spadajúcom z Kačacej do Bielovodskej doliny. Z turistického chodníka, stúpajúceho týmto prahom, je však viditeľný len čiastočne (horný stupeň), pretože jeho väčšia časť je ukrytá v členitom teréne a okolitej vegetácii charakteristickej pre hornú hranicu lesa tu zastúpenú kosodrevinou, smrekmi, limbami a jarabinou, ktorej listy v jesenných mesiacoch hýria mnohorakými odtieňmi žltej a červenej farby. Hviezdoslavov vodopád leží vo výške asi 1 505 m n. m. a je výdatne zásobovaný vodami Zeleného potoka, ktoré sa cez skalný zráz rútia v štyroch stupňoch do hĺbky približne štyridsaťpäť metrov, vytvárajúc tak tento pekný vodopád. Zelený potok vyteká zo Zeleného Kačacieho plesa, ktoré je skutočnou ozdobou Kačacej doliny a rozlohou 2,54 hektára aj jej najväčším plesom. Pleso leží vo výške 1 575 m n. m. a je hlboké 2,7 metra. Neďaleko sa nachádzajú ešte dve nevelké plesá – Jelenie a Kačacie. Všetku túto nádheru strážia okolité štíty, ktorým kraluje Zadný Gerlachovský štít (2 616 m n. m.). Aj keď je Kačacia dolina turisticky neprístupná a chodník ju mína okrajovo, jej nevšedné krásy vrátane čarovného Zeleného Kačacieho plesa možno obdivovať z už spomínaného chodníka stúpajúceho do susednej Litvorovej doliny, ktorá v dolnej časti splýva s Kačacou dolinou. Na Litvorovom potoku, odvodňujúcom túto dolinu, leží vo výške 1 745 m n. m. Litvorový vodopád* nachádzajúci sa na nevelkom terénom zlome v objatí bohato zakvitnutých alpínskych lúk. Vodopád je dvojstupňový a má výšku približne desať metrov. Neodmysliteľnou súčasťou tohto magického

Zelené Kačacie pleso

zákutia Tatier je aj Litvorové pleso ležiace povyššie Litvorového vodopádu* vo výške 1 860 m n. m. Má rozlohu 1,86 hektára a jeho hĺbka je 19 metrov. Pleso je vsadené do krásneho prostredia tvoreného vencom okolitých štítov, v ktorom má návštevník právom pocit, že sa ocitol priamo v srdci týchto čarovných hôr.

Týmto sa lúčime s Litvorovou dolinou

a v ďalšom putovaní za tatranskými vodopádmi navštívime nemenej krásnu Ťažkú dolinu.

Pozn. autora: Keďže väčšina z vodopádov, ktoré vám na stránkach časopisu TATRY postupne predstavujeme, nebola doteraz podrobnejšie prebádaná a mnohé z nich nemajú ani len mená, pre ľahšiu orientáciu v ich evidencii a takisto aj v teréne si občas pomôžeme vlastnými pracovnými názvami. Tie sú v texte označené hviezdíčkom (*).

Hviezdoslavov vodopád, na snímke vpravo jeho horný stupeň

Pred desiatimi rokmi začali ochranári i verejnosť sledovať fascinujúci príbeh samičky orla krikľavého (*Clanga pomarina*). Vďaka vysielateľke na jej chrbte mohlo celé Slovensko spolu s Aničkou pomyselne cestovať ponad rumunské lesy, turecké mešity či egyptské pyramídy až do ďalekej južnej Afriky. Tisíce očí lákal živý prenos priamo z Aničkinho hniezda na Liptove. Mediálne známa orlica, ktorá si získala srdcia mnohých, však svoju dobrodružnú životnú púť na jar tohto roka ukončila.

 Jana Tomalová
 archív Správy TANAP-u

Na pasienku pri Liptovskom Trnenci si všimol koncom apríla uhynutého dravca chovateľ oviec. „Číselné kódy ornitologických krúžkov na behákoch potvrdili, že ide o „našu“ orlicu. Pravdepodobnou príčinou smrti bol súboj s iným, silnejším

Anička zavrášila svoju odysseu

orlom, za ktorý samička zaplatila najvyššiu cenu,“ hovorí o posledných chvíľach Aničky strážca Správy TANAP-u Peter Vrlík. Stopa známej orlice však ostáva i naďalej hlboká. Preto sa nachvíľu obzrime za desiatimi rokmi, počas ktorých nás svojím životom sprevádzala samotná Anička. A my zasa ju, teda aspoň virtuálne.

Vstúpili do života dravca

Celý príbeh sa začal 14. augusta 2013, keď pracovníci vtedajšej Správy TANAP-u odchytili v podhorí Západných Tatier s pomocou atrapy výra orla krikľavého, aby mohli monitorovať jeho migráciu prostredníctvom GSM. V jemnej ornitologickej sieti skončil minimálne päťročný jedinec s hmotnosťou 1 450 gramov. Pri určovaní pohlavia sa rozmermi i váhovo pohyboval na rozmedzí, preto si na základe prvotných informácií môžete tohto orla pamätať ešte ako samčeka Arnolda. Keď sa ukázalo, že ide o samičku, dravec dostal meno Anička.

Na chrbát jej umiestnili miniatúrnu so-

lárnú vysielateľku, ktorá mala vydržať dva až tri roky. Práve vďaka tejto tridsaťgramovej škatulke mohli zoológovia sledovať jej pohlavie. Pripravovaný projekt, ktorý mal dať šancu nahliadnuť do života orla krikľavého, sa mohol začať.

Čo prezradila technika

Po odchyte monitorovali Aničku ešte na hniezdisku. V tretej septembrovej dekáde sa začalo jej ďalšie dobrodružstvo – cesta na zimovisko, ktorá predstavovala let ponad 25 rôznych štátov naprieč tromi kontinentami. Ochránári so zatajeným dychom sledovali, či technika na vyše osemtisíc kilometrov dlhej migračnej trase nezlyhá. Vysielateľka nakoniec svojmu účelu slúžila takmer tri roky a priniesla nepoznané a nesmierne cenné zoologické poznatky, ale aj široký ekovýchovný rozmer.

„Anička sa vyberala na zimovisko do juhovýchodnej Afriky. Letela Maďarskom popri Ukrajine, cez rumunské Karpaty, naprieč Bulharskom a Tureckom, kde prelietala i tesne nad predmestiami

Istanbulu. Pokračovala cez Sýriu a Izrael popri Stredozemnom mori a okrajom Červeného mora až na africký kontinent do Egypta,“ spomína na odysseu orlice Vrlík. Pre vtáky, ktoré prekonávajú veľké vzdialenosti, sú prekážkou rozsiahle vodné hladiny. Nad nimi sa totiž nevytvárajú termické prúdy potrebné pri dlhých preletoch. Migračný koridor preto vedie pozdĺž pobrežných pohorí stredozemného mora, kde vzniká laminárne prúdenie vhodné na svahové lietanie. Priaznivé podmienky poskytujú Sýria, Libanon a Izrael.

Orlica v púštnych a extrémne suchých oblastiach okúsila i odlišné letové podmienky, v ktorých musela tiahnuť na kratšie úseky. Inštinkty ju naďalej viedli južným smerom. Letela ďalej do Sudánu, v Ugande „preťala“ rovník a na južnej pologuli sa už voľnejším tempom blížila k zimoviskám s vhodnou potravnou ponukou, ktoré ležia napríklad v národných parkoch v Zambii, Zimbabwe alebo Mozambiku. Vysielateľka vyslala signál najďalej z miesta v Juhoafrickej republike, ktoré je vzdušnou čiarou

vzdialené 8 400 kilometrov od hniezdiska na Liptove.

Púť orlej svetobežníčky a jej sledovanie v sebe skrývali množstvo prekvapení a prekážok. Signál sa zvykol strácať častejšie, keď Anička preletela z Izraela do Egypta. Pokrytie GSM signálom totiž v južných oblastiach Sahary nebolo také, aké by si pozorovatelia Aničky želali. Spojenie pomocou solárnej vysielачky bolo neraz náročné nad tropickými pralesmi v období dažďov. Anička si musela dať aj nútenú trojtýždňovú pauzu pre cyklóny, ktoré na ňu číhali v Ugande, Kongu i v Tanzánii.

Návrat pod Tatry v priamom prenose

Prvý monitorovaný návrat Aničky do lokality neďaleko liptovskej dedinky Beňušovce si v roku 2014 pozrelo dva a pol tisíc párov očí. Pracovníci Správy TANAP-u nainštalovali v blízkosti jej pôvodného hniezda kameru. Kým však orlica priletela, lokalitu medzitým obsadil iný pár dravcov. Nastal asi desaťminútový dramatický boj, no Aničke sa nakoniec podarilo obhájiť vlastný „revír“.

„Orly si nakoniec postavili nové hniezdo niekoľko stoviek metrov ďalej, čo bolo šťastím. To pôvodné v máji totiž zničila víchrica, celý hniezdny strom spadol. Kameru sme preinštalovali, nasmerovali na nové hniezdo a spustili vysielanie na internete,“ spomína Vrlík. Milovníci prírody mohli na stránke vtedajšej Správy TANAP-u i portáli kukaj.sk sledovať prírodnú cestovateľskú reality šou a nahliadnuť i priamo do domova celebritnej rodinky prostredníctvom nainštalovanej kamery. Písal sa 17. august, keď z hniezda vyletelo mláďatko. Na noc sa vrátilo späť a po ďalšie dni sa zoznamovalo so svetom počas prieskumných letov pod dohľadom rodičov. V septembri sa Aničkin potomok vydal na svoju prvú cestu do Afriky.

Vysielачku zanechala zrejme v Etiópii

Tri roky obracali pracovníci Správy TANAP-u pozornosť na cestovateľské dobrodružstvá najslávnejšej slovenskej orlice. Monitorovanie sa skončilo v roku 2016. Presun medzi zimoviskom a hniezdiskom jej trval zhruba štyridsať dní, vždy letela takmer identickou trasou. Na cestu z Afriky sa v roku 2014 vydala 3. marca, v roku 2015 o dva dni neskôr a v roku 2016 to bolo 7. marca. O mesiac na to, 8. apríla, sa vysielачka na chrbte orlice odmlčala. Posledné údaje prišli z Etiópie. S najväčšou pravdepodobnosťou odpadol Aničke cenný batôžtek z chrbta práve v tejto africkej krajine.

Po návrate orlice na hniezdisko pod Tatrami sa podarilo potvrdiť dobrú správu – že Anička žije – vďaka identifikačnému krúžku na nohe. Takmer tri roky dostávali

prostredníctvom telemetrie pracovníci Správy TANAP-u cenné informácie o etológii migrujúcej orlice. „Po každoročných priletoch zo zimoviska sme ju vždy netrpezlivo čakali na jej pôvodnom hniezdisku. Aničku sme sledovali nielen počas migrácií, ale aj pri opakovanom hniezdení pomocou online kamier. Potešilo nás, že ostávala verná lokalite v blízkosti malej liptovskej dedinky Beňušovce,“ sumarizuje vzácnu etapu Vrlík.

Ostala v srdciach mnohých

Ešte počas minulej hniezdnej sezóny Anička s partnerom vychovala zdravé orlíča. Od vlnajšej jari ju pracovníci Správy TANAP-u hľadali na jej dlhoročnom hniezdisku. Ako sa však nakoniec ukázalo, postavila si nové hniezdo o dva a pol kilometra ďalej. Len tesne pred jesennou migráciou sa podarilo potvrdiť, že orlica stále žije.

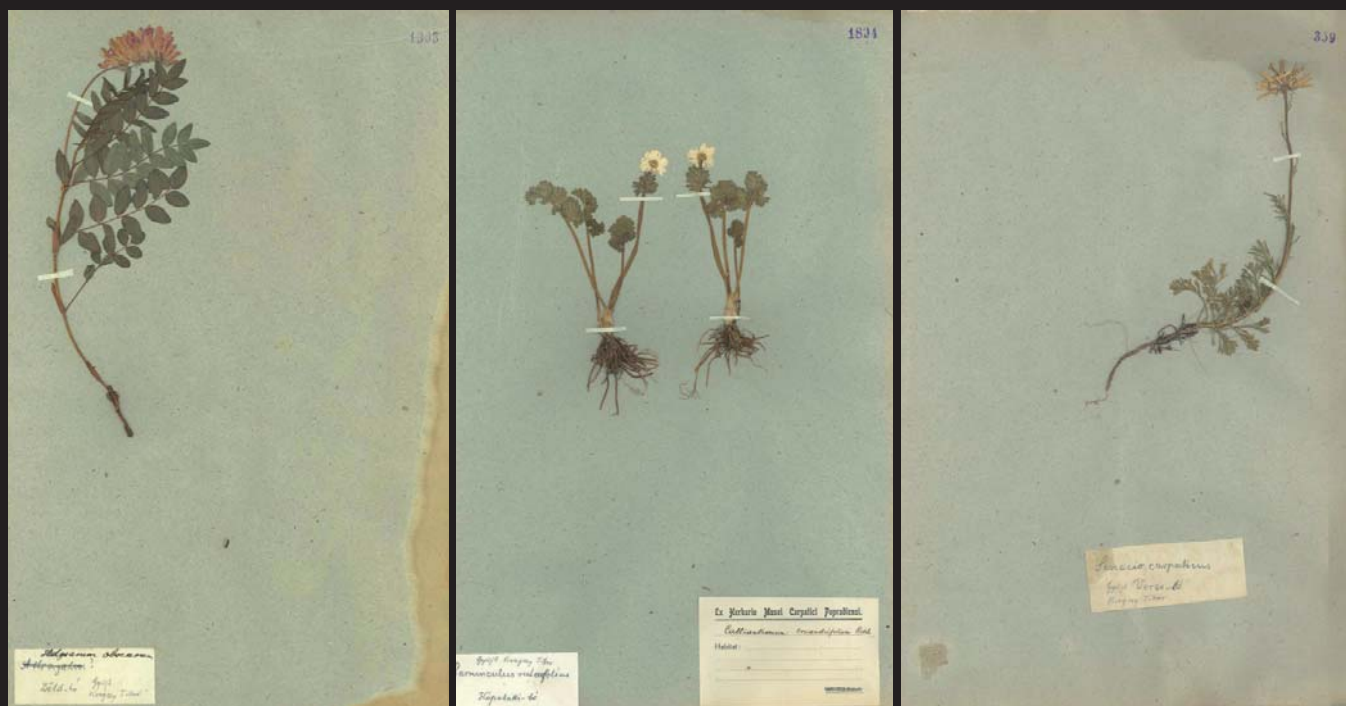
V roku 2014 ochranári upravili zosunutú hniezdu Aničky. Kým sa rodičový pár vrátil, pracovníci vtedajšej Správy TANAP-stihli dokončiť opravy i prinavrátiť mláďa do hniezda.

Vďaka GPS vysielачke mohli zoológovia sledovať migračnú trasu orla kriklavého zo Slovenska až do Afriky.

Smutné konštatovanie prišlo na jar tohto roka, keď sa ukázalo, že na pasienku pri Liptovskom Trnenci uhynula „naša“ Anička. „Závideli sme jej takmer nekončnú voľnosť. Letieť, putovať, spoznávať pre nás často neznáme, exotické krajiny. A to všetko z nadoblačnej výšky. Romantická predstava, ktorá sa neraz stretávala s realitou skutočného sveta. To, že svoju životnú púť ukončila pod Tatrami, kde sa aj narodila, bolo možno jej osudom. Tak ako vie byť príroda krásna, vie byť aj krutá. Ako láskavá matka a prísny otec. Vždy je ale spravodlivá. Má svoje zákonitosti, ktoré sa snaží zmeniť len jediný tvor na zemi. Človek. Krásne spomienky na Aničku nám zostanú navždy. Bude nám však veľmi chýbať. Ďakujeme všetkým, ktorí sledovali desaťročný príbeh samičky orla kriklavého, „našej“ Aničky,“ dáva Vrlík bodku za dekadou plnou epizód zo života orlice, ktorá prirástla k srdciam tisícov ľudí. ◀

Pár rastlín odhalilo dobrodružný život Tibora Kregczyho

Bohatá história Tatier pamätá mnohé významné mená a udalosti čias minulých, no nezabúda ani na osobnosti, ktoré sa spomínajú čoraz menej. Medzi ne patrí aj Tibor Kregczy, priekopník tatranskej turistiky, horolezec, bádateľ a hľadač nových ciest k poznávaniu prírodných krás Tatier. Paradoxom je, že na stopu jeho horolezeckých počinov nás nenaviedli lezecké artefakty uložené v depozitároch, ale revízia herbárových položiek Podtatranského múzea v Poprade. Sú súčasťou rozsiahleho herbára, ktorý skompletizoval Dr. György Lengyel.

 Zuzana Homolová archív autorky a Ivana Bohuša ml.

Tibor Kregczy (1889 – 1959), rodák zo Spišskej Novej Vsi, vyštudoval architektonické inžinierstvo na Technickej univerzite v Budapešti. Pôsobil ako člen Budapeštianskeho univerzitného turistického spolku, skrátene BETE. Vtedajší uhorskí akademici kládli veľký dôraz na horolezectvo bez tradičnej pomoci profesionálnych sprievodcov a samostatné horolezectvo. V rokoch 1906 až 1914 sa významne podieľali na jeho rozvoji v Tatrách a hľadaní nových trás.

Kregczyho herbárové položky uložené v múzeu mapujú jeho cesty po Vysokých

Tatrách. Pobyť pri Zelenom plese dokumentujú zbery prvosenky najmenej (*Primula minima*), sekernice tmavej (*Hedysarum hedysaroides*), veternice narcisokvetej (*Anemone narcissiflora*). V Studenovodskej doline mu učarovala tučnica obyčajná (*Pinguicula vulgaris*), pri Železnej bráne všivec Oederov (*Pedicularis oederi*), pri Skalnatom plese poniklec biely (*Pulsatilla scherfelii*) a astropysk karpatský (*Oxytropis carpatica*).

Herbárových položiek odkazujúcich na osobnosť Kregczyho sa nezachovalo mnoho. V tatranských historických

análloch však rezonujú najmä jeho horolezecké výkony. Napríklad objavovanie a spoznávanie horských hrebeňov a sediel, ktoré v dávnejších dobách patrili skôr pašerákovi a lovcovi kamzíkov. Za najvýznamnejší Kregczyho počín je považovaný práve prvý zimný prechod Priečnym sedlom (2 352 m n. m.), ktorý uskutočnil spolu s Lajosom Rokfalusyom a Zoltánom Votiskym 15. apríla 1911. Túžba objavovať nové trasy pobáda akademikov a o pár mesiacov neskôr, v zime 18. januára 1912, ako prvý v zložení Gyula Andor Hefty, Tibor Kregczy, Endre Maurer

a Lajos Rokfalusy vystúpili južným hrebeňom cez Furkotský štít na Hrubý vrch (2 428 m n. m.). Spomedzi prvenstiev ďalej spomenieme prvý zimný výstup na Koziu stráž (2 235 m n. m.) z 31. marca 1912, ktorý je pripísaný dvojici Kregczy – Rokfalusy. Kozia stráž, alebo Kozia strážnica, je turistom málo známy tatranský vrchol. Výrazná veža na konci krátkeho hrebeňa vybieha zo Západného Železného štítu na hlavnom hrebene Vysokých Tatier, vežu od Západného Železného štítu oddeľuje Strážne sedlo. Spomínaný krátky hrebeň, ktorý uzatvára Kozia stráž, oddeľuje Rumanovu dolinku a Železný kotol v komplexe doliny Zlomísk.

Medzi najťažšie dostupné tatranské štíty patrí Žabí kôň (2 291 m n. m.) v pohraničnom hrebene nad Mengusovskou dolinou vo Vysokých Tatrách. Dlhú sa považoval za nezdolateľný a podľa Klemensa (známeho aj ako Klímek) Bachledu, ktorého nazývali kráľom tatranských horských vodcov, „sa ešte nenarodil nikto, kto by mohol vyliezť na túto vežu“. Kregczy s Alfrédom Groszom sa tento výrok zrejmú do uší nedostal, a tak 26. marca 1913 ako prví vystúpili v zimných podmienkach na Žabí kôň. Až o niekoľko rokov neskôr, 16. júna 1929, si prvovýstup zo severnej, jednej z najťažších stien Tatier, pripísali Bronisław Czech, Wiesław Stanisławski a Lida Skotnicówna. Ani v súčasnosti, okrem niekoľkých lezeckých ciest, nevedie na vežu žiadna turistická trasa.

Tatranské výzvy a peripetie neboli v Kregczyho živote jediné. V roku 1915 sa počas prvej svetovej vojny dostal do ruského zajatia a musel odísť na Sibír, kde pracoval ako stavebný inžinier. Zo sibírskeho väzenia potom ušiel do Číny a v Šanghaji sa podieľal na vybudovaní čističky odpadových vôd i ropnej rafinérie, ktorú riadil do roku 1946. Neskôr odišiel do Kalkaty.

Pár rastlín v depozitári nám odhalilo dobrodružný životný príbeh špecialistu na zimné prvovýstupy v tých najnáročnejších terénoch. Začali sme v múzeu a cez tatranské štíty, hrebene a sedlá sme sa dostali až do ďalekej Indie. Aj takéto príbehy ukrývajú depozitáre. ◀

Pozn. red.: Autorka je kurátorkou botanických zbierok Podtatranského múzea v Poprade.

Použitie zdroje:

Tatranské vrcholy LIV. Hrubý vrch. Dostupné na internete: https://empepa-net.translate.google.com/2013/10/15/tatranske-vrcholy-liv-hruby-vrch/?_x_tr_sch=http&_x_tr_sl=cs&_x_tr_tl=sk&_x_tr_hl=sk&_x_tr_pto=sc.

Tatranské vrcholy XII. Kozia stráž. Dostupné na internete: <http://empepa.net/2013/01/30/tatranske-vrcholy-xxxiii-kozia-straz/>.

Budapesti Egyetemi Turista Egyesület. Dostupné na internete: https://z-ne.pl/t.haslo.496.budapesti_egyetem_turista_egyesulet.html.

Žabí kôň. Dostupné na internete: https://sk.wikipedia.org/wiki/%C5%BDab%C3%AD_k%C3%B4%C5%88. Simon-torony/Žabí Kôň. Dostupné na internete: <http://bibircs.hu/guide.php?id=10>.

Nakuknite do sveta pod krošňou

📍 Martina Petránová

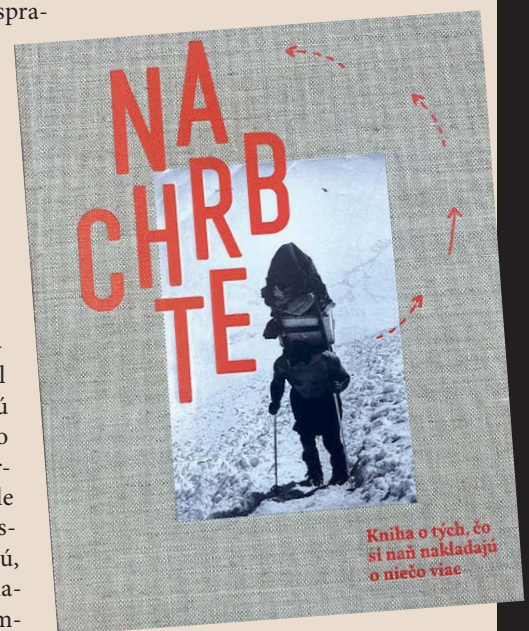
Na podobne neprehliadnuteľný vizuál ako pri svojej predošlej publikácii z vysokohorského prostredia vsadili tvorcovia knižnej novinky *Na chrbte*, ktorá poodkrýva pre nezaväznaných tajomný a na prvý pohľad príťažlivý svet pod krošňou. Ak čakáte, že na jej stránkach budú defilovať legendy, máte smolu. Nie je to však ani žiadna encyklopédia nosičstva, kolektív autorov sa rozhodol čitateľom priniesť jedinečnú kroniku pohľadov a zážitkov ľudí, ktorí sa s nákladom na chrbte štvorajú na horské chaty, nechávajú sa obiehať zvedavými turistami a ešte z toho majú aj pôžitok. Veď posúďte sami.

Kniha nie je dielom od stola, práve naopak. Jej tvorcovia viac ako rok boli v päťach vysokohorským nosičom pri vynáškach aj znáškach všetkého druhu, ba dokonca i v civile, spovedali horských vodcov, chatárov či chatárky a neobišli ani výrobcov krošní. Výsledkom je vyše dvestopäťdesiat strán textu, fotografií, máp a ilustrácií o tomto „sedavom zamestnaní“ a ľuďoch, ktorí si na chrbát toho nakladajú o niečo viac, než býva v horách zvykom.

Obsah je rozdelený do desiatich štandov, teda kapitol, spôsob spracovania i samotný formát publikácie nahrávajú tomu, že pôjde skôr o archívny kúsok, ktorý sa bude vynímať v každej knižnici, než o praktického sprievodcu. Textom v podaní Gréty Čandovej a Sama Mareca – doplneným o vydarené zábery Jakuba Čaprnu – nechýba humor a nadhľad, vďaka ktorým zhltnete na počkanie celú knihu. Autorský trojlístok nenechal na svojich respondentoch suchú ani nitku, vďaka otázkam priamo na telo nakuknete vysokohorským nosičom nielen do hlavy, ale aj do duše. Precitíte krásy i strasti, ktoré počas vynášky zažívajú, zistíte, čo pre nich nosenie nákladov znamená, odkryjete tajom-

stvo bodu G a tiež odhalíte, čo v sebe ukrýva nosičské desatoro. Tvorcovia knihy vás zasvätia do výroby krošní a ďalších mystérií tejto subkultúry, ktorá si pred štyrmi rokmi dokonca vyslúžila zápis do Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska. Samozrejme, vynechať nemohli ani nosičské esá vrátane nezabudnuteľných manželov Hudáčekovcov z Lendaku, ktorí sú neodmysliteľnou súčasťou tatranskej histórie prepletenej s nosičským chlebičkom. Komplexný obraz o tejto práci, ktorá je skôr poslaním než povolaním, dotvára stručný výpočet doterajších rekordov. Skrátka, čitateľ na stránkach knihy vraj nájde všetko podstatné, čo by mal o nosičstve vedieť každý turista – a možno medzi riadkami odhalí aj dôvod, prečo sú slovenské hory jeho poslednou baštou v Európe.

Publikácia, ktorej ambíciou je uchopiť esenciu tohto remesla a zachytiť nosičskú komunitu v celej pestrosti jej názorov, osobností i pováh, vyšla vo vydavateľstve madebythe, ktoré aj tentokrát vsadilo na „kamošskú“ spoluprácu s turistickým klubom Hikemates. ◀

Paleoendemity v Tatrách

Na Slovensku máme iba päť rastlinných druhov, ktorých vývoj siaha až do konca mladších treťohôr. Reč je o klinčeku lesklom, stračeji nôžke tatranskej, lomikameni trvácom, lykovci muránskom a ometline smutnej. Na území Tatranského národného parku rastú tri z nich. Práve týmto paleoendemitom a zároveň treťohorným reliktom venujeme štvrtú časť seriálu *Chránené rastliny Tatier*.

  Katarína Žlkovanová

Vek týchto vývojovo starých druhov sa odhaduje na viac ako 2,6 miliónov rokov. Keďže ľadové doby spôsobili zničenie takmer všetkej pôvodnej flóry, Západné Karpaty sú charakteristické veľmi malým podielom starých endemitov. V Čechách by ste rastlinné paleoendemity hľadali márne, u našich západných susedov sa totiž žiadne nezachovali. Poďme si postupne predstaviť tie, ktoré majú svoj domov aj v Tatrách.

Lomikameň trváci (*Saxifraga wahlenbergii*) zaradujeme medzi endemity Zá-

padných Karpát, rastie v Poľsku a na Slovensku. Centrum rozšírenia má v Tatranskom národnom parku, no nájdeme ho aj v Malej Fatre, Nízkych Tatrách, Chočských vrchoch a na Muránskej planine.

Medzi najvzácnejšie rastliny v Tatrách patria bezpochyby endemity, ktorých výskyt je obmedzený iba na určité ohraničené územie. Podľa areálu rozšírenia poznáme tatranské endemity rastúce iba v Tatrách, západokarpatské, ktorých existencia je obmedzená na oblasť Západných Karpát, či karpatské, tie nachádzame v rôznych častiach karpatského oblúka. Endemity môžeme rozdeliť aj podľa doby vzniku na neoendemity (mladé druhy), ktoré vznikli až v štvrtohorách a paleoendemity (staré druhy) pochádzajúce z treťohôr.

Drobná rastlinka vysoká iba dva až desať centimetrov vytvára riedke trsy na skalách, v štrbinách a na snehových výležiškách subalpínskeho až alpínskeho pásma. Z listov usporiadaných v prízemnej ružici vyrastá bezlistá alebo iba chudobne olistená stonka s jedným až tromi bielymi kvetmi. Kvitne medzi prvými, od apríla do augusta, na vápencovom podloží a v mylonitizovaných zónach.

Lomikameň trváci patrí medzi chránené druhy rastlín, spoločenskú hodnotu jedného jedinca legislatíva stanovuje na 200 eur.

Stračia nôžka tatranská/straçonôžka tatranská (*Delphinium oxysepalum*) je tiež

západokarpatský endemit. Na celom svete sa vyskytuje od Západných po Belianske Tatry, ďalej v Krivánskej Malej Fatre, Nízkych Tatrách, Chočských vrchoch a na Muránskej planine.

Táto statná, až šesťdesiat centimetrov vysoká bylina zdobí vysokohorské nivy, svetliny v kosodrevine, žľaby okolo potokov, skalné svahy a sutiny prevažne na vápenci, no nájdeme ju aj v silikátových častiach Tatier. Životné optimum stračonôžka tatranská nachádza v subalpínskom pásme, avšak vyskytuje sa od horského stupňa až po alpínsky.

Jej listy sú dlaňovito členené, hlboko zastrihovane zubaté. To, čo od júla do septembra obdivujeme ako kvety, nie je koruna, ale modrofialovo sfarbený kalich s ostrohou dlhou až dva centimetre. Korunu tvoria tmavohnedé šupinky v strede kvetu.

Aj stračiu nôžku tatranskú zaraďujeme medzi chránené druhy rastlín, pričom spoločenská hodnota jednej rastliny je 200 eur.

Klinček lesklý (*Dianthus nitidus*) nachádzame hlavne v Krivánskej Malej Fatre, vo Veľkej Fatre a v Chočských vrchoch. Okrem centra rozšírenia ho však botanici popísali i v Nízkych Tatrách, Strážovských vrchoch a aj v Tatranskom národnom parku v oblasti Sivého vrchu.

Rastie v trsoch, pričom nerozkonárená byť nesie zvyčajne jeden, maximálne dva ružové až ružovočervené nevoňavé kvety. Zdobí trávnaté hole, svetliny v kosodrevine či zarastené skaly od júla do augusta.

Klinček lesklý patrí medzi prioritné druhy európskeho významu, na ochranu ktorých sa vyhlasujú chránené územia. Na Slovensku je zákonom chránený, so spoločenskou hodnotou 200 eur.

Paleoendemity vo svete

Zastúpenie endemitov úzko súvisí s rozvojom klímy v ľadovej a poladovej dobe, ako aj izolovanosťou spoločenstiev a druhov. Z celosvetového pohľadu sa paleoendemity sústreďujú na južnej pologuli. Tento fakt súvisí s oveľa miernejším priebehom ľadových dôb a silným oceánskym vplyvom. V Austrálii, na Novom Zélande a ostatných ostrovoch prevažne kontinentálneho pôvodu prevyšujú staré druhy zastúpením ostatné v pomere zhruba 4:1. Ide o archaické druhy, morfológicky dobre odlišiteľné od príbuzných druhov, ktoré poukazujú na dávny spoločný vývoj týchto oblastí. Medzi paleoendemity patrí napríklad ginko dvojločné (*Ginkgo biloba*), ktorého areál je obmedzený len na malú oblasť v Číne, či sekvojovec mamutí (*Sequoiadendron giganteum*) v Kalifornii. ◀

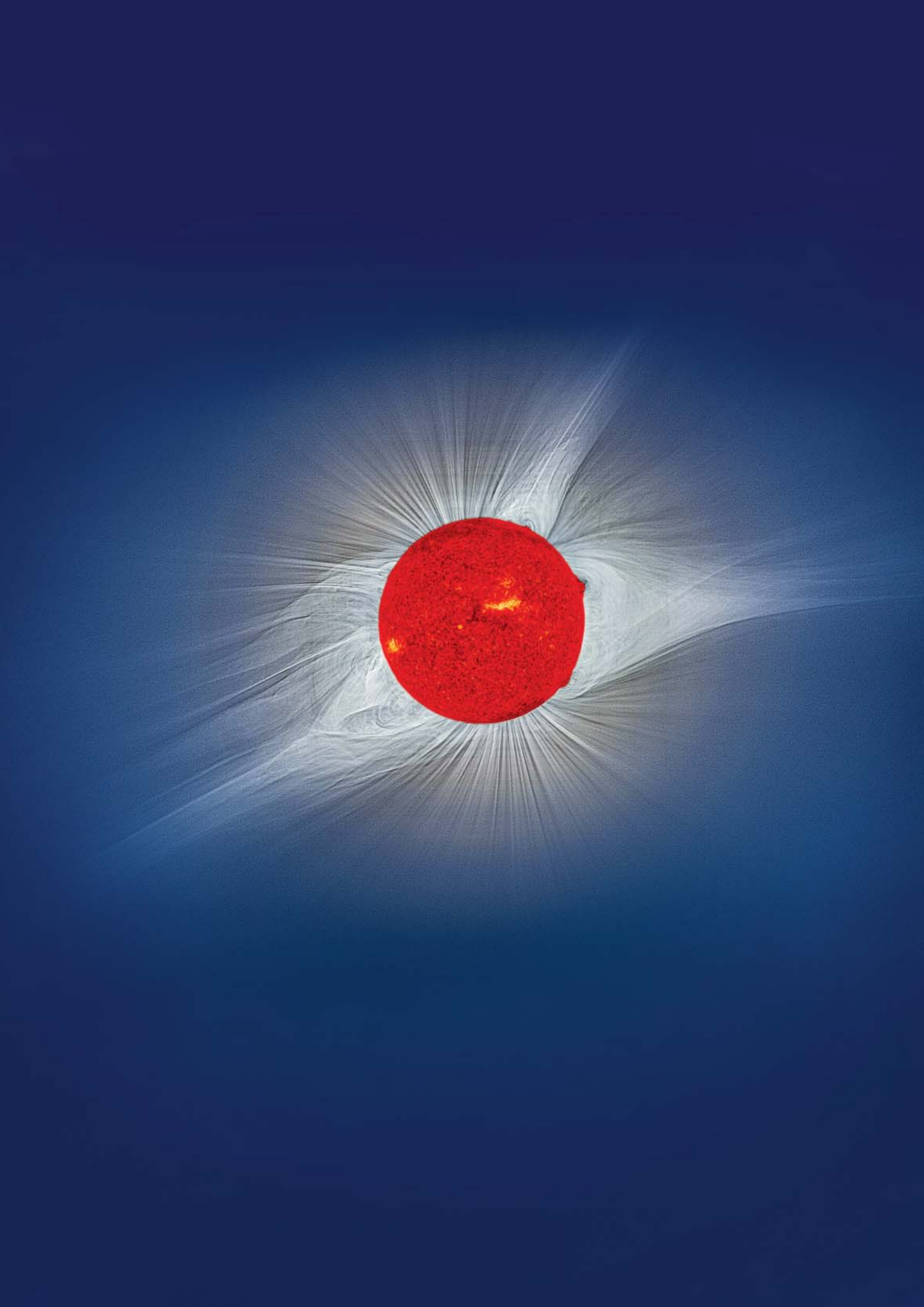
Statná, aj pol metra vysoká stračia nôžka tatranská rozjasňuje modrými kvetmi tatranské doliny.

Chránený lomikameň trváci patrí medzi prvé kvitnúce druhy subalpínskeho a alpínskeho pásma.

Na území Tatranského národného parku sa klinček lesklý vyskytuje iba v oblasti Sivého vrchu.

Za čiernym Slnkom až na Saharu

Prvého júna uplynulo presne polstoročie odvtedy, čo sa osemčlenná expedícia Astronomického ústavu SAV vydala pozorovať slnečnú korónu počas úplného zatmenia Slnka do ďalekého Nigeru sužovaného ničivým suchom. Najväčšia púšť sveta neostala svojej povesti nič dlžná. Ako privítanie ponúkla piesočnú búrku i neznesiteľné horúčavy, ktoré neodbytné posúvali ortuť v teplomere k päťdesiatim stupňom nad nulou. Dobrodruhov na ich ceste za čiernym Slnkom potrápili zadrhávajúce sa piesty v motore i rozbité predné sklo na tatrovke. Napriek všetkým peripetiám mohli skonštatovať, že experiment sa vydaril a dokonca sa stali vôbec prvými Slovákmi, ktorí sa uprostred horúceho leta vydali na strastiplnú cestu naprieč Saharou. Nedalo nám a s odstupom päťdesiatich rokov sme sa astronóma Vojtecha Rušina (na snímke), ktorý vtedy expedícii šéfoval, opýtali aj na to, či by si toto dobrodružstvo rád zopakoval.

 Martina Petránová archív Vojtecha Rušina

V kalendári je posledný májový deň. Takto pred polstoročím ste si večer do postele líhali s tým, že na druhý deň vás čaká cesta do neznáma. Ako si na tie chvíle spomínate?

Dnes už na to spomínam s radosťou, pretože sa nám podarilo urobiť všetko, čo sme si vtedy naplánovali. Pozorovali sme slnečnú korónu počas úplného zatmenia Slnka, precestovali Saharu a aj napriek všetkým ťažkostiam sme sa hlavne živí a zdraví vrátili domov. Vzhľadom na podmienky a problémy, ktoré sme počas cesty mali, to považujem za obrovský úspech. Ale takto si na to spomínam teraz, pred rokmi to bolo iné. Nielen ja, ale myslím, že ani ďalší v tú noc nespali, pretože pred nami bola Sahara, najväčšia púšť sveta. Nemali sme ešte vybavené víza do Nigeru, tak sme si povedali, že ideme minimálne do Bratislavy, kde sme mali na ne počkať a potom sa uvidí. Nebolo nám všetko jedno, keby sme boli prešvihli termín odchodu lode z Marseille do Alžíra, mali by sme smolu, pretože zatmenie Slnka by na nás nepočkalo. Treba si uvedomiť, že do Nigeru sme cestovali v dobe, keď neboli mobilné telefóny, vybavovanie bolo zdĺhavé, keďže na odpovede bolo treba čakať aj niekoľko dní, čo vzhľadom na náročnosť cesty bolo neprijateľné. S odstupom času mám z celej expedície dobrý pocit, vtedy bol však človek nervóznym, keďže to bola vlastne naša prvá veľká cesta za zatmením

Slnka, všetci sme boli nováčikmi a možno aj preto sme ako deň štartu zvolili prvý jún, keď sa oslavuje Medzinárodný deň detí. Musím povedať, že v tomto smere sme boli ozaj ako deti, učili sme sa chodiť.

Odvtedy však uplynulo už päť desaťročí a na vašom konte expedícií za čiernym Slnkom výrazne pribudlo. Dnes ich máte vo svojej „zatmeňovej zbierke“ vyše dvadsať.

Bol som na 22 expedíciách za zatmením Slnka. A to nielen v rámci Astronomického ústavu SAV v Tatranskej Lomnici, kde som expedície viedol alebo organizoval, ale aj ako súčasť výpravy Williams College v USA. Priznám, že u nás postupne slabol záujem o pozorovania slnečnej koróny počas zatmení Slnka, lebo keď si uvedomíte, že na takú expedíciu potrebujete so sebou vziať celú hvezdáreň, hoci malú, provizórnu, tak je to náročné. Nedá sa to však porovnávať s časmi, keď sme sa vybrali za zatmením Slnka do Nigeru. Dnes sú kvalitné, moderné ďalekohľady a takisto aj ostatná technika, takže celé pozorovanie beží inak, ako tomu bolo vtedy, keď sme na Saharu cestovali s ďalekohľadom,

ktorého ohnisková vzdialenosť bola dva metre a samotná montáž vážila niekoľko sto kilogramov. Bolo to úplne iné, ale na druhej strane mali sme množstvo energie, sily a chuti niečo dokázať.

Hm. Vyzerá to tak, že dnešné expedície sú v porovnaní s dobrodružnými výpravami z vašich mladých čias už len nezáživým odvarom. Samozrejme, vravím to s poriadnou dávkou nadhľadu.

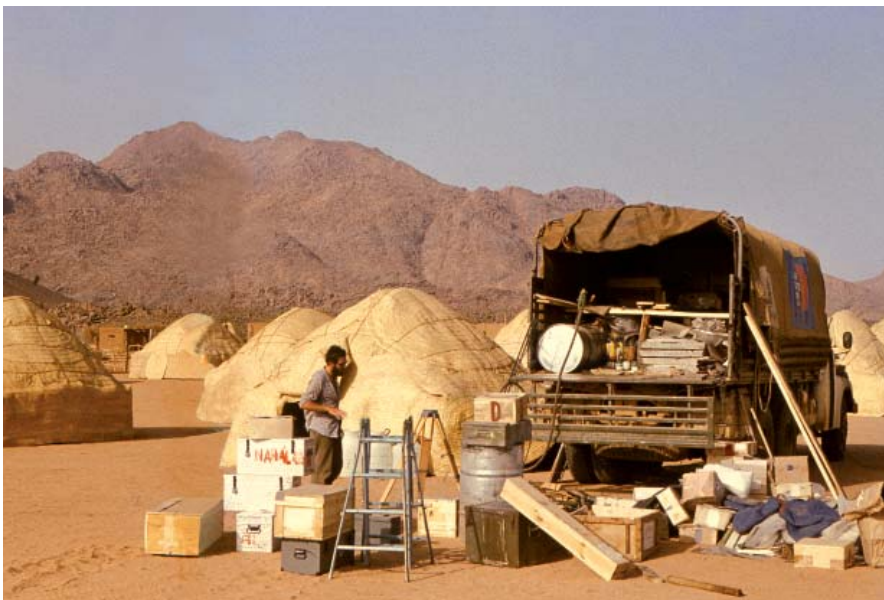
Ale nie. ☺ Aj keď je pravda, že dnes má počas pozorovania človek pred sebou notebook s kompletným programom, treba akurát vedieť presné zemepisné súradnice, na ktorých zatmenie Slnka bude pozorovať. Všetko je naprogramované, minútu predtým stačí stlačiť „ENTER“ a počítač si presne stanoví dĺžku expozícií. Napriek tomu však trpnete, lebo kedykoľvek môže zlyhať technika, môže sa stať, že prídu mraky a z pozorovania nebude nič. Človek má však tú výhodu, že hneď ako skončí zatmenie, okamžite vie, či sa mu experiment podaril alebo nie, pretože všetko vidí. Predtým ste si museli film najprv vyvolať, teraz je celé pozorovanie

zaznamenané digitálne, takže stresu aj samotnej práce je menej, lebo v podstate za vás všetko robia už počítače. Avšak o to, aby veci klapli tak, ako majú, sa aj dnes vlastne musí postarať človek.

Vráťme sa však späť k vašej ceste do Nigeru. Keď ste odchádzali, krajina mala za sebou nepríjemné obdobie dlhotrvajúceho sucha, ako ste to vnímali? Boli ste naň pripravení?

Keďže sme vedeli, že rok predtým bolo v Nigeri katastrofálne sucho, boli sme najmä vďaka rôznym podnikom pri odchode z domu poriadne zásobení. Aj napriek tomu, že sme mali pridelené devízové prostriedky, poskytli nám zásoby potravín a nápojov, aby sme na Sahare mohli v tých podmienkach prežiť. Nakoniec to nebolo vôbec zlé. V oázach sa dalo kúpiť skoro všetko, takže to, čo sme neskonzumovali, rozdali sme miestnym obyvateľom. Takisto aj samotný Niger poskytoval potraviny svojmu obyvateľstvu, na križovatkách ciest boli sklady potravín, kde mohli prísť nomádi a vziať si, čo im chýbalo. Už na prvý pohľad bolo zjavné, že krajinu zasiahlo obrovské sucho, pozdĺž ciest sme videli množstvo kostier tiav, veľa ľudí z okolitých osád sa zdržiavalo v Agadeze, kde bolo viac vody. Priznám, že bolo trošku zdrvujuce, že ideme na takéto miesto, ale boli sme dobre zásobení.

Počas tých dvoch mesiacov, ktoré ste strávili na cestách, nebola istotne núdza nielen o dramatické, ale i úsmevné momenty. Ktoré chvíle vám zvlášť utkveli v pamäti?

Cieľom cesty bola dedinka El Meki v pohorí Aír, kde členovia expedície 30. júna 1973 pozorovali tretie najdlhšie zatmenie Slnka v 20. storočí, ktoré trvalo 7 minút a 3 sekundy. V El Meki to bolo o niečo kratšie, 6 minút a 42 sekúnd.

Je ich mnoho. Hneď prvá prišla na švajčiarsko-francúzskej hranici. Sedel som za volantom tatrovky a v kolóne osobných áut, ktoré už vtedy pasováci nezastavovali, som si nevšimol značku, že nákladné autá majú odbočiť vpravo. Prešiel som asi päťdesiat metrov a zrazu chlapi kričia: „Vojto, zastav, za tebou sú samopalníci!“ Zastavil som a vzápätí prišla otázka, či pre nás značka neplatí. Ukázali sme colníkom papiere, šli za šéfom a ten zahlásil, že chce vidieť všetkých šesť ďalekohľadov. Vysvetlili sme mu, že to sa nedá, lebo sú rozložené v rôznych debnách a tie sú zapečatené. Jeho to však nezaujímalo, a tak sme dve

odpečatili a rozbalili. Vedúci do nich nazrel a na papier napísal nejaké dve vety, ktorým sme poriadne nerozumeli. Ako sa neskôr ukázalo, boli zázračné, pretože pri výstupe z Francúzska a ani pri vstupe do Alžírsku sme už nemuseli nič ukazovať. Rovnako ako ani na spätočnej ceste, úžasne nám pomohol. Naozaj treba vysoko oceniť ľudskosť, s akou k nám počas celej cesty v rôznych krajinách pristupovali. No na druhej strane boli aj prípady, keď veci nešli celkom tak, ako sme si predstavovali. Naša cesta nebola jednoduchá, uviazli sme v piesku, dostali niekoľko defektov a dokonca nám na púšti začali praskať vstrekovacie trubičky. Kým sme prišli na miesto zatmenia Slnka, tak nám ich puklo deväť z desiatich. Tá posledná vydržala až domov – a to bolo našim šťastím, inak by sme na Sahare ostali.

Viem, že ste ešte cestou tam zažili dokonca aj púštnu búrku...

Uprostred noci nás zo spánku za Assamakou (hraničný prechod z Alžírsku do Nigeru, pozn. red.) vyrušil prudký vietor, ktorý začal demolovať našu provizórnu kuchyňu. Rozkladacie postele, na ktorých sme spali, sme si premiestnili za tatrovku, aby nás chránila pred vetrom, no veľmi to nepomohlo. Vetrom unášaný piesok nám spôsoboval ťažkosti s dýchaním. Narýchlo sme vytiahli posteľné plachty a pozakrývali sa nimi, aby sme mohli dýchať nosom a nie ústami. Nevedeli sme sa dočkať rána. Rozvidnelo sa dosť neskoro a v ovzduší bolo toľko piesku, že sme Slnko nevideli celý deň. Dohľadnosť bola približne tridsať metrov. Čakali sme asi päť hodín na to, kým sa aspoň trošku rozvidnie a piesku vo vzduchu ubudne,

Expedíciu Astronomického ústavu SAV v Tatranskej Lomnici viedol Vojtech Rušin (na snímke druhý sprava), jej členmi boli jeho kolegovia Ladislav Scheirich, Peter Zimmermann, Július Sýkora a Eduard Pittich, lekár Igor Miko a šoféri Stanislav Nahalka a Štefan Babič.

aby sme mohli pokračovať ďalej. Keď mal MUDr. Miko, ktorý bol lekárom výpravy, po dvoch rokoch od návratu z expedície svoje hodinky do opravy, tak hodičár v nich našiel ešte drobný jemný piesok, ktorý bol spomienkou na to, čo sme na Sahare prežili.

A čo samotné zatmenie? Aspoň to vyšlo podľa vašich predstáv? Veď práve pre tých pár minút ste sa tatrovkou trmácali z Tatranskej Lomnice do El Meki, dedinky vzdialenej takmer päťtisíc kilometrov.

Keďže deň predtým bola veľká piesková búrka, počasie počas zatmenia nebolo ideálne, ale nakoniec sme slnečnú korónu odpozorovali. A to aj napriek tomu, že nám dvakrát vypadol agregát, takže sme ostali bez elektriny, od ktorej boli závislé všetky naše prístroje. Mne osobne sa pokazil ešte aj fotoaparát, no nakoniec – aj keď s obmedzeným počtom expozícií – koróna vyšla po spracovaní celkom pekne a bolo z toho aj niekoľko vedeckých prác.

Dá sa povedať, že pre šesť minút a 42 se-

kúnd ste cestovali až na Saharu. Práve toľko totiž trvalo zatmenie Slnka v El Meki. Keby ste tušili, aké nástrahy na vás budú čakať, vydali by ste sa opäť na takúto cestu?

Keby som bol len o pár rokov mladší, tak na Saharu idem ešte raz. No už nie obyčajným arom alebo tatrovkou, ktoré neboli upravované na tie náročné podmienky. Hoci to nebola jednoduchá cesta, vďaka ústretovosti rôznych ľudí a aj súdržnosti, ktorá medzi nami vládla počas tých skoro dvoch mesiacov. Aj napriek tomu, že sme mali rôzne názory na mnohé témy, sme to dokázali zvládnuť navzdory ťažkostiam, ktoré sa počas cesty vyskytli. A nebolo ich málo. Veď aj na späťcjej ceste ešte pred hranicami medzi Nigerom a Alžírskom sa zadrhli dva piesty na motore a bolo ich treba uprostred púšte vymeniť. Keď sme si mysleli, že už máme všetko za sebou, prasklo čelné sklo na tatrovke. Ďalšiu infarktovú situáciu som zažil, keď sme sa ubytovali vo francúzskom Albertville v hoteli s honosným názvom Million. Odložil som si svoju cestovnú tašku aj so všetkými dokladmi a peniaz-

mi vo vstupnej hale na kreslo a pustil sa do vypisovania ubytovacieho lístka. Keď som sa vrátil, tašky nikde. Pritom do hotela nikto nevošiel a ani nikto z neho nevšiel. Pre istotu som obišiel všetky sedačky, ale tašky nebolo. Zdrevenel som, lebo tu končila všetka sranda. Chlapci tvrdili, že ju neschovali a ani omylom nevzali. Skoromútený a vystrašený som prišiel na izbu – a na stolíku vedľa postele ležala moja cestovná taška. Odniesla ju tam chyžná. Ani si neviete predstaviť, aký obrovský kameň mi odpadol zo srdca. Bol som rád, že sa to dobre skončilo. Vlastne pri všetkých tých ťažkostiach, ktoré sme mali, sa prejavila úžasná ľudskosť a pochopenie k našim problémom. A vďaka nim sme splnili plány a vrátili sa domov živí a zdraví. Nielen mne táto cesta do Afriky otvorila dvere do sveta, veď som sa zúčastnil ďalších 21 expedícií za zatmením Slnka. A keď som zisťoval, kto zo Slovákov takto cestoval, tak som prišiel na to, že sme boli prví, ktorí Saharu v najteplejších mesiacoch prešli autami. Vtedy som na to nemyslel, no teraz sa tým chválim. Bolo to odvážne, ťažké, ale krásne. ◀

Expedícia aj na stránkach knihy

📍 Martina Petránová

Medzinárodný deň detí.

Hodinky ukazovali dve hodiny po polnoci. Ešte som nespala, ale vlastne spať som už ani nemohol. Na tretiu hodinu rannú bol stanovený štart expedície Astronomického ústavu Slovenskej akadémie vied za zatmením Slnka do Nigeru. Pomaly som vyliezol z postele, jemne pobozkal manželku, ktorej oči boli zarosené. Nespala tiež. Myslím, že ani jedna manželka z tých kolegov, ktorí na zatmenie Slnka do Nigeru so mnou cestovali, nespala. Mali sme prejsť v rokoch 1970 až 1972 veľkým suchom postihnutú Saharu, najväčšiu púšť sveta. Správy z tejto oblasti neboli priaznivé. Sucho či jeho dôsledky vyčítali, ľudia zomierali. Mohlo sa nám stať to najhoršie.

Takto si na štart expedície za čiernym Slnkom do takmer päťtisíc kilometrov vzdušnou čiarou vzdialenej nigerskej dedinky El Meki zaspomínal na stránkach svojej najnovšej knihy známy tatranský astronóm Vojtech Rušin. S čitateľmi sa v nej delí nielen o svoje zážitky z cesty, ale zároveň im pootvára okienko do sveta, ktorý je spravidla veľkou neznámou pre bežného človeka. Príbeh ôsmich

odvážnych mužov hnaných láskou k vede a poznaniu, ktorí sa autami vybrali naprieč Saharou len preto, aby mohli doslova na pár minút pozorovať slnečnú korónu, je sondou do čias, keď bolo nevyhnutné vynaložiť podstatne viac úsilia na to, čo sa dá dnes dosiahnuť vďaka „pár klikom“ na počítači. Autor zvolil formu denníka, vďaka ktorej získate skutočne podrobný prehľad o tom, čím všetkým si museli prejsť účastníci expedície. Miestami budete mať dokonca pocit, že za čiernym Slnkom putujete spolu s nimi, vedno precítite každý hrboľ nehostinnej cesty, v očiach vás bude štipať piesok a na koži páliť horúce saharské slnko. Budete trpnuť pri pasových i colných kontrolách, čakať na víza či dumať nad tým, ako opraviť pokazenú tatrovku. Kvetnatý, miestami až detailný opis zážitkov nie je síce pre každého to pravé orechové, avšak bonusom je pridaná hodnota v podobe praktických cestovateľských informácií a reálií, ktoré poskytnú obraz o jednotlivých krajinách i dobe, v ktorej sa expedícia odohrala. Nehovoriac o tom, že kniha je zároveň mini sondou do terénnej práce astronóma, ktorého si podmanila slnečná koróna. Mimochodom, práve táto

cesta bola pre autora začiatkom päťdesiatročného dobrodružstva s čiernym Slnkom v hlavnej úlohe.

A hoci sa účastníkom expedície nedostalo po návrate vrecného privítania, ich odhodlanie môže byť inšpiráciou aj pre súčasníkov, ktorí uvažujú nad tým, či má vôbec zmysel plniť si svoje sny napriek prekážkam, ktoré im okolie kladie do cesty.

Cesta za čiernym Slnkom s podtitulom *Saharský denník po polstoročí* je autorovou v poradí už dvanástou publikáciou. Vydal ju vo vlastnej réžii. ◀

Pohľadnica z Krkonôš

Krkonoše sú symbolom pre Čechov minimálne tak ako Tatry pre Slovákov. Sněžka a Kriváň sú až modlami. Obe horstvá sa rozprestierajú na hraniciach s Poľskom. Myšlienky na vznik cezhraničných chránených území v Tatrách aj Krkonošiach majú korene v tzv. Krakovských protokoloch z dvadsiatych rokov minulého storočia. Aj napriek odlišnej geologickej histórii a polohe v európskom prostredí sa v oboch horstvách zachovali jedinečné prírodné fenomény vrátane krkonošských a tatranských endemitov, zvlášť v rastlinnej ríši. Spoločnou črtou je fakt, že snahy po ochrane horských ekosystémov vyústili do uzákonenia národných parkov, dokonca bilaterálne s poľskými.

📍 Marián Šturcel 📄 archív Správy KRNAP-u

Kolegovia a priatelia z Krkonošského národného parku (KRNAP-u) naplánovali na rok 2023 celú paletu podujatí pri príležitosti osláv 60. výročia vzniku tohto najstaršieho českého národného parku zo štyroch súčasných. Okrem viacerých odborných stretnutí pripravili aj nemalo aktivít zameraných na spoluprácu so širokou verejnosťou.

Jedno z hlavných podujatí sa uskutočnilo 19. mája 2023 vo Vrchlabí, kde Krkonošské centrum environmentálneho vzdelávania (KCEV) Krtek Správy KRNAP-u privítalo desiatky hostí na prezentácii poznatkov z projektov, do ktorých sa „krnapáci“ zapojili v rokoch 2018 až 2023. Témy boli skutočne rôznorodé, veď posúďte sami:

- Neživá príroda Krkonôš: unikátne fenomény, ich zraniteľnosť a ochrana;

- Monitoring krkonošskej tundry pomocou nástrojov diaľkového prieskumu Zeme;
- Druhovo bohaté krkonošské lúky: význam, starostlivosť, monitoring;
- Revitalizácia krkonošských mokradí a monitoring dopadov realizovaných opatrení;
- Návštevnosť Krkonôš na základe dát mobilného operátora.

Odznelo nemalo nových zistení, ktoré zaujali aj päťčlennú delegáciu Tatranského a Pieninského národného parku, ktorú tvorili riaditelia správ oboch národných parkov – Pavol Majko a Vladimír Klíč spolu s Vladimírou Klíčovou Kunštárovou a Pavlom Fabianom. Aj ja, ako niekdajší zamestnanec TANAP-u, som mal spoloč-

ne s nimi tú česť pozdraviť kolegov z najstaršieho českého národného parku a zagratulovať im v mene našich najstarších slovenských národných parkov. Podujatie bolo súčasťou osláv šesťdesiatky KRNAP-u, ktorý vznikol 17. mája 1963. Mimoriadne na mňa zapôsobil aj slávnostný kultúrny podvečer až večer na námestí T. G. Masaryka vo Vrchlabí.

Pri tejto príležitosti by som rád aspoň v skratke pripomenul niekoľko myšlienok získaných za desaťročia kontaktov a debát vrátane tejto krátkej návštevy.

Predmetom ochrany a starostlivosti v KRNAP-e sú najmä plochy jedinečnej alpskej tundry v strede Európy, lesy i človekom vytvorené kvetnaté horské

lúky. Postupné vedecko-výskumné poznávanie a vývoj v názoroch na starostlivosť o jednotlivé prírodné zložky a prírodu ako celok sa podpisovali za uplynulých šesťdesiat rokov pod viaceré zmeny v tomto národnom parku.

K tým zásadným patrilo spojenie do vtedajšej Správy KRNAP-u s územne príslušnými časťami troch lesných závodov, ku ktorému došlo začiatkom deväťdesiatych rokov minulého storočia.

Pri dôkladne pripravovanom a neurýchľovanom procese boli významne využívané poznatky zo štyridsaťročnej existencie TANAP-u a jej vtedajšej integrovanej Správy TANAP-u! Do tohto obdobia sa dá datovať aj prehĺbenie kolegiálnej až priateľskej spolupráce pri ochrane a starostlivosti o krkonošskú, tatranskú a pieninskú prírodu. To sa prejavilo veľmi významne aj po veľkej vetrovej kalamite, ktorá zasiahla Tatry v novembri 2004. Z iniciatívy vtedajšieho vedenia Správy KRNAP-u sa vtedy okamžite vystriedali desiatky odborných pracovníkov českých národných parkov pri najnaliehavejších záchranných prácach v TANAP-e, čo trvalo niekoľko mesiacov.

Pôvodné (vlastné) územie KRNAP-u bolo v roku 1991 zmenšené z 385 km² na súčasných 363,27 km². Jeho hranice sa posunuli viac do hôr a z KRNAP-u boli vyňaté zastavané územia väčšiny obcí. Tieto boli preraďované do ochranného pásma, v ktorom je ochrana na podobnej úrovni ako v chránenej krajinskej oblasti (18 618 ha). V roku 1992 boli oba národné parky na českej i poľskej strane (KRNAP + Karkonoski Park Narodowy) spoločne zaradené do siete biosférických rezervácií UNESCO. Slovenským a poľským Tatrám (TANAP + Tatrzański Park Narodowy) sa takisto spoločne dostalo tejto cti a povinnosti (!) o rok neskôr.

Do 30. júna 2020 bolo vlastné územie národného parku rozdelené do troch zón ochrany prírody – prísne prírodné územie (1. zóna), riadené prírodné územie (2. zóna) a okrajové územie (3. zóna). V 1. zóne platil zákaz vstupu mimo značené cesty. V 2. a 3. zóne sa mohli návštevníci pohybovať peši voľne i po lúkach a lesoch, kde však platí všeobecný zákaz pohybu na lyžiach mimo cesty podľa lesného zákona. Od 1. júla 2020 je vlastné územie KRNAP-u rozdelené na štyri zóny starostlivosti (nie ochrany prírody!). Ide o zónu prírodnú (A), zónu prírode blízku (B), zónu cielavedomej starostlivosti o prírodu (C) a zónu kultúrnej krajiny (D). Zonácia starostlivosti (manažmentová) nemá vplyv na pohyb osôb na území národného parku. Ten teraz usmerňujú tzv. územia kľudu. V súčasnej dobe je

ich vyhlásených osem. Tam, kde sú tieto územia vyznačené, je možné pohybovať sa len po značených cestách. Dnes zaberajú 22,2 % (!) výmery KRNAP-u a väčšinou kopírujú hranice pôvodnej 1. zóny ochrany.

Veľa prírodných hodnôt sa dá medzi jednotlivými krajinami a územiami porovnávať, ale nie schematicky uplatňovať. Tak ako TANAP má „svoju“ vyhladkovú vežu na Štrbskom Plese, tak má KRNAP symbolický „prst“ v podobe hotela Horizont v Peci pod Sněžkou.

Ako uvádza webstránka najstaršieho českého národného parku, KRNAP je klasifikovaný v kategorizácii IUCN ako *Protected Landscape*, teda kategória V. Byť v kategórii II (*National Park*) by znamenalo aspoň výhľadovo dosiahnuť 70 % rozsahu bezzásahového územia parku.

To v Krkonošiach nie je nielen možné, ale z hľadiska ochrany prírody ani žiaduce. Veľká časť KRNAP-u je tvorená ekosystémami, ktoré boli ľudskou činnosťou nielen ovplyvnené, ale priamo vytvorené a bez ľudských zásahov by zanikli. Ide pritom o ekosystémy, ktoré sú veľmi cenné (predovšetkým horské lúky a pasienky). Takže KRNAP pochopiteľne národným parkom je. Z pohľadu IUCN je národným parkom, ktorý na veľkej časti svojho územia chráni kultúrnu krajinu.

Pochopiteľne, dalo by sa písať ešte viac a podrobnejšie. Ale aj v prípade KRNAP-u platí, že je lepšie raz vidieť ako stokrát počuť. Jubilant okolo najvyššej českej hory Sněžky (1 603 m n. m.) rád privíta všetkých tých, ktorí vedú a chcú prírode rozumieť. ◀

Na začiatky KRNAP-u si zaspomínal aj 92-ročný profesor Josef Fanta, jeden z pamätníkov vzniku prvého národného parku na území dnešnej Českej republiky.

Medzi gratulantmi nechybal ani riaditeľ Správy TANAP-u Pavol Majko, ktorý na pódiu vystúpil spolu s riaditeľom Správy PIENAP-u Vladimírom Klícom.

Potulky po národných parkoch Ruska V.

Po dvojročnej odmlke sa znova vydávame za spoznávaním národných parkov a zapovedníkov Ruska, za prácou našich východných kolegov a ich nekonečnou divočinou. Naším cieľom boli tentokrát chránené prírodné oblasti v okolí Bajkalu, Buriatska a Smolenska. Ceľ tejto cesty predchádzalo okrem náročného vybavovania víz a povolení aj detailné plánovanie čo najvýhodnejších trás a transferov po Rusku.

 Róbert Javorský archív autora

Plány sme dlho preberali s mojou neodmysliteľnou spoločníčkou, manželkou Jankou. Keďže sa obidvaja profesijne venujeme ochrane prírody, táto cesta mala pre nás nielen pracovný, ale i srdcový význam. Po neúspešných snahách o kúpu výhodných leteniek, sme nakoniec zvolili cestu autom. A tu sa – zhodou okolností – objavil náš kamarát Martin „Kaktus“ Iľavský, dobrovoľný člen stráže prírody Chránenej krajiny oblasti Biele Karpaty. Skúsenosti s cestovaním autom mal výborné. Na štyroch kolesách prešiel bývalé republiky niekdajšieho Sovietskeho zväzu – Gruzínsko, Turkménsko, Azerbajdžan aj Kazachstan. Všetko, čo zažil, skvele zúročil pri našej mini expedícii. Napokon, cesta autom bola jedinou možnosťou ako

sa dostať do Ruska v tejto dobe. Nijako nás to však neodradilo, veď príroda sa nemá miešať do politiky. Ona predsa nepozná hranice.

Nocou vpred

Z našich domovov vyrážame v posledný februárový deň uprostred noci. Čaká nás cesta naprieč Poľskom, Litvou a Lotyšskom až k hranici s Ruskou federáciou. Nabalení všetkým možným – od jedla, spacákov, osobných vecí až po dary pre kolegov z národných parkov sa ledva v trojici zmestíme do Martinovej Hondy CRV. Beriem so sebou aj pozvánky potrebné na vybavenie víz na semináre od ruskej strany, ktoré nám poslal dlhoročný priateľ, riaditeľ Národného parku Ugra,

Viktor Grišenkov. Na cestu neboli síce nevyhnutné, no urobili nám neuveriteľnú službu. Za volantom sa striedam s Kaktusom, aby sme bez dlhších prestávok prešli čo najrýchlejšie k hranici s Ruskom. Po prechode Poľskom, keď už máme za sebou asi tisíc kilometrov, si robíme dlhšiu prestávku tesne pred hranicou s Litvou. Je takmer poľudnie. Stojíme vedľa cesty na „poľnačke“ a pozorujeme, ako sa na pašu z lesíka vynára skupinka losov európskych (*Alces alces*). Parožie už zhodli, je to pekne vidieť, keďže sú skutočne blízko. Robíme si prvé snímky a tešíme sa z toho, ako pekne sa nám táto cesta začala. Jaj, aby sme nezabudol! Prečo sme si vybrali práve toto ročné obdobie? Už dlhšie som sníval o tom, ako sa raz prejdem po nekonečných ľadových plochách Bajkalu na korčuliach. Videl som to raz v jednom dokumente. „Wau, to by bola pecka,“ pomyslel som si vtedy. V tomto období je jazero najviac premrznuté, možno po ňom dokonca prejsť aj autom. Darmo, ruská zima má svoje čaro...

Kalvária na hraniciach

Pokračujeme ďalej. Po niekoľkých hodinách jazdy cez Litvu a Lotyšsko konečne

stojíme na hranici s Ruskom. Je osem večer. Začína sa kalvária. Zastavujeme vedľa nekonečnej kolóny kamiónov ako tretie auto v pruhu pre osobnú dopravu, tešíme sa ale predčasne. Náš koridor sa nejako nehýbe. Aj po niekoľkých hodinách stále svieti červená. Je noc. Z dlhej chvíle som sa šiel opýtať colníčky, kedy nás pustia. Dostal som však len strohú odpoveď: „Na ruskej strane pracujú veľmi pomaly“. Nič to, čas využijeme na doplnenie energie spánkom. Konečne, po šestnástich hodinách čakania naskočí zelená a prvých päť osobných áut prejde do medzihraničnej zóny k rampe s ruskou kontrolou. Až tu zisťujeme, prečo to ide tak pomaly. Prácu colných úradov spomaľujú predovšetkým množstvá utečencov a siahodlhé byrokratické postupy na oboch stranách hranice.

Ani tu nezaháľam. Svojou dobrou ruštinou skúšam zapôsobiť na mladého ruského colníka. Ukazujem mu aj naše povolenia, ktoré som prezieravo vzal so sebou. Vysvetlil som mu, že sme delegácia strážcov z národných parkov Slovenska i Česka a už dlhšie máme cezhraničnú spoluprácu medzi našimi parkami na báze školení, seminárov či vzájomnej výmeny skúseností na poli ochrany prírody. Dostávame prednosť pred všetkými autami v kolóne a spokojne sa presúvame na colné odbavenie na ruskú stranu. Auto nám prezrú ozaj dôkladne – od strechy až po poslednú skrutku. Pri kontrole batožiny natrafia na domácu slivovicu. Je jej viac, ako dovoľujú predpisy. Priateľský rozhovor však problém vyrieši.

A jede se dál.

V zajatí zážitkov

Ešte v ten deň sme dorazili do mesta Kaluga, priamo na Správu Národného parku Ugra. Privítal nás vždy usmievavý riaditeľ. Pri posedení pri čaji nás oboznámil s dokonale premysleným plánom cesty na Bajkal. Dohodol nám návštevu v dvoch národných parkoch a jednom zapovedniku. Do odletu ostávalo ešte pár dní. Ubytovanie nám zabezpečil v ich terénnej stanici Berezinskoe. Zoznámili sme sa s novými kolegami a dostali sme možnosť nahliadnuť do ich práce. Stihli sme zakrímiť zubry, urobiť kontrolu nelegálnych vjazdov, pozbierať dáta z fotopascí a večer pri čaji sme sa podelili o príhody, ktoré zažívame pri našej práci. Na rozdiel od nás nepoznajú dobrovoľnú stráž prírody, všetko si dokážu zabezpečiť profesionálmi, teda inšpektormi, úplne sami. Strážcovia národných parkov a zapovedníkov sú neodmysliteľnou súčasťou chránených území Ruska.

Na území Národného parku Ugra sa nachádzajú aj starobylé pravoslávne

Infračentrum biosférickej rezervácie Bajkalského zapovedníka

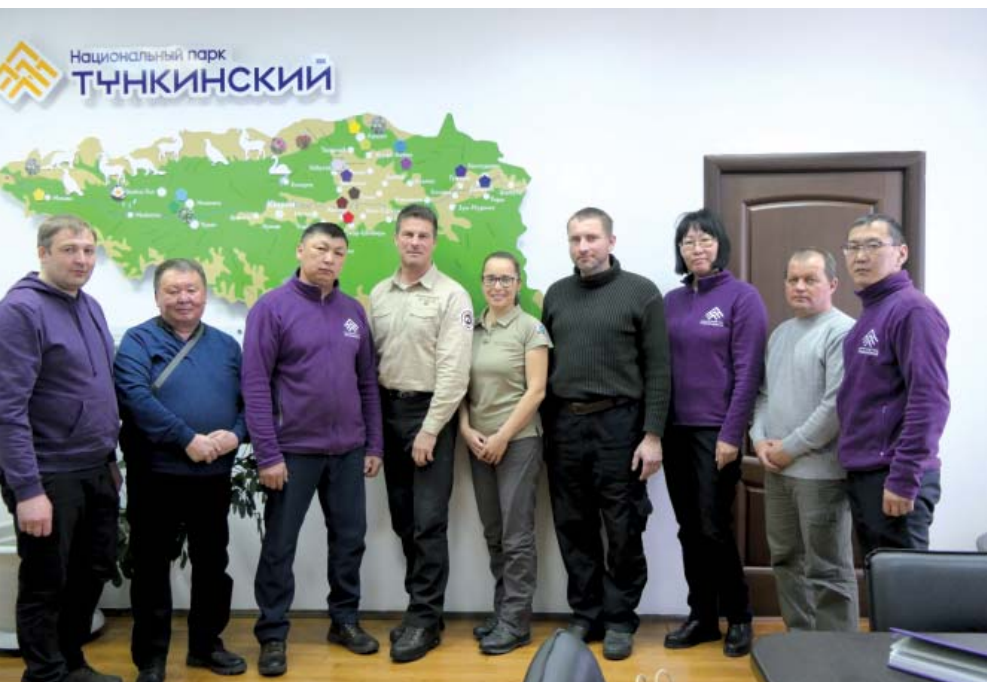
V tajge s riaditeľom Vasilijom Sutulom

Vyslobodzovanie uviaznutej „buchanky“

„Vetrodujka“ v akcii

S kolegami z Tunkinského národného parku v kancelárii...

... a v teréne na novovybudovanom náučnom chodníku

kláštory, do ktorých sme mohli nazrieť v sprievode našich ruských kolegov. O zážitky nebola núdza. Počas pobytu sme sa spravidla stravovali produktami z miestnych obchodov, ktoré sú zásobované kvalitnými, poväčšine domácimi výrobkami. Všetko je lacné a všade je veľký výber. Aj nafta a benzín tu vyjdú na lacný peniaz.

Smer Bajkal

Po šiestich dňoch nás osobný šofér riaditeľa odviezol na letisko Domodedovo v Moskve, vzdialené okolo dvesto kilometrov. Letíme smer Irkutsk. Po šiestich hodinách pristávame v studenom veľkomeste, ležiacom v tesnej blízkosti Bajkalu. Na letisku nás čaká vodič z Bajkalského zapovedníka. Víta nás s úsmevom, oblečený v maskáčoch a s baranicou na hlave. Po vzájomnom predstavení sa nám ukazuje svoje auto, ktorým nás odvezie k prístavu. Mysleli sme si, že padneme na zadok, keď sme videli, do čoho sa máme nasúkať! Malé autíčko, v ktorom sa odvezú maximálne dvaja chlapi. A čo batožina? Ani nevieme ako, ale napratali sme doň všetko! Poskrúcaní ako hady s kolenami blízko brady sme sa po hodine dotrmácali k zamrznutému Bajkalu. Krásne počasie, obloha ako plech a nekonečná pláň ľadu a snehu. Takto nás privítalo toto až mystické miesto.

Prekladáme batožinu do nám už známej „buchanky“ – tentokrát však trochu atypickej. Celý podvozok tohto typu UAZ-u stojí na obrovských pneumatikách. Prečo je to tak, zisťujeme za maličkú chvíľu. Keďže sme prišli v období, kedy je jazero pod ľadom, presúvame sa naprieč ním po ľade. Je to asi 42 kilometrov. Bajkalský zapovedník leží na druhom brehu a dookola po ceste by to bolo o nejakých tristo kilometrov dlhšie. Tým, že Bajkal leží na tektonických doskách, vznikajú pri otrasoch na ľade praskliny s natlačeným ľadom, ktorý siaha až do výšky dvoch metrov. Tieto „treščiny“ musí vozidlo prekonať. Je to veľmi nebezpečné, stáva sa, že sa v týchto miestach auto prepadne pod ľad. A práve „balónové“ pneumatiky slúžia ako plaváky. Presvedčili sme sa o tom aj na vlastnej koži. Pred jednou z prasklín sme kvôli bezpečnosti vystúpili z auta. Šofér dlhou palicou skúšal pevnosť ľadu a skúšal nájsť miesto, kde sa dá prejsť. Keď ho našiel, rozbehol „buchanku“, aby „treščinu“ prekonal, no vzápätí sa celý predok auta prepadol pod ľad. Nič sa nestalo. S chladnou hlavou vystúpil, zhotovil provizórny navijak a s našou pomocou sa dostal z ľadu. Nie vždy sa to však takto dobre končí. Sú aj takí, ktorí sa už z Bajkalu nikdy nevrátia.

Splnený sen

Jazda po lade trvala dve hodiny. Okolo nás sa sem-tam mihli „vetrodujky“ (vznášadlá), ktoré tu bezpečne prevážajú turistov po lade. Konečne pristávame na brehu priamo pred budovou infocentra zapovedníka a biosférickej rezervácie v jednom. Znova nás víta sám riaditeľ Vasilij Sutula v sprievode zamestnancov a novinárov. Mali už pre nás prichystané občerstvenie aj s ubytovaním. Rýchlo zabúdame na únavu z cesty a kráčame priamo do prednáškovej sály. Odprezentujeme našu prácu, naše národné parky i chránené krajinné oblasti a v druhej diskusii preberáme množstvo otázok týkajúcich sa ochrany prírody. Vymieňame si skúsenosti a musím priznať, že sme príjemne prekvapení. Mohli by sme sa inšpirovať tým, ako u nich funguje vzdelávanie detí či monitoring ohrozených druhov živočíchov. Zamestnanci sú špičkovy vybavení – od rovnošiat až po najmodernejšiu techniku. Pri práci dokonca využívajú aj lode.

Vasilij nám zostavil program na celý týždeň. Zakrátko zisťujeme, že na spoznanie okolitej prírody to ani zďaleka nestačí. Hneď na druhý deň, ešte za tmy, vyrážame parkovým „chiusom“ – teda vznášadlom – na druhú stranu jazera do Pribajkalského národného parku. Berieme so sebou aj korčule. Celý deň máme rezervovaný na turistiku. Na jednom z kordónov národného parku nám Vasilij pripravil malé občerstvenie z domácich zdrojov. Ukázal nám trasy, kam by sa dalo ísť a sám odišiel na stretnutie s ministrom prírody, ktorý v tom čase prišiel podporiť hokejový turnaj na otvorenom Bajkale pod taktovkou Viacheslava Fetisova. Až neskôr sa dozvedáme, že ruská hokejová legenda pôsobí ako poradca ministra prírody. Výťažok z celej akcie putoval na podporu bajkalskej prírody.

Obúvame korčule – Janka po tridsiatich rokoch – a hurá na lad. Atmosféru spríjemňuje slnečný deň, čistý ľad a studený vetrík. Na splnenie sna máme celé dopoludnie. Po obede sa na dve hodiny vydávame preskúmať navrhnutú trasu k jaskyni v Pribajkalskom národnom parku a potom si až do tmy znova vychutnáme jazdu na korčuliach. Večer nás vodič „vetrodujky“ preváža späť na druhú stranu jazera, k parkovému hotelu, kde máme zabezpečený nocľah.

Na ďalší deň ráno si necítim nohy. Ešte šťastie, že v pláne je presun autom do Tunkinského národného parku. Balíme veci na dva dni. Čaká nás päťsto kilometrová trasa na juh od Bajkalu až k mongolským hraniciam, do zeme Buriatov. Buriatska republika je územie s mongolským etnikom vyznávajúcim budhizmus a šamanizmus. Je to oblasť plná kláštorov a svätýň.

Pohorie Sajany v Tunkinskom národnom parku

Budhistický komplex Dacan

Jedno z mnohých posvätných miest so sochou Budhu uprostred lesa

Sobol, ruské zlato

Zrazu sa cítite, ako keby ste boli v Tibete alebo Nepále. Vnímate rozsiahle pláne s nespočtým množstvom koní. Čím viac koní, tým bohatší človek. Ľudia sú priateľskí a veľmi pohostinní.

Na lyžiach naprieč tajgou

Celý park sa rozprestiera v doline rieky Irkut medzi horami Sajany a Chamar-Daban. Je pokrytý termálnymi prameňmi, horskými riekami a budhistickými svätyňami. V cieľi cesty, mestečku Kyren, nás pred budovou Správy Tunkinského národného parku víta námestník riaditeľa Volodimir s kolegami. Po krátkej návšteve malého múzea sa všetci presúvame k riaditeľovi a ďalším kolegom z národného parku. Nasleduje krátka prednáška o národných parkoch a následne voľná diskusia o našej spoločnej práci a poslaní.

Dôležitou úlohou Tunkinského národného parku je ochrana snežného leoparda (*Uncia uncia*) – irbisa. Na záver stretnutia odovzdávame kolegom rôzne prezenty a dary od našich parkov. Neskrývaná radosť je ihneď opätovaná aj z ich strany. Na záver nás potešili relaxom v termálnych kúpeľoch, po ktorom nasledovala taká bohatá večera, ako keby mala byť posledná. Hlavný chod konina a špecialita nazývaná „bāozi“ – cestovinové taštičky plnené baraninou varené v pare. A čo by to bolo za hostinu bez prípitkov? Na stôl nosili pivo, miestne víno i domácu „samohonku“. Milé bolo, keď námestník spomínal na bývalé Československo a vtedajšiu družbu. Snáď raz sa im budeme môcť za túto pohostinnosť revanšovať.

Ďalší deň sme strávili v teréne. Prešli sme si novobudované chodníky v horách. Poradili sme im, ako čo vylepšiť. Stretli sme sa aj so strážcami a povymieňali si skúsenosti z nášho odboru. Cestou späť na Bajkal sme ešte navštívili hlavné mesto Buriatska Ulan-Ude a tiež najväčšiu svätyňu budhistov – Dacan, ktorý je zónou oddychu, pokoja a energie. Posledné dva dni v Bajkalskom zapovedníku sme využili na monitoring a zber dát z fotopascí, ktoré zaznamenali soboľa, rysa, rosomáka, losa, soba, vlka či medveďa. Spolu s riaditeľom Vasilijom a starším strážcom vyrážame na pochod tajgou. Vybavený širokými lyžami, ktoré pripomínajú niečo medzi skialpami a snežnicami, s kožou na sklznici z nôh jeleňa a dlhou palicou v ruke nasledujeme Vasilija po stope, ktorú nám prešlapáva. Je výborný stopár a do snehu nám zakaždým nakreslí zviera,

ktorého stopy nachádzame. Prekvapením sú pre nás senníky nachádzajúce sa priamo v „zapovedných“ zónach. Vysvetľuje nám, že strážcovia v zime prikrmujú zver senom z miestnych lúk a soľou. Stretli sme sa s tým aj v iných ruských parkoch a zapovedníkoch. Dokonca sám riaditeľ s tímom odborníkov vypracoval štúdiu o tom, aký význam má zimný zákrm v týchto zónach. Ozrejmil nám to jednoducho. Ak chcú udržať populáciu predátorov v parku, tak musia „zabezpečiť“ aj potravu, teda jelene, soby, losy či diviaky. „Podkarmovkou“ – ako tomu hovoria – sa navyše udržiavajú stavy raticovej zveri priamo v parkoch, čím sa zabráni škodám na poľnohospodárskych plodinách mimo ich územia. Takýmto spôsobom drží park ochrannú ruku nad zverou počas celej zimy. V národných parkoch a zapovedníkoch sa zver neloví, s výnimkou ich ochranných pásiem – aj to nie všade. Niekde sa loví výlučne pre potreby zamestnancov. Trofejový lov a samotné trofeje majú u nich druhoradý význam, ak vôbec nejaký majú. Večer sa uťahani, už skoro za tmy, vraciame na Správu Bajkalského zapovedníka. Poslednú noc spíme v novovybudovaných hosťovských domčekoch zhotovených priamo parkom. Sme prví nocľazníci. Riaditeľ sa preto na nás obracia s prosbou, aby sme mu napísali nezávislú kritiku a nedostatky, ktoré zistíme. Večer v jeho spoločnosti sa pri dobrom víne natiahol dlho do noci. Počastoval nás i bajkalskou špecialitou – surovou zamrznutou rybou, krájanou na tenučké plátky. Ako dezert sa podávali zamrznuté kľukvy zaliate sladeným mliekom. Prebrali sme snáď všetky témy týkajúce sa našej práce v parkoch. Nechal sa počuť, že rád by navštívil naše parky.

Ráno sa prišiel s nami rozlúčiť. Odovzdal nám dary s pozdravmi pre naše správy a vyprevadil nás až k „buchanke“, ktorá už čakala na brehu jazera. Absolujeme poslednú jazdu cez zamrznuté jazero a lúčime sa s týmto legendami opradeným „báťuškom Bajkalom“ a jeho vernou nevestou Angarou – riekou, ktorá ako jediná vyteká z Bajkalu. Vďaka splnutiu s Jenisejom pomáha vytvárať obrovskú tepnu naprieč celou Sibírou.

Zubry sledujú aj dronmi

Lietadlo z Irkutska nám letí až večer, a tak sa túlame ulicami starobylého mesta. Sprievodcu nám robí naša priateľka, kolegyňa Anja, s ktorou sme sa zoznámili na Ďalekom Východe pri našej návšteve Zapovedníka Sichote-Aliň. Keďže práve v tom čase bola doma na dovolenke, mohli sme sa stretnúť. V noci odlietame z malého letiska späť do Moskvy. Znova

S riaditeľom Národného parku Smolenskoe Poozerie Alexandrom Kočerginom

nás čaká šofér z Národného parku Ugra a vezie nás na správu parku, k nášmu autu. Kým sme boli na Bajkale, Viktor dohodol stretnutie so svojím kolegom, riaditeľom Národného parku Orlovské Polesie. S Olegom Prigorianuom sa poznáme už dlhšie, z rôznych medzinárodných stretnutí. Tento „zubrovod“ – ako ho nazývajú kolegovia v Rusku – sa nám ihneď pochválil, že ich populácia zubra európskeho predstavuje najväčšiu a najzdravšiu populáciu zubra v Európe. Práve tento rok dosiahli spolu s príslušnými parkami – Kalužské záseky, Národný park Ugra, Národný park Smolenskoe Poozerie a Prioksko-Terrasnyi zapovednik úctyhodný stav tisíc jedincov vo voľnej prírode! Je za tým kus obrovskej a predovšetkým odbornej práce. Dokonca aj špecialisti z Poľska či Ameriky spolupracujú s týmto parkom s cieľom rozvíjať zdravú populáciu zubrov a ich príbuzných bizónov. Dva dni sme spolu so strážcami chodili na „zákrmoviská“ a popri tom sme kontrolovali fotopasce. Populáciu zubra európskeho sledujú aj pomocou dronov. Veľmi sa im to osvedčilo. Pri obede sa od vedúcej lesníčky dozvedáme množstvo nových informácií o správaní sa týchto zvierat. Ako dar dostávame parožie losa európskeho, ktoré poslúži na edukačnú činnosť v Tatranskom národnom parku. Samozrejme, s darovacou listinou kvôli prevozu cez hranice. Vážime si, že všetky náklady sú opäť v réžii parku. Pohostinnosť našich ruských kolegov sa nedá odmietnuť.

Neodolali sme ďalším potulkám

Posledným parkom, ktorý už ani nebol v pláne, bol už spomínaný Národný park Smolenskoe Poozerie. Mali sme ešte dva dni k dobru a keďže bol na trase našej cesty domov, neodolali sme. Opäť stačil jeden telefonát medzi riaditeľmi a všetko bolo okamžite zariadené. Rozlúčili sme sa s Orlovskou oblasťou a šibli si to až k západným hraniciam s Bieloruskom.

Smolenská oblasť je rovina s množstvom jazier a rašelinísk. S riaditeľom parku Alexandrom Kočerginom sa tiež poznáme z rôznych stretnutí. Do národného parku prichádzame v noci za dažďa. Ubytovanie nám zabezpečili v chatke v rekreačnom stredisku Konský dvor, ktoré je partnerom parku. Aby sme uprostred noci nezablúdili, dostávame sprievod v podobe náčelníka oddielu ochrany (vedúci strážcov). Georgij, usmievatý starší pán, nás vrúčne privítal a odprevadil k malému domčeku s vybavením ako v hoteli. So slovami: „Dobre sa vyspíte, ráno o deviatej si prídeme pre vás,“ sa s nami rozlúčil. A ráno, presný ako švajčiarske hodin-

ky, nás čakal v uniforme s naštartovanou Nivou. „Ideme na „podkarmovku“ zubrov,“ oznámil nám.

Cestou odrazu zastal. „Čo sa deje?“, pýtam sa. „Pozrite sa, v mladom podraсте na lúke sú dva dospelé kohúty hlucháňa,“ vraví. A veru. Iba pár metrov od auta. Vyberám foťák. Keď zaregistrovali zvuk otvárania dverí, okamžite vzlietli. Nič to. Zážitok ostal v hlave. Georgij len dodal, že hlucháňov je tu veľa a dobre sa im darí.

sa nám venuje sám riaditeľ. Absolvujeme prehliadku múzea Nikolaja Przewalského, po ktorom je pomenovaná aj dedina, v ktorej sídli aj správa parku. Až doteraz som si myslel, že objaviteľ koňa Przewalského (*Equus przewalskii* Poliakov) bol Poliakov. Teraz už viem, že to bol chýrny ruský cestovateľ a pochádzal práve z tejto dediny. Inak, aj v blízkosti nášho domčeku bola malá zvernica s týmito divokými koňmi z Mongolska. Pre nedostatok času

Splnili sme si sen. Časť „nekonečného“ Bajkalu sme prebrázdili na korčuľiach.

Došli sme na rozsiahlu lúku uprostred lesov. Z auta sme sa rýchlo presunuli na pozorovaciú tribúnu. Keď zubry začuli vrčať traktor so senom, okamžite sa začali zbíhať z celého okolia. Ubehlo pár chvilí a pred očami sme mali stádo zubrov všetkých vekových kategórií vedené skúsenou zubricou. Keď sa zhýkli okolo nás, ponúkli sme im nakrájané jablká, ktoré si dlhým jazykom s ľahkosťou vyberali z našich dlaní. Bol to fakt zážitok.

Po obede sa vraciame na Správu Národného parku Smolenskoe Poozerie. V zásadačke nás už čakajú jeho zamestnanci. Predstavujeme im naše parky i našu prácu. V diskusii nás zasypávajú množstvom otázok, na ktoré niekedy nenachádzame ani odpoveď. Park dlhodobo udržuje partnerstvo s Yellowstonským národným parkom práve kvôli príbuzenskému vzťahu zubrov a bizónov.

Posledný deň našich potuliek po Rusku

nám chce Alexander ešte aspoň narýchlo ukázať začatý projekt. Je to miniskansen pôvodnej ruskej dediny, ktorú park cez projekty sám vybudoval. Celé drevené osídlenie bolo vyrobené starou technológiou, výlučne zo suchárov pochádzajúcich z parku. Tento skansen sa nachádza v tesnej blízkosti jedného z desiatok jazier, ktoré sú jeho súčasťou. V budúcnosti by mal areál slúžiť ako vzdelávacie a informačné centrum.

Hurá domov

Robíme si ešte posledné fotky s našimi priateľmi a potulky sa chýlia ku koncu. Lúčime sa s kolegami-hostiteľmi, vymieňame si kontakty a vydávame sa na dlhú cestu domov. Spríjemňujeme si ju spomienkami na momenty, ktoré sme v tomto kúte sveta zažili, a už teraz sa tešíme na ďalšie putovanie za krásami ruskej prírody v chránených územiach. ◀

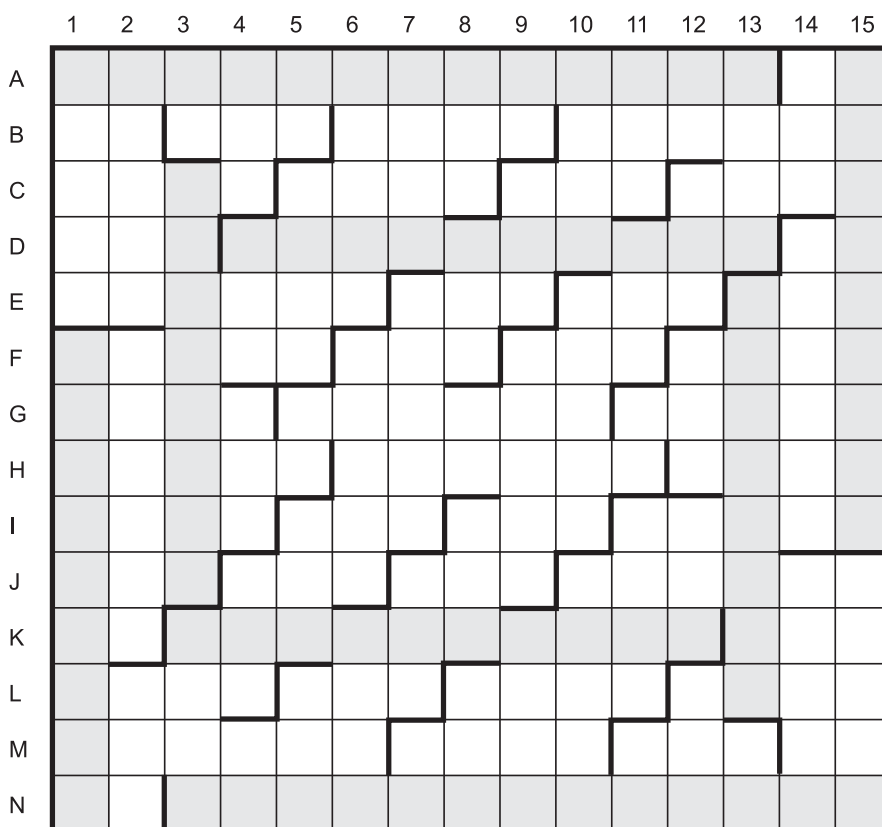
Krížovka

Anton Hajovský

Chata PTTK nad Morským okom je najstaršou vysokotatranskou turistickou chatou, ktorá stojí na (*tajnička 1*) vo výške 1 410 m n. m. nad Morským okom v Doline (*tajnička 2*) na poľskej strane Vysokých Tatier. Budova bola v roku 1976 vyhlásená za (*tajnička 3*) chránený objekt. Už v prvej polovici 17. storočia, pravdepodobne aj skôr, dolinu navštevovali pastieri. V roku 1827 Emanuel (*tajnička 4*) zo Zakopaného postavil na brehu plesa prvú malú chatku, ktorá však v roku 1865 zhorela. Na jej mieste Poľský tatranský spolok o deväť rokov neskôr vybudoval novú „(*tajnička 5*)“. Bola to nevelká drevená budova, v ktorej mohlo prenocovať dvadsaťpäť turistov alebo horolezcov. Pomenovali ju chatou Stanisława (*tajnička 6*). V roku 1891 za ňou postavili ďalšiu a v roku 1892 obe chaty spojili. Na jeseň 1898 ich však zničil požiar. V roku 1899 zriadili vo veľkej vozovni stojacej poniže a slúžiacej pre kočiare, na ktorých sa vozili turisti zo Zakopaného do doliny, dočasné „(*tajnička 7*)“. Táto budova stojí dodnes pod názvom „Stare“ (*tajnička 8*)“ a je najstarším prístreškom v Tatrách. V roku 1997 ho poctil (*tajnička 9*) pápež Ján Pavol II. V rokoch 1902 až 1903 Goralka (*tajnička 10*) postavila na západnej strane morény primitívnu chatu, ktorá mala dva priestory. Slúžila do roku 1930, keď ju rozobrali.

Legenda

Vodorovne: A. *Tajnička 1* – versus. – B. Značka argónu – umenie, po anglicky – väzenie – spevák skupiny AYA. – C. Žliabok – hmotnosť obalu – ovocná záhrada – valašský mladík. – D. Chemická predpona – *tajnička 3* – EČV Prešova. – E. Ruské ženské meno – číslovka – orgán zraku – vidina v spánku. – F. Zdanlivo – dueto – dedko, po nemecky – utri na povrchu. – G. Grécke sídlo – vynadáte – americký basketbalista (Brian, *1973). – H. Čierny vták – zápasník s býkmi – česká obec. – I. Mestská časť Košíc – tropický strom – krídlo (odb.) – šmykľavo. – J. Ty si (bás.) – Deutscher Eissport Verband – prací prášok – zvislá podpera. – K. Et alteri – (*tajnička 10*) – tlačová agentúra Cypru. – L. Umelecké meno slovenskej herečky Évy Kerekes – papagáj – jestvovali – Ábelov súrodenec. – M. Weberova opera – bezhrbé ťavy – riečny kôrovec – ad acta. – N. User Area – *tajnička 2*.

Zvisle: 1. Francúzsky revolucionár – *tajnička 9*. – 2. Ryža (bot.) – bývalý peruánsky tenista (Pablo, *1961) – len. – 3. EČV Revúcej – *tajnička 4* – javor (bot.). – 4. Epoque – balík – staročeské zámeno – choroba kĺbov – vyrývajú. – 5. Nanotesla – druh tropickej hľuzy – tu máš – nie iný – Athletic Office Building. – 6. Bývalý prezident USA – jeden z gramatických pádov – ázijský byvol. – 7. Azda – lesný vták – obaja – francúzsky člen. – 8. Bodavý hmyz – mena Macaa – plošná miera – Akadémia múzických umení – taška, po anglicky. – 9. Čínska droga – jestvujete – podradné víno – staršia značka práčov. – 10. Dopravný prostriedok – hudobné dielo – nezhubný výrastok na sliznici. – 11. Automatický externý defibrilátor – ruská rieka – ekonomické oddelenie – čínsky egreš – umelý jazyk. – 12. MPZ Litvy – farba na vajička – Lactococcus Lactis. – 13. Teda – *tajnička 6* – boxerská skratka. – 14. Cesta, po latinsky – obec na Záhorí – argentínske auto. – 15. *Tajnička 5,7,8* – jazero v Indonézii.

Pomôcky: Arraya – Evans – Ranau.

Znenie tajničiek posielajte poštou alebo e-mailom na adresu redakcie uvedenú v tiráži do **31. augusta 2023**. Zapojením sa do súťaže účastník súhlasí so spracovaním svojich osobných údajov, ktoré poskytne redakcii na účely vyhodnotenia súťaže a zverejnenia výhercu v časopise. Súhlas so spracovaním osobných údajov trvá, kým trvá účel ich spracovania. ◀

Komu pôjde výhra?

V obálkach či prostredníctvom elektronickej pošty nám do Tatranskej Lomnice doputovalo spolu 31 odpovedí na krížovku z čísla 2/2023, z toho iba jediná chybná. Ostatní „písmenkári“ vylúštili tajničky súvisiace s históriou Tatranských Matliarov správne: 1. Skalnatý potok, 2. Matrei, 3. Matej Loisch, 4. izbami, 5. kosodrevinové, 6. Svišťovka, 7. Forberger, 8. Franz Kafka, 9. Fraňo Kráľ. Spomedzi riešiteľov sa pri zrebovaní šťastie usmialo na **Evu Miczanovú z Třinca**. Získava od nás knihu *Česká stopa v Tatrách*, ktorej zostavovateľom je publicista Mikuláš Argalács.

Srdečne blahoželáme!

Milí čitatelia, v čísle 2/2023 som vás pozval na prednášku tatrológie. Tatranskú univerzitu navštevujem už vyše tridsať rokov a stále sa dozviem niečo nové, stále zbadám niečo dosiaľ nevidené. Krásou našich veľhôr sa nedá nasýtiť. Jeden deň v ich lone je lepší než iných tisíce.

Teším sa, že ste všetci správne identifikovali Hrebeň bášt. Niektorí dokonca uhádli, že som bol v oblasti Tupej či Lúčneho sedla. Severná stena Tupej patrí k mojim najobľúbenejším zimným lahôdkam. Rýchly nástup Zlomiskovou dolinou, logické línie a jednoduchý zostup cez Ostrvu sú jej hlavnými vymoženosťami. Keď už som začal tatrológiu, tak severná stena Tupej bola miestom odchodu na večnosť jedného z najväčších znalcov Tatier v histórii – Władysława Cywińskiego. Tomuto horskému vodcovi a inštruktorovi vodcovstva sa stal osudný tristometrový pád vo východnej časti steny nad Ladovým plesom. Udialo sa tak 12. októbra 2013, keď mal niečo vyše 74 rokov. Pán Cywiński bol autorom 19-dielneho sprievodcu po Vysokých Tatrách. Stál na vrchole všetkých pomenovaných štítov a veží tohto pohoria, pričom za svoj najväčší výkon považoval sólo prelezanie hlavného hrebeňa Vysokých Tatier za tri a pol dňa. Ako záchranár poľského TOPR-u sa zúčastnil vyše troch stovák záchranných akcií. Bez veľkého preháňania bol akousi reinkarnáciou Klimka Bachledu, kráľa tatranských vodcov a horských záchranárov...

Vráťme sa však k Hrebeňu bášt. Pozornosť púta najmä jeho najvyšší vrchol menom Satan. Démonicky pôsobia aj názvy vyvýšenín nachádzajúcich sa od neho na sever. Či už je to Čertov hrb, Pekelník, alebo Diablovina. Pôvod týchto názvov zrejme súvisí so značnou lámavosťou stien obrátených na východ do Mengusovskej doliny. V minulosti sa hľadači pokladov, alchymisti a baníci potulovali najmä v miestnych žľaboch, ktoré sú akýmsi lievikom pre uvoľnené skaly. Zrejme mali pocit, že skalné strely na nich púšťajú pekelné mocnosti. Svoje určite urobil aj zápach podobný síre, ktorý vzniká pri vzájomnom trení žuly o žulu. Osobne verím, že nejednu skalú či dokonca skalnú lavínu spustil naozaj rožkatý... kamzík. Mám vlastnú skúsenosť, keď sa nado mnou pohybovala črieda týchto čertov bez chvosta. Pred zásahom ma uchránil len skalný prah, ktorý katapultoval „naspeedované“ skaly vysoko ponad mňa.

Hrebeň bášt ponúka okrem čertovských názvov aj jeden tatranský primát. Nachádza sa v ňom pravdepodobne najväčší komín v celých Tatrách. Meria okolo 200 metrov a spolu s nástupovým žlabom má táto cesta do Vyšného Baštového sedla

Fotohádanka

📍 📷 Martin Maličský

350 metrov. Prekvapivo ostala nepovšimnutá Wiesławom Stanisławskim, v roku 1932 ju vyliezli Stanisław Motyka s Janom Sawickim. V zime sa na veľkom vklinenom balvane uprostred cesty robí previsnutá snehová čiapka – skoro ako v Patagónii. Mne sa ju podarilo prekonať prerazením tunela. Doteraz nechápem, že sa to so mnou celé neodtrhlo...

Vyšné Baštové sedlo má aj o niečo menšieho brata. Je ním Baštové sedlo nachádzajúce sa takmer na úplnom konci „nášho“ hrebeňa. V roku 1905 doň z Mengusovskej doliny viedla dokonca najťažšia cesta v celých Tatrách. Bola to poctivá trojka. Zygmunt Klemensiewicz a Jerzy Maślanka sa však zo svojho primátu tešili len niekoľko týždňov. Môže za to Simon Häberlein, ktorý v priebehu niekoľkých septembrových dní vyliezol prvé dve tatranské štvorky (Žabí kôň a Ostrý štít). Tento Mníchovčan vlastne v Tatrách odštartoval epochu športového lezenia. Povedané trocha inak, prestali sa dobíjať vrcholy najľahšou cestou. Naopak, začali sa liezť línie a horali – teraz už lezci – sa hecovali, kto si poradí s väčšími ťažkosťami. Cesta je cieľ.

Gravitácia je najväčším nepriateľom lezca, a tak prirodzenou súčasťou lezenia je riziko pádu. Neistený sólolezec si prakticky vkuse koleduje o tlamu až pod stenu. Ostatní sa snažia zakladať istenia čo najčastejšie, aby dĺžku pádu minimalizovali. Skalkári to dotiahli ad absurdum až tak ďaleko, že sa často len precvakávajú z istenia do istenia. Riziko, ktoré je korením každého dobrodružstva, takmer úplne vynulo-

vali. Žiaľ, tento trend sa „Maestri“ (pozri Compressor route na Cerro Torre, pozn. autora) snažia preniesť aj do našich veľhôr. Robia z nich vertikálnu telocvičňu, akých je po slovenských mestách neúrekom.

Hory by mali ostať horami – divokými kráskami, ktorých priazeň si treba získať citom pre skalú a odvahou, nie vrtačkou a kýbľom nitov.

Na fotke je borec so „soft“ istiacimi pomôckami, ktoré využívajú trhliny v skale a nepoškodzujú ju. Skúste uhádnuť pod akou stenou stojí... áááno, v pozadí je opäť Hrebeň bášt ☺.

Svoje tipy posielajte poštou alebo e-mailom na adresu redakcie uvedenú v tiráži **do 31. augusta 2023**. Zapojením sa do súťaže účastník súhlasí so spracovaním svojich osobných údajov, ktoré poskytne redakcii na účely vyhodnotenia súťaže a zverejnenia výhercu v časopise. Súhlas so spracovaním osobných údajov trvá, kým trvá účel ich spracovania. ◀

Kto dostane knihu?

Keďže všetky odpovede na fotohádankovú otázku uverejnenú v časopise TATRY 2/2023 boli správne, stačilo len načrieť do osudia s lístkami, v ktorom sa tentokrát nachádzalo 32 čísel. Šťastná osmička rozhodla o výhercovi, ktorý od nás získava knihu *Tatranskí nosiči* z pera Kataríny Slobodovej Novákovej. Stal sa ním **Jozef Cibula z Bobrovnika**.

Srdečne blahoželáme!

